

LEVELEK

MAGYAR NEMZETHEZ

ÍRTA

ALTENBURGER GYULA

SZERZŐ SAJÁTJA

BUDAPEST 1918

PFEIFER FERDINÁND FÉLE KÖNYVKERESKEDÉS (ZEIDLER
TESTVÉREK) IV. KOSSUTH LAJOS-UTCA 7. BIZOMÁNYA.

Géniuszomnak

*A mai cenzúrák világban te voltál e
levelek szigorú, de jóakaró cenzora. Törlé-
sekkel, módosításokkal útnak bocsátottad.*

*Ihlesd meg az olvasók lelkét, hogy
ugyanolyan erős hittel, hízó reménységgel,
meleg szeretettel olvassák leveleimet,
aminővel azokat sugallatodra megírtam.*

Lectori salutem!

Körülbelül egy év alatt, egy eseményekben, izgal-
makban gazdag év alatt íródtak e levelek. Külső vo-
natkozásaikban nyoma van ennek, de lényeges tartal-
mukat nem érintette. A magyarságnak abban a
nem felekezeti, de keresztény folyóiratában, amely a
nemzeti gondolatnak, a nemzeti újjászületésnek
bátor hírnöke, „A Cél”-ban jelentek meg e levelek
először. Összegyűjtve is kiadom, hogy mindenüvé
eljuthassanak.

Budapest. 1917. december elején.

Allenburger Gyula

TARTALOMJEGYZÉK.
Levelek a magyar nemzethez.

	Oldal
I. Az egész nemzethez.....	9
II. A királyhoz.....	16
III. Második levél a királyhoz.....	25
IV. A születés arisztokráciájához.....	34
V. A szellemi arisztokráciához.....	45
VI. A nőkhöz.....	55
VII. Második levél a nőkhöz.....	64
VIII. A nemzet nevelőihez.....	74
IX. Második levél a nemzet nevelőihez.....	84
X. A középosztályhoz.....	92
XI. A kisgazdákhoz.....	101
XII. A munkásokhoz.....	112
XIII. A zsidókhöz.....	123
XIV. Második levél a zsidókhöz.....	133
XV. Második levél az egész nemzethez.....	139

Első levél:

Az egész nemzethez

Izgatni, lázítani szeretnék, én magyar nemzetem! Föllazítani a magad nemtörődömsége ellen, izgatni az akarásra. Ébredj! Nyisd ki szemed és nézz körül, láss! Sötét éj van még körülötted, nehéz, zivataros éj, amelybe csak a cikázó villám vakító fénye világít be olykor-olykor. Olyan tisztán lehet ilyenkor látni. Nézz a múltba, nézz a jövőbe!

Kicsiny nemzet voltál, ezeréves életed fele súlyos küzdelmekben telt el. Meg kellett alapoznod nemzeti létedet, meg kellett azt védelmezned tatárhordák ellen, dúlt, pusztított itt a török és a német. Te megmaradtál, mert mérhetetlen őserő lakozott benned, leráztad magadról az igát és mégis vesd fel a kérdést: javadra vált mindez? Erősödött-e küzdelmekben? Hogyan történt, hogy a te erődöt legyűrték mások? Vesd fel a kérdést és emlékezzél!

Emlékezzél a Cilleiekre meg az Újlakiakra, a Szapolyaikra és a Bátlioriakra, emlékezzél arra, hogy a Bocskaiak, a Bethlenek, a Rákócziak mind csak a jót akarták és mind oly sok keserőséget és szenvedést hoztak reád! Mert az ő dicsőséges küzdelmük szabadságharc volt, szabadságharc olyanok ellen, akiket más

véreid a te igaz barátaidnak, a te szent ügyed előmozdítóinak tudtak. Tekints vissza, emlékezzél és láss! Lásd meg, hogy önmagadnak legnagyobb ellensége mindig magad voltál, hogy a hajthatatlan meggyőződés, a gyűlölet, a megnemértés, az engesztelhetetlen *gőg*, a sértett hiúság voltak a segítő-társai mindig azoknak, akik *téged megsemmisítem* vagy legalább is elnyomni iparkodtak, hogy ők lehessenek úrrá e hazában.

Haladtál előre? Nyers őserőd megmaradt, megmutattad ezt most, amikor küzdened kellett a világ minden táján, de megmaradt-e azért igazi erőd? Hol vannak hadvezéreid, hol van Nagy Lajos és Hollós Mátyás ereje? A te erődre szükség van, de mások, idegenek, bár barátok rendelkeznek vele.

A világ pedig haladt. A nyers erőt legyűri az ész, az őserőt, ha féktelen, lebírja a szervezett kötelességérzet. Vértenger borítja ma is a földet, de a csaták sorsát nem a testi erő, nem is csupán a személyes bátorság, hanem a hadvezérek agyának munkája és a tömegek kötelességtudata dönti el.

A mai háborúban nem csupán azok a hadvezérek, akik a katonaság tömegeivel közvetlenül rendelkeznek, hadvezérek, azok is, akik a természet erőit állítják a hadviselés szolgálatába. Más tömegekkel dolgoznak, mint a katonák, de azért a legdicsőbb hadvezérek sorába tartoznak azok, akik kigondolták a tengeralattjárót meg a légijárműveket, megszerkesztették a negyvenkettősöket és a harminc és feleseket, vaav a legártat-

lanabbaknak tudott dolgokból, mint például a levegőből és a polgári munkából a legfélelmetesebb erőket váltották ki.

Vannak-e neked ilyen hadvezérid? Jutott-e valaha időd arra, hogy teljes intenzitással dolgozzál a benned rejlő szellemi és erkölcsi erők kiművelésén? Neked politizálnod kellett. A csalódás, a bánat csak keserűséget váltottak ki benned, nem jutott eszedbe, hogy önmagadban is keresd az okokat. Gravaminális politikát űztél és mint a juhász, nagyot ütöttél botoddal a szamár fejére.

Sötét éj van. Mintha egy pillanatra feltűnt volna ugyan a közelgő hajnal pirkadása, de a sűrű felhők mögött megint eltűnt. Ha ilyen ítéletidő már talán nagyon régen nem is volt, a te életedben elég gyakran volt sötét éjszaka, elég gyakran dúlt a vihar. És mindig akadtak, akik figyelmeztettek: tekints körül és láss! Utoljára is ott volt a Legnagyobb, aki komoly szóval és meleg szívvel figyelmeztetett arra, hogy csakis úgy haladhatsz előre, ha magadat is a nagy emberi közösség részének tudod s magad' részére ebben a közösségben munkád árán iparkodol előkelő helyet biztosítani. Az ő szava elhangzott. Sokat beszéltek ugyan róla, egyesek tettek is, de csak nagyon kevesen. Te tovább politizáltál, véres és nem véres harcokban űzted a gravaminális politikát...

Megmondom, mi a te legnagyobb bajod. A te legnagyobb bajod az, hogy nem edződte hozzá az élethez. A te mindened, ennek a szép hazának

áldott, gazdag földje elkényeztetett téged. Nem kellett sohasem küzködnöd a megélésért. Amire szükséged volt, nagyobb, nehezebb munka nélkül megadta neked az áldott anyaföld. Acélos búzádhoz fogható η in csen a föld kerektségén, a borok királyát a te hegyed termi, fogas is csak a magyar tengerben van. De bőven is volt mindig mindened. A te rossz termésed másutt fényes lett volna, nem érezted a szükségét, nem kellett gondoskodnod a holnapról. Ha szegény voltál is, szegénységedet a gyomrod nem érezte, szegénységed dacára sem kellett didegredned. Ezért nem ismerted meg a „prévoyance“, a „Vorsorge“ fogalmát, nincs is szavad rá. Nem szorultál másra, nem is fejlődött ki élénk öntudatoddá az összetartozás érzése. Ezért maradt a politika az urak huncutsága.

Megirigyelték földed gazdagságai, reád támadtak a szomszédok. Délről, délkeletről fegyverrel, hízelgő szóval nyugatról. Te megverekedtél az egyikkel is, a másikkal is, de azért ki idehúzott, ki amoda. Testvérül fogadtad, aki meghódított, megosztottad vele javaidat, feledve, hogy ellenségként támadt reád. Futotta a föld javaiból mindkettőtök részére s ha verekedtetek is, a verekedés virtus volt, hozzátartozott az életedhez, mint az eszem-iszom, dinom-dánom, mint a csendes szemlélődés, mint a „csöndes”. A te uraid nem tanítottak meg arra, hogy kihasználd idődet, hogy a hosszú téli estéken foglalatoskodjál ezzel is meg azzal is; úr is, cseléd is, gazda is, meg zsellér is úgy tudták,

hogy „életemet ha átpipáztam, mennyibe visznek angyalok”.

Nem mondom, eljutott hozzád a kultúra is. Azok a más népek, akiknek az életük csupa vesződés, csupa küzködés volt a megélésért, megtalálták a módját, hogyan lehet az agyvelő munkájával megtermékenyíteni a kopár földet és agyvelejük munkáját tovább is fokozták. Kifürkészték a természet titkait, meglátták a szépet s ahogy eljöttek ide tehozzád, magukkal hozták tudásukat, látásukat, érzésüket és te befogadtad, ha volt, aki megtanítson arra, mennyire hasznodra válik. De azért a Hollós Mátyás halála óta királyodnak Budavárában még sincsen könyvtára, a költő Zrínyi, a tudós Koménusz Izsák egyedül maradtak, régi piktorod alig volt, néhány díszes templomodat, palotádat jórészt idegenek építették. A te faludban művészetnek semmi nyoma, a sárból tapasztott viskóban még az öreg bibliát is, alig akad, aki kibetűzi.

Történeted folyása hosszú századokon át nem volt sima. Amikor segített kiverni a törököt, javadat akarta a német, de mindig a maga módja szerint. És ezt nem vette be a természeted. Nem voltál rászorulva, nem érezted a szükségét, az országgyűlésen elhangzottak a ragyogó szónoklatok, egyébként élted a magad életét. S amikor szabadságod harcát a muszka segítségével elfojtották, letargiába merültél, keserúségedben szinte még az életről is lemondtak. Körülötted pedig haladt a világ, a gőzgép, a vasút, megváltoztatták az országok

képét, új hódító jött, amely szolgájává tette az egész világot: a pénz.

És ez az új hódító meglátott téged is, meglátta minden gyöngeségedet, meglátta minden gazdagságot s ahol tehetette, beleült apáid örökébe.

És az urak politizáltak tovább üzték a gravaminális politikát, a meg nem értés politikáját. Ez a te másik keserves nagy bajod. Nem az a baj, hogy mindenki, aki gondolkodik, aki tud nézni és látni, máskép fogja fel, máskép látja a dolgokat; a baj az, hogy senki sem akarja belátni azt, hogy nem rosszindulat, nem bűn, de még csak nem is könnyelműség, ha másvalaki máskép cselekszik, mint ahogyan én, te, vagy ő az ő helyében cselekednének. A baj az, hogy azok, akik a te sorsodat intézik, nem tudnak eljutni a bölcsességnek arra a magasságára, hogy, ha nem is tudják beleélni magukat a mások gondolkozásába, mégis keressék a megértést és belássák azt, hogy a maguk látása is csak tökéletlen lehet, annál tökéletlenebb, minél szigorúbban ragaszkodnak előre megszabott elvekhez.

És az új hódító meg a magad gyámoltalansága földönfutókká tették fiaidat, a tejjel-mézzel folyó Kánaánból kivándoroltak, mert nem tudtak me◇-élni és lettek pénz rabszolgáivá odakünn a szabad Amerikában.

A vészes fergeteg, amely körülötted tombol, reád hozta azt, amit eddig nem ismertél, a szűkséget. Tanuld meg végre, hogy a magad dolgával komolyan kell törődnöd! Magadon kívül nincs igaz

barátod, ne légy önmagadnak legnagyobb ellensége!
Lázítani, izgatni szeretnék, én magyar nemzetem!
Fellázítani a magad nemtörődömsége ellen, izgatni
az akarásra, Fellázítani az ellen, hogy tovább is
túrd parlamented életének meddőségét, izgatni arra,
hogy akard végre igazán a magad érdekét. A magad
érdeke pedig a fejlődés, a haladás az emberiség
nagy, kulturális céljai felé. Ne túrd tovább, hogy
csak két három csoport küzdjön a parlamentben
egymás ellen, de akard egész erőddel, hogy min-
denki nyíltan és szabadon hirdesse ott a maga
igazságát és legyen szószólója a maga jogos érde-
kének, hogy ebből a sok igazságból kialakuljon a
te igazságod, hogy a sok érdek védelme elvezessen
a te érdeked védelméhez, elvezessen a te fejlődésed,
a te haladásod útjára.

Második levél:

A királyhoz.

..... aki fényben milliók felett van,
Legyen dicsőbb erényben, hatalomban.

Hódoló tisztelettel köszöntelek, koronás ifjú királyom! Úgy szeretném, ha ebbe az üdvözlésbe beleönthetném mindazt a melegséget, amellyel vágyakozva vágyakozunk mindnyájan, hogy igazán szerethessük a mi királyunkat. Mert ez a vágy mindig megvolt a magyar nemzetben. Minekünk mindig kellett valaki, akihez felnézhesünk, akinek a szeretete, gyöngédsége nekünk jólessék, aki magasan felettünk álljon, nehogy őt is belevonjuk a mi szenvedélyeink, gyűlölködéseink körébe, akikben ne az embert lássuk, hanem lássuk megtestesülését nemzetünk hatalmának, nagyságának.

„A legelső magyar ember a király, érte minden honfi karja készen áll.” így daloltak már apáink és nagyapáink, így daloltunk mi és gyermekeink, Terajtdad áll, hogy unokáink és dédunokáink is így daloljanak.

A Gondviselés Téged rendelt királyunkul, szent koronánkkal Reád szállott a királyi hatalom teljes-

sége, Terajtd áll, hogy atyja légy a nemzetnek. Furcsa dolog: és mégis úgy van, hogy felerészében érett, kisebb részében tapasztalt és bölcs emberek tömege mennyire rászorul a vezetésre, az irányításra. A népek, a nemzetek tömege örökifjú, ezredév multán is még csak gyermekkorát éli. Ezért lehetsz Te, ifjú királyom, atyjává ez ezeréves nemzetnek. Isten kegyelme helyezett trónusodra, az ő segítségével, de a magad erejéből kell kivívnod az atyai rangot, fiaid, leányaid szeretetét.

Milyen nehéz, milyen könnyű feladat! Nehéz, mert felül kell emelkedned emberi mi voltodon, könnyű, ha a megértő szeretet vezérel hivatásodban. Szeresd e nemzetet! Mérhetetai őserő lakozik benne, kösziklára van építve trónusod, ha e nemzet szeretetére építed, szeresd és vezérelj, hogy az emberiség örök fejlődésének nagy és dicső harcosává lehessen.

Minden földi fejedelmek közül a Te feladatod talán a legnehezebb, mert nemcsak egy nemzetnek vagy a királya, hanem császára vagy még sok más népnek, akiket elválaszt egymástól és mitőlünk a származás, a múlt, a gondolat- és érzésvilág különbözősége és Neked, ha hivatásodat egészen be akarod tölteni, mindnyájának egyformán atyjának kell lenned. Innen is, onnan is eljönnek Tehozzád, hogy füledbe súgják vágyaikat, reményeiket, hogy önérzettel hivatkozzanak jogaikra, 11 agy ományaikra és mindegyik azt várja Tőled, hogy az ő igazságát ogaeld be, hogy az ő igazsága szerint cselekedjél.

Igazság. Milyen különös, milyen egyszerű é» mégis milyen el nem érhető valami. Isteni dolog, ember meg nem látja, örök kérdés marad a Pilátus kérdése: „Mi az igazság?” Két különösen kedves képben sokszor elgyönyörködöm. Az egyiket falun szoktam látni, a másik az Erzsébet-híd budai oldaláról a vámház felé nyíló kilátás. Mind a kettőt a kora reggeli órákban szoktam látni és nézni. Mindkettő egyszerű, igénytelen kép és mégis mindig gondolkozásra kész. Főszereplők a nap, a Duna és a levegő, az elsőnél néhány bokor meg fa, olykor-olykor egy-egy csónak a másiknál a Dunasor házai meg a Ferenc József-híd a stafiázs. Mindegyikről mindennap több más képet lehetne festeni, bár mindegyik mindig ugyanaz. A kelő nap hol bíborvörös, hol aransárga színben ég, a körvonalak hol élesek, hol elmosódottak, az árnyékok hol szürkék, hol kékek vagy lilák, a Duna vize hol ragyogó, hol bágyadt. Volt már úgy is, hogy a vámházi képből egyebet sem lehetett látni, csak a felhők mögül fehéren ragyogó napot s egy hosszú, széles, fényes ezüst-reflexet a Dunán, minden egyebet eltakart a köd. Volt már úgy is, hogy a falusi kép csak annyi volt, hogy a ködfátyolon látszott élesen feketén egy csónak s a benne evezők árnyéksziluetttje s annak tükröződése a vizén. Minden ilyen kép igazság. Ugyanazt látom és mégis mindig mást. A vizpárakon átszűrődik, meg-megtörik a fény, vagy teljes tükröződés vakító fényt juttat a szemembe, a levegő néha olyan átlátszó, mintha nem is volna.

máskor az ezer- meg ezerszeresen szétszórt és visszavert fény csak mintegy fátyol mögül mutatja a tájat. Ráfoghatom-e az egyik képre, hogy ez az igazság és nem a másik? Nem egyformán igaz-e mindegyik, nem egyformán hamis-e mindegyik?

És ez még akkor is így van, ha elfogulatlan, tiszta szemmel nézem a világot. Milyen más lesz a kép még akkor, ha erre a tiszta látásra képes nem vagyok!

Aki eljön Tehozzád, felséges Királyom, hogy feltárja előtted gondolatait, érzéseit, hogy hatni iparkodjék Tereád, a Te elhatározásodra, csak az ő igazságát tárja Teeléd, azt, amit látni vél és úgy, ahogyan látja. Egyéni, családi, faji vagy nemzeti-ségi érdekek, vérmérséklet, nevelés, hagyományok, vágyak és óhajtasok, mind mind befolyásolják mindenkinék tiszta látását, az az igazság, amit Teeléd tárnak mind csak olyan igazság, amely átszűrődött, megtörött, visszaverődött mindezekben a közegeken, falakon, mindegyiknek megvan a maga igazsága, a Te nagy feladatod az, hogy ebből a sok igazságból megérezd, meglásd, leszúrd azt a nagy igazságot, amely összeegyezteti az érdekek ellentéteit és megmutatja az utat a nagy Cél felé, megmutatja az örök emberi haladás útját. Aki Hozzád jön hívó szavadra, hogy tanácsot adjon Neked, hogy megmutassa Neked népek, nemzetek, társadalmi osztályok vagy egyének törekvését, célját, vágyát, mind csak részben látja az igazságot. Mindenkinék szeme előtt ott van egy fény szűrő, amely másnak mutatja

a dolgokat, mint aminők. Vörös üvege átbecsátja a vörös színt, elnyeli a többit. Vörös üvegen át nézve a tiszta kék is feketének látszik, a színekből csak az marad meg, ami vörös, úgy hogy a legszínesebb tájkép is csak vörös fényeket, fekete meg vöröses-szürke árnyékokat mutat. Így van ez a késsel, a zölddel meg a többi színnel, annál inkább így van, minél kevesebb színnek a keverékéből áll és minél intenzívebben meg van festve az a fény szűrő, amelyen át a világot nézzük. Neked, királyom, mindig tudnod kell azt, hogy nem minden fekete, amit feketének festenek előtted s hogy nem is minden égő vörös, amit annak mutatnak. Lehet, hogy az a fekete derűs tiszta kék, lehet, hogy az az égő vörös hófehér, csak az emberi gyarlóság láttatja az egyiket ilyennek, a másikat olyannak.

Az is régi játék, hogy valami színes rajzot valamilyen színű üvegen vagy más átlátszó lemezen mutatnak meg s akkor a leány helyett rózsát, a csónak helyett halat látsz. Vannak, akik előtt eltűnik minden mez, amelybe a dolgok öltöztetve vannak, akik egészen mást látnak a dolgokban, mint a tömeg. Jó a fényszűrő, ha analizálni akarom a dolgokat, de veszedelmes, ha azt hitetem el magammal, hogy egy kianalizált részlet maga az élet.

Felséges királyom! A Te szent és nagy hivatásodat, annak minden nehézségét talán mi sem jellemzi inkább, mint az, hogy Neked fényszűrő nélkül kell látnod a világot. A színes fotográfiákban, sok színes képben is három színből: a pirosból, a zöld-

ből, meg a kékből, vagy a pirosból, a sárgából és a kékből szokták a természetim színeket összekeverni, de azért csak a mi tökéletlen látásunk látja ezeket a képeket hűeknek; sokkal tökéletesebbek, sokkal hívebbek lesznek, ha nyolc, tíz vagy még; több színből és színárnyalatból rakjuk össze. Minden dologban hallgass meg Uram királyom, legalább három tanácsadót, de ne olyat, akik ugyanazoknak az elveknek a hirdetői, hanem a különféle táborokból egyet-egyét. Minél több színt fogsz így egybekeverni, annál közelebb fogsz eljutni az igazság felismeréséhez. Nagy életbölcesség kell a Te nagy munkádhoz, mert Neked meg kell látnod és meg kell érezned azt, hogy nem rosszindulat vezérli az emberek többségét, nem rágalmazás, ha egyik elítéli a másikat, hanem a legjobb indulatból is fakadhat mindez, mint az emberi tökéletlenség folyamánya.

A Te őseid nagyon szerették Bécs városát. nagyon szerettek a bécsi floburgban tartózkodni, sokuknak otthonuk volt, amelyhez a legkedvesebb emlékek, a kicsiny gyermekkor emlékei fűzték. A Hofburg ott áll a rendes utcason, nyüzsög körülötte a mindennapi élet, és ha kipillantasz a Hofburg ablakából, szemedbe ötlük a Te kedves bécsi népednek számos apró öröme, kicsi baja, látod egy kis körnek kis életét, érzed egycsászárjáért rajongó nép szíve dobbanását. Nem csudálom, hogy otthon vagy Bécsben. „Be a Te királyi hivatásodhoz tartozik az is. hogy ne csak hitvesed és gyermekeid szívében

legyen meg otthonod, hanem meglegyen otthonod mindkét birodalmad minden polgárának, minden néped minden fiának szívében. Jöjj el gyakran Budavárába! Elég magasan van, hogy a hétköznapi élet ezer apró jelensége csak hangyaboly mozgásának tűnjék fel és hogy messze pillantást engedjen a magyar Alföld felé, a közeli hegyekbe, de még a távoli hegyvidékre is, de elég alacsony is, hogy feljuthasson Hozzád népeid vágyakozása, hogy megérezhesd magyar nemzeted rajongó szeretetét.

Van talán egy nagy különbség Bécs és Budapest között. Bécsi néped, úgy vélem, nem látja Tebenned azt a császárt, aki magasan trónol fölötte, látja benned az embert, a családapát, a daliás ifjút, aki vér az ő véréből, hús az ő húsából, akit szeret, mint öccsét vagy bátyját, fiát vagy apját, akinek dolga az ő dolga, akire büszkén fog mindig úgy mutatni: „A mi Károlyunk”. Magyar néped szeretete azt hiszem, mindig más lesz. A magyar nép az ő királyát mindig odafönn látja, abban az elérhetetlen magasságban, ahová a dédelgetés, a becézés nem ér fel. Urát szereti királyában, akihez mindig fel akar tekinteni, akinek a fején mindig ott látja tündökölni Szent István koronáját. Bizalommal, szeretettel, rajongással ragaszkodik hozzá, aminthogy bizalommal és szeretettel fordul Istenéhez, aminthogy rajongással övezi Boldogasszony Anyánkat, régi nagy Pátrónáikat. Szimbólum az, hogy a Hofburg ott van a házak között, Budavára pedig

fönn a hegyen, de az a szeretet, amely oda ér fel Hozzád, talán tisztább is, mentesebb a földi salaktól. Jöjj el gyakran Budavára! Jártasd pillantásodat a messze távolban, amely onnan megnyílik szemed előtt és lásd meg, hogy kősziklára épült a Te hatalmad, ha megértő szeretet köt össze magyar nemzeteddel. Értsd meg e nemzet vágyait, reménységét! A legsúlyosabb időben szállott reád nagy örökséged, de Te már láttad, odakünn, hogyan tud a magyar fiú hazájáért, királyáért küzdeni és meghalni. Láttad és érezted magyar szavad varázsát, láttad, hogy a magyar honvédet a távol idegenben sem bírta le sokszoros túlerő, bár ott nem hazáját védte, de királyáért állott harcban. Óvd meg e nemzet nyelvét, büszke önérzetét, lásd hűségének jelét abban, hogy erősen ragaszkodik hagyományaihoz, múltjához. Mert, ha megértést talál e nemzet, meg fogja érteni azt is, hogy más népeidnek mások az érdekei s hogy a közös nagy cél érdekében, az emberi haladás legszentebb érdekében össze is kell egyeztetnie a maga érdekét a mások érdekével. Nemcsak tartózkodni, élni akarsz közöttünk, ezt izented meg nekünk uralkodásod első napjaiban. Ma reménységgel, szeretetre vágyakozva, bizalommal úgy emlékezünk meg Rólad: a mi ifjú királyunk. Ha majd itt élsz közöttünk, ha részese léssz örömnünknek és bánatunknak, ha vezérünk léssz küzdelmünkben, el fogod érni a leg szebb címet, amit a magyar nép adhat Teneked. Te léssz Károly apánk!

A legnehezebb és mégis a legkönnyebb feladat az, amely Tereád vár, fogj szeretettel munkádhoz, a bölcsességre ifjú éveid dacára a szeretet fog megáldani.

Harmadik levél:

Második levél a királyhoz.

Nagyon sok bajunk van nekünk, felséges királyom és vágyakozva, bizakodva tekintünk fel Tehozzád, Tőled várva a segítséget. Van egy sebünk, amely nagyon fáj. Ez a fájdalom okozza már évszázadok óta azt, hogy egyéb dolgainkkal nem tudunk olyan komolyan törődni, amint kellene, amiből természetesen megint új meg új bajok, új sebek támadnak, legyöngül a szervezetünk, elernyed akaratumk. Az a régi, az a nagy, az a fájó seb az, hogy nincs meg a mi nemzeti életünknek, a mi nemzeti önállóságunknak teljessége.

Amikor a mi őseink a Te ősednek ajánlották fel Szent István koronáját, a kereszténység legfőbb világi őrével, a német-római császárral szövetkeztek, hogy hitet tegyenek arról, hogy ez az ország minden megpróbáltatás dacára védőpajzsa akar maradni a kereszténységnek, hogy nem akarja a keleti kényelmet, hanem a keresztény kötelességtudást és áldozatkészséget keresni. A paktum, amit akkor kötöttek, talán nem volt egészen tiszta és világos. A Te őseid hozzá voltak szokva ahhoz, hogy azok az államok, amelyeknek fejedelmeivé

lettek, részeivé váltak az ő birodalmuknak és talán nem is gonoikoztak azon, lehetett-e ez másképp is, amikor Szent István koronáját tették a fejükre. Ennek a koronának csodálatos, talán minden koronától elütő varázsa két izben volt különösen szembeötlő. Ez a nemzet abból a sok jóból, amit a Te egyik nagy elődöd, II. József császár juttatni akart népeinek, nem fogadott el semmit, mert idegentől kapta volna, olyan idegentől, akinek bár joga lett volna a nemzet szeretetére, ebben még sem lehetett része, mert nem övezte homlokát a magyar szent korona. És amikor egy félszázaddal ezelőtt közvetlen elődöd kereste a megértést, a megegyezést, a korona tette őt az ország királyává, a kiegyezés elképzelhető sem lett volna a koronázás nélkül. Évszázadok teltek el, amíg eloszlottak félreértések, amíg gyökeret tudott verni az a tudat, hogy nem lázadás, ha ez a nemzet keresi jogait, amelyeket sem föl nem adott, sem el nem adott soha. A magyar nemzet lojális gondolkozását mi sem jellemzi jobban, mint az a tény, hogy a kiegyezés alkalmával fenntartott jogait nem érvényesítette a maguk teljességében, megértvén azt, hogy fejedelme családjának évszázados hagyományait époly szenteknek ismerte, mint ő a maga jogait. A magyar nemzet ekkor még a látszatát is kerülte annak, mintha előnyöket akarna a maga részére megszerezni ama sorscsapások révén, amelyek családodat a múlt század folyamán sokszor sújtották. De azért minden magyar szive fáj, ha külföl-

dön járva, úgy látja, hogy hazáját csak mint Ausztriát ismerik, minden magyar szíve vérzik, ha úgy látja, hogy a közös hadseregben elnyomják, üldözik azt, ami magyar, ha fiait németül vezénylik és kirekesztik a hadseregből az ő nemzeti imádságát: Isten áldd meg a magyart! Nem csoda, ha ezek a sebek akkor fájnak különösen, amikor arról van szó, hogy a közös védelem újabb terheket ró a nemzetre. Nem csoda, hogy ebbe a tényleges állapotba beleélni nem tudjuk magunkat, annál kevésbbé, amikor úgy látjuk, hogy kis nemzetek kiélhetik nemzeti életük teljességét. De nem csoda az sem, ha azután olyanok, akik a zavarosban szeretnek halászni, kéjelegve piszkálják folyton a sebet s unsoznak, ösztönöznek arra, hogy csak ezekkel a sebekkel törődjünk, hogy ősi jogaink teljességét az írott megállapodás dacára erőszak útján iparkodjunk kicsikarni.

Neked felséges királyom, módodban volt megismerni azt a lelkesedést, amellyel a honvédek magyar vezényszóra mentek a halálba. Te láttad azt, hogy a közös védelemnek semmiben sem volt hátrányára az sem, hogy szövetségeseink csapatait török meg bolgár nyelven vezényelték, de láttad és látod folyton azt is, hogy a szövetséges hűség erős egységbe forrasztja különféle birodalmak népeit. Hát még ha e szövetséges hűséghez a szeretet is hozzájárul!

Meg tudom érteni, hogy a Te osztrák népeid nehezen élnek bele magukat abba a gondolatba, abba

a valóságba, hogy ők nem urai a mi országunknak. Évszázadokon át, fél évezreden át úgy tudták, hogy az ő fejedelmük „a” császár, hogy a szent német-római birodalom többi fejedelme őt vallja urának, megértem, hogy ezért ők magukat többre tartották a más népeknél, hogy a maguk részére felsőbbbségi jogokat konstruáltak. Ezért tudom megérteni és megbocsátani azt, hogy elődeidnek szemében mindig: lázadó- és árulókként akarták feltüntetni a magyar nemzet fiait, ha nemzetük jogait védelmezték.

Ugy vélem és azt hiszem, nem csalódom, hogy Neked is, felséges királyom, családodnak is, de még osztrák népeidnek is az az érdeke, hogy begyógyuljanak a magyar nemzet sebei, hogy megszűnjék minden, ami fájdalmat okoz, ami félreértésekre, de még gyűlölködésre is vezethet. Fentartottuk jogainkat, de azok érvényesítését a szent korona viselőjére ruháztuk. Nem állhatunk elő tehát követelésekkel, hiven ragaszkodunk megállapodásainkhoz, de hiszszük és reméljük, hogy a legelső magyar ember meg fogja érteni a magyar nemzet vágyakozását, hogy Szent István koronájának felkent örököse át fogja érezni, hogy az ő érdeke nem lehet más, mint azé a nemzeté, amelytől jogai erednek. A Szűz Máriás nemzeti lobogó és a magyar nyelv a hadseregben, a magyar képviselő a külső országokban, mind csak öregbíteni fogja a Te hatalmadat, fényesebbé tenni a Te koronádat.

De nem ez a mi egyedüli bajunk. Van még más is, ami fáj. Ha úgy látom is, hogy a mostani

világháborúnak valóságos alapoka sokkal mélyebben rejlik, mégis bizonyos, hogy közvetlenül az idézte elő, hogy a mi szövetségesünk hihetetlen öserővel hódított magának tért a világ gazdasági életében és szinte följe kerekedett azoknak, akik évszázadok óta a magukénak tudták a gazdasági világuralmat. A mi bajunk hasonló, de mégis más forrásból fakad. Mi úgy érezzük, hogy kellene gazdaságilag fejlődünk és úgy érezzük, hogy ennek a mi gazdasági fejlődésünknek állja útját az a gazdasági közösség, amelyben másik birodalmaddal élünk. Sok véleményt hallhattál már erre nézve. Hallhattad olyan magyar emberek véleményét, akik ezt a bajt minden bajunknál nagyobbak tudják, de hallhattad olyanokéit is, akik nemzeti veszedelemnek mondják az önálló vámterületet, hallhattad olyanokéit is, akik a jó kiegyezést egyenértékűnek mondták az önálló vámterülettel. Tagadhatatlan, hogy ebben a kérdésben is nagyon sok érzelmi ok játszik közre, hogy sokan az önálló vámterületért való lelkesedésüknek, az önálló vámterület hiányán való kesergésüknek más okát adni nem tudják, mint azt az egyet, miért ne rendelkezessünk mi is szabadon gazdasági kérdéseinkben, amint szabadon rendelkezhetik a kicsiny Svájc vagy Hollandia, amint szabadon rendelkezhetett még Montenegró is. Miért csak éppen minékünk, Szent István büszke birodalmának, kell függőségben élnünk mástól, ha az a más még oly jó barátunk is. És mennyire fokozza ezt a fájdalmat még az a tudat, hogy az a

más nagyon sokszor megmutatta, mennyire lát ő csupán gazdaságilag kiaknázandó gyarmatot a mi szép országunkban.

Nem vonom kétségbe azoknak a jó magyar embereknek becsületes jóhiszeműségét, akik nem keresik, sőt talán ellenzik hazánk gazdasági függetlenségét. De azért mégis azt hiszem, hogy az ő látásuk nem egészen tiszta. Az az ő törekvésük, hogy hűséges sáfárai legyenek a Veled és házaddal szemben, de még a Te másik birodalmaddal szemben is vállalt kötelességeinknek, azért olyan különösen nehéz mindig, mert ezeknek a kötelességeknek teljesítése mindig újra meg újra felszaggatja sebeinket. Hogy teljesíthessék kötelességeiket, szövetkezniük kell a legnagyobb hatalommal, a pénzzel, amelynek nincs hazája, amelynek Hiszekegyje a maga érdeke, a maga elszaporodása. És ez a félelmetes nagyhatalom, a pénz azt súgja nekik: nem kell az önálló magyar vámterület, megtalálja ez az ország a maga hasznát a közvetítő kereskedelem hasznában is. Az ország haszna alatt persze a maga hasznát érti, mert hiszen neki mindegy, munkából, vagy pusztá közvetítésből ered-e az a haszon.

Felsőges királyom! Ha visszapillantasz a múltba és nem homályosítja el tiszta látásodat a hagyományos félreértés, ha nem azon a szemüvegen át nézed a multat, amelyet a maguk érdekében tartottak őseid szemei elé oly igen gyakran az ő osztrák tanácsosaik, meg fogod látni azt, hogy

ebben a nemzetben megvoltak a kulturális erők a régebbi időkben s hogy ezek csak azért senyvedtek el, mert védenünk kellett minden erőnkkel országunkat és vagyonunkat a török ellen, nemzeti javainkat azok ellen, akik úgy vélték, jobbat adnak nekünk értük cserébe. De vágyva vágyakozunk arra, hogy a kultúrában is felküzdjük magunkat az elsőkhöz, hogy újra napfényre hozzuk azokat a kincseket, amelyek nemzetünk fiaiban, leányaiban oly nagy bőségben megvannak, amelyeket csak az idők mostohasága takart el. Ha a mostani nagy világréngés után beköszönt a várva várt béke, ha a felszabaduló erők, amelyeket megedzett az immár hároméves küzdelem, teremtő, békés munkára késztülődnek, ne gátolja azokat többé a gazdasági szabadság hiánya. A mi hazánkat természeti kincsekkel gazdagon megáldotta a Gondviselés, de a legnagyobb kincsek mégis csak az emberi agyvelő munkájában rejlenek. Ezeket a kincseket lehet ugyan bizonyos határig az őstermelés keretein belül is gyümölcsoztatni, de igazán csak akkor értékesíthetők, ha nincsen elzárva előlük a gazdasági életnek semminő tere. Emberek vagyunk. A tudomány, a művészet is kenyér után jár, a tudományt megbecsülni, a művészetet ápolni is csak akkor tudjuk igazán, ha valamelyes módon gyakorlati hasznát is látjuk. Miért dolgozzék az a magyar kémikus, ha nincsenek vegyészeti gyáraink, de nincsenek mecénásaink sem, akik megélhetését akkor is lehetővé tegyék, ha nem éri az a kivételes szerencse.

hogy egyetemi tanár lehessen? Miért dolgozzék az a művész, az az író, ha a magyar társadalom nem elég gazdag arra, hogy az ő munkájáért cserébe anyagi függetlenséget adjon neki? Emberek vagyunk, gyarló emberek, bármily magasan szárnyaljon is a szellem, bármily nagyra törjön is a lélek, állandóan nem tagadhatjuk meg testünket, nem hagyhatjuk kielégítés nélkül testi szükségleteinket. *Ha gazdasági életünkben nem nyerjük vissza teljes szabadságunkat, soha nein fogjuk megfelelően értékesíteni tudni agyunk munkáját.* Ezt felejtik el azok, akik annak hivei, hogy gazdasági közösségünk a Te osztrák birodalmaddal továbbra is fennmaradjon.

Nagyon meg tudom érteni, hogy a Te osztrák népeid félnek a mi gazdasági különválásunktól. Hiszen olyan szépen berendezkedtek itt minálunk, olyan hűséges adófizetőik vagyunk! Megértem azt, hogy az ő császáruk is gondolkozóba esik, vájjon nem fogja-e az a birodalma megsínyleni ennek a másiknak szabad fejlődését. De még azt is meg tudom érteni, hogy gondolkozóba esik a magyar király, amikor egyik tanácsosa így, a másik amúgy szól hozzá, amikor az egyik szerencsétlenségnek mondja azt, amit a másik egyedül üdvözítőnek vall. És mégis bízom benne, hogy elő fogod mozdítani ennek a vágyunknak megvalósulását is. Ha valamikor, akkor most kedvező az idő. Ha elkövetkezik a gazdasági erők új berendezkedése, a Te osztrák népeid könnyen megtalálhatják árúik új piacait a

régiak mellett, s ha a régiak fokozatosan, lassan el is fognak zárkózni előlük, az újaknak fejlődése bőséges kárpótlást fog ezért nekik nyújtani. Nagy terveket lehet megvalósítani. Nem álom nem is ábrándkép az hogy Hamburgból a Te birodalmaidon át vezessen a közvetlen viziút Szaloniki felé; nem álom már az sem, hogy a mi földünk fogja szolgáltatni azokat az erőket, amelyek hajtják gépeinket.

Csak egy aggodalomnak van igazán komoly alapja. Meg lesz-e mindazokban a vállalkozásnak bátorsága, akik a mi gazdasági életünk újjáteremtésére vannak hivatva? De ez az aggodalom is meg fog szünni akkor, ha meglesznek az első komoly sikerek. És még egy módja van annak, hogy ez az aggodalom eloszoljék. A példa, amelyet Te nyújthatsz. Úgy mondják, a szénszállítás bajai körül közvetlenül is tapasztaltuk, hogy Te, felséges királyom, mindenről tudni, mindenről gondoskodni akarsz, hogy a Te nagy és szent hivatásodat a kötelességteljesítés folytonos láncolatának tudod, hogy úgy érzed, hogy Isten kegyelméből nemcsak a disz és a fény, hanem a fokozott munka és gondoskodás kötelessége jutott osztályrészedül. Légy a mi példaadó vezérünk. Te utánad meg fognak indulni főuraink és utánuk mind, mind azok, akiknek anyagi és szellemi javai a nagy munkához kellene.

Új korszak küszöbén áll az egész világ. Gyógyítsd be a mi régi sebeinket, hogy egészen azoknak a feladatoknak élhessünk, amelyeket ez az új korszak ró reánk.

Negyedik levél:

A születés arisztokráciájához.

Nagyon nehéz dolog, hogy a mai, demokrata szólamoktól hangos világban hozzátok szóljak, e szép hazának ősi jogon hivatott vezérei. Nehéz, mert ha azt mondom el, hogy én másképp fogom fel a ti hivatásokat, amint felfogják közületek sokan, talán elfogultsággal, meg nem értéssel, fogtok megvádolni és nem adtok szavamra; ha pedig elismeréssel adózom azoknak, akik a ti osztályos társaitok közül lelkük nagyságával, céltudatos akaratuk erejével, szivük tisztaságával erre rászolgáltak, ha megértem azt, hogy örökségetek jogosan illet meg titeket, akkor gúnyosan nevetve veszik semmibe szavamat azok, akiknek hatalmát, befolyását tagadni struccmadár-politika volna, akik gögösen tagadnak minden tekintélyt, minden történelmi jogot és csak irigységgel, többé-kevésbé elfojtott indulattal vagy a filozófusnak az adott és egykönnyen meg nem változtatható viszonyokban való fölényes megnyugvásával tekintenek reátok. De a nehézségek nem riaszthatnak vissza, meg kell írnom leveletem és kérve kérlek, olvassátok azt úgy, hogy olyan igaz barátotok írja, aki nem

tartozik ugyan közéték, de úgy véli, hogy tud a ti fejetekkel is gondolkozni, a ti szivetekkel is érezni, aki érzi azt a gyönyörű, szent harmóniát, amelyben egyesülhet e hazának minden fia, leánya a közös cél, a magyar nemzet haladása érdekében, hacsak kiveszi a részét a nagy munkából, tehetőségéhez, lelki és anyagi képességeihez mérten.

Nem dicsőítő himnuszt fogok írni. Kötelességekről, hibákról, bajokról fogok beszélni. Megértitek, úgy-e, hogy ezt kell tennem, ha igazán szeretetemről, a ti érdeketeknek előmozdításáról akarok tanúbizonyságot tenni. Mert a ti érdeketek kívánja meg elsősorban, hogy igaz értelemben legyetek a nemzet vezérei. Lehet közületek többeknek helye a vezérkarban is, de általában odakinn kell lennetek a fronton, ahol folyik a küzdelem életre-halálra a nemzet megmaradásáért, a nemzet fejlődéséért, hogy felküzdjé magát a legelsők sorába az emberiség nagy haladásáért küzködő nemzetek között.

Nektek nem szabad egyszerűen olyan gazdag embereknek lennetek, akik élvezik a vagyonnal, az előkelőséggel járó előnyöket és egyebekben nem törődnek semmivel. Azt a kiváló társadalmi helyzetet, amit őseitektől örököltetek, a mai világban magatoknak újra ki kell vrvnotok, meg kell szereznetek agyatok munkájával. Sokan érzitek is ezt. Általában véve azonban gondolkozásotok még nem formálódott hozzá a modern korhoz, amelynek a gazdasági haladás a legfőbb vezérlő motívuma. Megint

kérlek, ne értsetek félre. A gazdasági haladásban nem látom a legfőbb jót, csak eszközét annak a fejlődésnek, amely a tisztán állati létből az emberen át visz Istenhez. Ma mást várunk tőletek, mint amit várt az a kor, amikor a ti őseitek kiváltságait szereztek. Ők vagyonukat, rangjukat rendszerint önfeláldozó hősiességükkel érdemelték ki, közvetetten utódaiknak ugyancsak hősiességgel kellett érte megfizetniök. Voltak másfajta érdemek is, amelyek jutalmát ti élvezitek, önfeláldozó hűség, diplomáciai ügyesség lehettek egyes őseitek különleges érdemei, de semmilyen érdem nem elég nagy arra, hogy a késő utódok is pusztán annak jutalmából éljenek megkülönböztetett fényes életet. A legkiválóbbak utódainak, a fejedelmeknek, kell ma a legnagyobb terhet viselniök, az uralkodás testileg-lelkileg nehéz munkáját végezniük, amely az ősök minden erényén felül még a modern élet minden szociális és gazdasági erényét is megkívánja. Ma már nem a kard, a lándzsa meg a buzogány az előkelőség szimbólumai, a testi erő és ügyesség ma már csak artisták életének lehet egyedüli célja: a ma ereje a gondolat, az ész, nektek is ezzel kell élnetek.

A szellem arisztokráciájába külön kell beleszületni. Költő, művész, tudós ti közületek is csak az lehet, aki költőnek, művésznek, tudósnak született. De a ti örökölt vagyonotok megadja nektek a módját, hogy, ha ti is akarjátok, átvehessetek a vezérlő szerepet a gazdasági élet terén. Itt van a

legnagyobb szükség olyan hadseregre, amely képes legyen felvenni a harcot az új hódítóval: az összegyűjtött, néhány kézben összpontosított nagytökével. Ennek a hadseregnek vezérei kell, hogy ti legyetek. Ez az a nagy hivatás, amely reátok vár, amelyért küzdeni, amelyért kockázatot vállalni, épen olyan dicső, nagy feladat, amilyen dicső, aminő nagy volt a ti őseitek küzdelme a kereszténységért, a hazáért. A modern kor ezt várja el tőletek. Lehet, hogy holnap más feladatok fognak reátok h árulni. A ti konzervativizmusotoknak is fejlődnie, haladnia kell a korrallal, nem szabad tőle elmaradnotok, bár csak kevesen lehetnek közületek, akik mint szellemi vezérek előre érzik meg a fejlődés útját, vagy éppen ki is tűzhetnék a fejlődés irányát. Ha meg nem értitek a kor szavát, ne csodálkozzatok, ha elrohan mellettetek és semmibe sem veszi címeteket, rangotokat, koronátokat.

Ti a ti vezérlő hivatásotokat legtöbbsnyire más-kép fogjátok fel. Úgy képzelitek, hogy a politika meg a diplomácia azok a dominiumok, amelyeken titeket illet meg a vezetés, reátok hárulnak a legnagyobb feladatok.

Vannak közöttetek is, akik a politikára rászülettek s akik ezt a hivatásukat nagyon komolyan is fogják fel, de ezek kivételek. Általában véve alig lehettek a politika terén szakemberekké. A politika a szükségességek tudománya és nagyon mélyen keil elmerülni a nemzeti élet minden részletének tanulmányozásába, hogy ezeket a szüksé-

gességeket megismerni és egymással összeegyeztetni tudjuk. A nemzet a társadalmi rétegek és osztályok nagy sokaságából áll, amelyeknek érdekei, törekvései, szükségességei nemcsak eltérők, de még ellentétesek is lehetnek. Annak megítéléséhez, hogy megállapíthassuk a szükségességek prioritását, bele kell élnünk magunkat minden társadalmi osztály gondolat- és érzelemvilágába, ehhez pedig fejen és szíven kívül a tapasztalatnak, megfigyelésnek, elmélkedésnek olyan kincsesházára van szükség, amelyet csak nagyon kevesen vallhatnak a magukénak. Itt nem elég akarni, tudni is kell. Államférfiúra a szónak abban az értelmében, hogy szűkebb vagy tágabb körben, de mindig a nemzet egyetemének érdekeivel foglalkozzék, valami nagyon nagy számban szükség sincsen, sőt régi baja ennek az országnak, hogy nagyon sokan vannak, akik ügyeinek intézésére hivatottnak érzik magukat. De mennyi közöttük az olyan dilettáns, aki saját érdekét képzelel nemzeti vagy állami érdeknek, mennyi az olyan jóhiszemű, de talán annál ártalmasabb, naiv ember, aki felül tetszetős jelszavaknak és nem veszi észre, hogy az ő jóhiszeműségét, az ő nevét mennyire kihasználják mások a maguk nem mindig tiszta, sőt gyakran eléggé szennyes érdekében.

A diplomáciai pálya is lényegesen más ma már, mint aminő lehetett akkor, amikor királyoknak és országoknak egymás közti viszonyát a gőz, a villamosság és a természetnek többi, az emberiség

szolgálatába kényszerített ereje még nem tette ennyire közvetlenné. Ma, amikor a gazdasági érdekek ezer szála fűzi össze még a legtávolabb levő országokat is, a diplomácia feladatai is sokkal komplikáltabbakká lettek. A reprezentálás, a fejedelmeknek követeik útján kifejtett társas élete, a fénynek, pompának ragyogtatása ma már sokkal kisebb jelentőséggel bírnak, sokkal fontosabb szerepük jut itt is a népek érdekeinek. Ezek az érdekek persze nem tisztán gazdaságiak, éppen a diplomácia terén játszik közre nagyon sok érzelmi momentum¹⁵⁵ úgy hogy a különleges gazdasági szaktudáson felül még sok más tehetség is kell ezen a pályán. Ezért egészen bizonyos, hogy a ti számotokra is nyílik itt az érvényesülésnek bőséges tere, de csak akkor, ha a képességen felül a komoly előképzettséget is magatokkal viszitek az útra s nem képzelitek azt, hogy azért, mert ti könnyebben sűtkérezhettek az udvarok fényében, a diplomáciai vezető állások is feltétlenül titeket illetnek meg.

Régóta találkozunk veletek az úgynevezett, „közgazdasági” téren is. Nem veszitek rossznéven, úgy-e, ha azt mondom, hogy ez a tevékenységetek, nagyon kevés kivételtől eltekintve, sem az ott „tevékeny” egyéneknek, sem osztályotoknak nem” válik díszére. Kivételektől eltekintve! A szó legnemesebb értelmében vett „közgazdaság” terén találkozunk a legfényesebb arisztokrata nevekkel is, de nem ezekről akarok most beszélni. Hanem arról a sok igazgatósági meg felügyelőbizottsági

tagságról, elnökségről meg alelnökségről, amelyeket ti foglaltok el olyan vállalatoknál, amelyeknek a tevékenysége érint ugyan igen széles köröket, de amelyeknek célja kifejezetten, palástolatlanul a saját érdeküknek, kevésbé kifejezetten pedig, de annál hatásosabban vezetőik személyes érdekének ápolása. És minő szerep jut itt nektek valójában? Legtöbbször csak a takarónak a szerepe, amely fényes, díszes, amelynek hivatása — hogy költőien fejezzem ki magam — ugyanaz, ami a virágok szirmaié: odacsalogatja a lepkéket és a rovarokat. Méltó ez ahhoz a társadalmi osztályhoz, amelynek hivatása volna, hogy a nemzet vezére legyen?

De már talán túlságosan is sokat beszéltem arról, mi minden nem a ti hivatásotok. Vegyétek olybá, hogy nagyon bánt engem a dolog, nagyon fáj azt látnom, hogy azok, akikről úgy hiszem, úgy érzem, hogy a nemzet vezérletére volnának hivatva, mennyire másképp fogják fel ezt a hivatásukat, mint én. Ez alatt az „én” alatt ne engem értsetek, aki ezt a levelet írom hozzátok, hanem értsétek alatta azoknak a gondolkozó, dolgozó embereknek ezreit, akik elfogulatlanul szemlélik a világ folyását, irigység nélkül tudják látni azt, hogy másoknak anyagi javakból, külső fényből, kiváltságokból több jutott, mint nekik, de akik úgy vélik, hogy a nemzet egyetemével szemben mindenkinek ki kell venni a maga részét a kötelességekből, annál nagyobb részt, minél nagyobb a teherbíró képessége. Ez a teherbíró képesség nem csupán az anyagi erőttől függ:

a nagy kötelesség-eket azokra is kirójjuk, akiknek szellemi erejük nagy. Mert mindenkinek ott és abból kell kivennie a részét, ahol és amiben a legtöbbet tehet.

Utaltam már arra, hogy a ti erőtök legfőbb forrása a ti gazdasági helyzetetek, hogy tehát ezen a téren kell nektek a vezérlő szerepet vállalnotok. Akadnak közöttetek, akik ezt a hivatásukat átértették és valóságos mintagazdaságokat hoztak létre, ahol mező- vagy erdőgazdasági üzemeket nemcsak az őstermelés, hanem az ezzel kapcsolatos mindenféle ipar szolgálatába is állították. A nemzet érdeke többet kíván azonban tőletek. Azt kívánja, hogy a kezetekben levő földbirtok a lehető legjobban szolgálja a nagyközösség ügyét. Nagyon jól tudjátok ti azt, hogy egy hadsereg nem állhat csupa tábornokból, hanem hogy szükség van ott a tiszteknek tízezeire, a legénység százezeire és millióira. A mi nemzeti hadseregünk tisztikara 48 óta erősen kipusztult, a legénységnek pedig százezei hagyták itt a háború előtt ezt a hazát, amely nem tudott nekik megélést nyújtani. Betöltöttétek ti a ti vezéri hivatásotokat, amikor ezek megtörténhettek? ÉbredjeteK tudatára annak, hogy a vezéri hivatás ma egészen más, mint aminő volt régen, lássátok meg, hogy a ma hadvezéreinek nemcsak a fronton küzdő katonákkal, hanem a messze a iront mögött dolgozó ipari munkások hadseregével is kell törődniök, ha diadalra akarják vinni a rájuk bízott szent ügyet. A mi hazánk

nagy erőpróbája még majd csak akkor jön meg igazán, ha helyreáll a külső béke és újra megindul a nagy küzdelem a nemzet fejlődéséért. Mert ez a küzdelem nagyobb lesz. A tömegek milliói máris megmozdultak széles e világon, úgy érzik, hogy, ha kötelességük volt kockára tenni életüket, joguk is van az élethez. Úgy érzik, hogy ők a haza, hogy a kiváltságok, örökölt vagyon és rang elavult dolgok, ha nem állanak az egész nemzet szolgálatában. És ebben a küzdelemben máris mintha mellélük állana a legnagyobb hatalom, a pénz, hogy felhasználja az ő erejüket ti ellenetek a maga javára. „Földet, földet!” kiáltják a tömegek épen úgy, mint a nagybankok, új birtokpolitikára vágyik mindenki, többtermelés jelszavától hangos az ország; És ez mind ellenetek irányul és ez a vágyakozás elemi erővel fog kitörni, ha nem gondoskodtok idejében magatok arról, hogy megmaradjon a vezetés a ti kezetekben. De ennek a vezetésnek összhangban kell maradnia a nemzetnek azzal az érdekevek hogy legyen erős középbirtokos tisztikara és hatalmas gazdasági hadserege.

Nézzetek körül annak a néhány társatoknak gazdaságában, akik megéreztek kötelességeiket, megértették a kor szavát. Nem azt látjátok-e, hogy amellet, hogy híven teljesítették kötelességüket a nagyközösséggel szemben, nekik maguknak is megvan minden okuk arra, hogy örüljenek munkájuk gyümölcsének? Az az áldozat, amit tőletek kér és vár az ország, nem is áldozat, mert ahelyett a jó

érzés helyett, amit elveszítetek szórakozásaitok megrövidülése révén, nyertek olyan más jó érzést, amely ezt az előbbit messze felülmúlja: nemcsak a teljesített kötelesség öntudatát, hanem még azt a tiszta gyönyörűséget is, amit munka, tudomány, technika, szóval minden olyan foglalkozás nyújt, amelyben teljesen elmerülhetünk s amely szellemünket veszi igénybe. És emellett mennyire fogtok még gyarapodni anyagi jólétben is, mennyire fog emelkedni az a szeretet és tisztelet, amellyel mindenkit környékezünk, aki példaadó kötelességteljesítésével erre rászolgál.

Nézzetek körül! Mennyi szellemi erő marad kiaknázatlanul ebben az országban, mennyi tehetség kallódik el, mert nem tud érvényesülni! Hányan töltik délutánjaikat és estéiket kvaterkázással és kártya mellett, akik tettrevágyó lelkesedéssel indulnak neki az életnek! Szabadítsátok fel ezeket a tespedő erőket!

A ti őseitek nem féltek attól, hogy valamely vállalkozásuk kockázatos volt, sőt kockára tették — mert úgy érezték, hogy az a kötelességük --- legfőbb javukat, életüket. Legyetek az ő méltó utódaik! Vállaljatok ti is magatokra valamelyes kockázatot és teremtsétek meg a magyar ipart, jutassatok földetekből a szegény, földre éhes parasztságnak is. Ha meglesz a ti érdekeltségetek ipari téren, egyszerre önmagától el íóg oszlani sok társatoknak az az aggodalma, hogy megárthatna nektek a mi. országunk gazdasági függetlensége. De hiszen

nézzetek csak át a szomszédba! Nem mutatja-e mindennél meggyőzőbben a német birodalom példája, hogy az ipari fejlődés a mezőgazdaság fellendülését azelőtt hihetetlennek vélt módon mozdítja elő? Bármint nézem, bármelyik oldaláról szemlélem is ezt a kérdést, mindig csak úgy látom, hogy nektek magatoknak a legnagyobb érdeketek az, ha bekapcsoljátok a ti gazdaságotokat a nemzet gazdasági érdekeibe, ha megmaradtok nagybirtokosoknak, de amellet birtokotok egy részét az ipar felvirágoztatására és egy megélni tudó középi és kisbirtokos osztály megteremtésére fordítjátok. Részletekről nem beszélek. Ha gondolkozóba estek, ha egyikőtök-másikotok megmozdul és rászánja magát a cselekvésre, mindig fog akadni olyanokra, akik, ha kell, segítségére lesznek munkájában. Ha pedig azután az, ami ma szinte egész életeteket kitölti, a társasélet, a politizálás, szórakozás csak üdülésetek lesz csupán és nem életetek célja, akkor meg fogjátok ismerni az élet melegségét is, akkor talán majd kevesebb lesz közöttetek a koravén, blazírt ifjú, de jönnek olyan életerős nemzedékek, amelyek testileg is, lelkileg is hivatottak lesznek a vezéri szerepre, amelybe belezületnek.

Ötödik levél:

A szellemi arisztokráciához.

Furcsa, de mégis úgy van, hogy azon kell kezdenem, kiknek is szól tulajdonképen ez a levelem. Mert hiszen ti, a szellem arisztokratái épúgy beleszülettek állapototokba, mint a grófok, a hercegek vagy a plutokrata csemeték, de amíg ezeknek mivoltát már bölcsőjükben meg lehet állapítani, tirólatok sokszor csak a halálotok után derül ki, kik és mik voltatok. Fény és hatalom a ti legjellemzőbb tulajdonságotok is, de a ti fényetek a szellem birodalmában világít, a ti hatalmatok a lelkek fölött uralkodik. Közöttetek is vannak hercegek, grófok és bárók, közöttetek is vannak lovagok, de még bocskoros nemesek is. Intenzitás meg öntudat kérdése az egész. Vannak közöttetek olyan fényes, olyan lánglelkek, akiknek ragyogása vakít, akiket a közönséges halandók azonban csak akkor vesznek észre, amikor fényük már a messze távolban tündöklük; de vannak közöttetek olyanok is, akik le nem hozzák ugyan az isteni szikrát az égből, de meg van a tehetségük arra, hogy annak fényét terjesszék, annak tűzével bemelegítsék a földi életet.

Szól a levellem mindnyájatoknak, akik úgy érzitek, hogy részesei vagytok ennek a fénynek, ennek a hatalomnak. Nem baj, hogy ez az arisztokrata öntudat talán azokban van a legerősebben kifejlődve, akiknek fénye vetekszik a szentjánosbogaréval, hatalma a mimózáéval. Nem baj az sem, hogy a szellem birodalmának fejedelmei néha mitsem tudnak hatalmukról. Értsetek levelemből mindnyájan! Értsetek levelemből ti is, akik talán nem is gondoljátok, hogy nektek írok, akik magatok élvezitek a ti tízezer-holdjaitok gazdaságát és szerénységetekben talán nem is sejtitek, hogy kincseitek vannak, amiket embertársaitok javára fordítani kötelességetek.

Az emberiség legnagyobb életszükséglete a melegség. Nem csupán a szívnek, a kedélynek melegsége, hanem minden metafora nélkül az a meleg, amelynek földünkön legfőbb forrása a nap. Ezért élünk mi mindnyájan inkább délután, ezért nem vág össze még az évszakok beosztása sem a nappal hosszúságával. Mert a napok Mindenszentektől Gyertyaszentelőig a legrövidebbek, május elejétől augusztus elejéig a leghosszabbak s mi a telet mégis csak karácsonytól, a nyarat pedig attól a pillanattól számítjuk, amikor már megint rövidülni kezd a nappal. Nem a napnak járása, nem a fénynek intenzitása szerint élünk, hanem annak a melegnek mennyisége szerint, amelyet a föld gyűjt, hogy leadja nekünk.

Ti, a szellem arisztokratái, hogy úgy mondjam, a

fénnyel éltek. Tudjátok, mert érzitek, hogy a meleg együtt jön a fénnel, megérezitek azt, amit a tömeg csak akkor tud megérezni, ha nem a távolból, hanem közvetlen környezetéből hat rá. Nem kép, hanem igazság, hogy a legnagyobb szellemek hideg magányosságban élnek, bár nem érzik a hideget. A magasabb hegyeken hidegebb van, mint lenn a völgyben, annak dacára, hogy közelebb vannak a naphoz, a hőnek forrásához.

Ti, a szellem arisztokratái nemcsak a jót érzitek meg előbb, mintsem a tömeg annak tudatára ébredne, hanem azt is meglátjátok, miként lordul az emberiség fejlődésének iránya lefelé akkor, amikor technika, tudomány, művészet és mindaz, amit kultúrának nevezünk, a legnagyobb erővel fejlődik, amikor az emberi munka legnagyobb diadalait üli. Mert ez a nagy haladás a betakarítás munkája, aratás, szüretelés, az ősznek, sőt a télnek is időszaka. A múlt században — úgy látom — még csak az a mag ért be, amit Dante és Galilei, Shakespeare és Newton, Molière és Pascal, Leibnitz és Kepler vetettek. Minálunk akkoriban ilyen gazdák nem lehettek, a mi aratásunk a Cilleiek és a Caraffák vetése volt. . . De nekünk is volt Vörösmartynk és Széchenyink, Eötvösünk és Bolyaink, lesz még nekünk is fényes nagy aratásunk!

A világháborútól az emberiség általános megjavulását várjuk. Sokan, különösen olyanok, akik nagyon büszkék az ő természettudományos pozitívizmusukra, cinikus gúnnyal mutatnak rá, hogy a

háborúban az erkölcsök milyen vadak, mennyire nem látni semmit a javulásból. Erre elég, ha azt felelem, hogy ha valamely mozgás erősen lefelé irányul, akkor a felfeléhúzó erőknek még arra is idő kell, hogy ezt a lefelémozgást meglassítsák, még sokkal hosszabb idő kell ahhoz, amíg lassan, fokozatosan bekövetkezik a megállás és utána a felfelé haladás.

Azok az egészen kivételes, ragyogó, nagy társaitok, azok a fejedelmek a szellem birodalmában, akiknek hatása alatt évszázadokon, sőt évezredekben át él az egész emberiség, nemcsak a nappalnak és az éjjelnek, nemcsak az évszakoknak változását látják meg előbb, mintsem azt a tömegember megérzi, hanem meglátják azt is, hogy amióta az emberi lélek megkezdte birkózását az őszállattal, működik egy állandó vonzó erő is, amely fölfelé irányítja a fejlődés útját. A testnek és a léleknek örök küzdelme nem úgy hullámszik, hogy ez a küzdelem végeredményben egy változatlan állapot körüli lengene ide-oda. A hullámszás, bármi erősen érezzük mi azt, akik benne élünk, mégis csak mellékes a mellett a fölfelé haladás mellett, amely elvisz a végső cél felé. Az ihletség pillanataiban meglátjátok ti, a szellem arisztokratái a haladás pályájának messze távoli pontjait is: az Istenember, az örök Atya egyszülött Fia megmutatta magát a „Célt” is. Szellem arisztokratái! A ti feladatok, hogy megmutassátok az utat a Cél felé. Keserves, nehéz ez az út a legtöbbeknek. Hány olyan vezér van

aki szakadékba, örvénybe vezeti az őt követő tömeget! Radikális haladás. ... A csúszó-mászók haladása, akik nem tudnak elszakadni a rögtől, amelyhez tapadnak, akik az anyagi jólétben találják meg az egyedül boldogító kielégülést. Keserves, nehéz az út. De ti, a szellem arisztokratái, nem ezen a nehéz úton haladtok. A ti lánglelketek sasszárnyakon visz fel a magasba, ti meglátjátok a haladás legjobb útját és ezt mutatjátok meg a titeket követő, a napi munkában izzadó, görnyedő tömegeknek.

A mindennapi ember élete ott folyik le a síkságon, lelkének különösebb megerőltetése nélkül a napi munka egyforma szürkeségében. Van, aki szülőfaluja határát sem lépi át, van, akinek szókincese nem több két-háromszáz szónál, nyelvtudása néhány kezdetleges szabálynál, amellyel ezeket a szókat gondolatokká, mondatokká fűzi.

Az ősemler élete valószínűleg legnagyobb részében tudat nélkül való élet volt, önfentartás, fajfenntartás, másokért való cselekvés, mind csak amolyan ösztönből fakadhattak, aminővel még a gúnár is védelmére kél családjának, amíg az védelemre szorul.

Érzékeink is csak igen kicsiny, szűk világot tárnak fel előttünk. A klimatikus hőkülönség alig haladja meg az ötven-hatvan fokot, a forró víz hőmérsékletét már éles fájdalomként érezzük, a lángnak néhány száz fokos melege egészen tönkre is teszi megérző idegünket; pedig a nap melege 6-7000°, a cseppfolyósított levegő másfélszáz fok

hideg. Az éter rezgését, mint lényt csak akkor érezzük meg, ha a rezgések hullámhossza négy és hét tizezredrész milliméter között van, pedig van már tudomásunk olyan rezgésekről is, amelyek hossza ennek csak negyede vagy ötöde és tudunk olyanokról is, amelyek hullámai hosszabbak tíz méternél. Bár rendszerint sokáig tart, de mégis elkövetkezik az az idő, amikor a természet újonnan megismert titkait az emberiség közkincsévé sikerül tenni. Az éter hosszú hullámainak felhasználásáról, a dróttalan telegrafiáról ma már az újságolvasó paraszt is hallott valamit.

Az érzékeink által közvetlenül megismert jelenségek körének kibővítése ugyanazon az utón történik, mint minden haladás: legfőbb segítsége a meglátás, eszköze a kutatás. Leesik egy alma a fáról, felriaszt gondolkozásából egy bölcselkedő elmét és Newton meglátja a gravitáció törvényét. Meglátja! De minő keserves, nehéz munkát kell a gondolkodó agynak elvégeznie, amíg Leverrier kiszámíthatja, hogy kell és pedig meghatározott helyen kell lennie még egy bolygónak az Uranoszon túl!

A Cél felé vezető utakon ti vagytok az emberiség vezérei, szellem arisztokratái. A Cél pedig ott van, fenn a magasban. Az út oda nagy hegysegen vezet át, szakadékok, rohanó patakok, őserdők, kietlen pusztaságok, meredek sziklák, hó- és jégmezők sok helyütt járhatatlanná teszik. Milyen könnyű letévedni a helyes útról, amikor a Cél ott van a messze távol ködében, amikor el is takarja előlünk

a felhő vagy egy domb vagy akár csak egy fa is. Hányan és hányszor állanak Interlakenben, hogy megpillantsák a Jungfrau csúcsát, amely ott van egészen közel hozzájuk és hányan hányszor várnak hiába arra, hogy csak egy pillanatra is kettéválják a ködfátyol, amely eltakarja!

Mi, keresztények, mindnyájan tudjuk azt, mi az a Cél, hol van a Cél. Mi nem akarunk lenni élni a síkságban, hanem küzködve akarunk feléje törekedni. De hányan kidőlnek, mielőtt csak egy dombocskát is megmásztak volna, hányan látták úgy, hogy az út, amelyen neki indultak, csalóka ösvény volt, amely fáradtságos küzködés után megint csak lefelé vitt a mélybe.

Szellem arisztokratái! A ti utatok könnyű, ti messze fölülemelkedtek, föl a hegyek fölé, onnan tekintitek át a terepet és meglátjátok azt, melyik az az vit, amelyen a tömegek is eljuthatnak oda, ahová eljutottatok ti. Persze nem szabad azt képzelnetek, hogy, ha lelketek elvitt egy dombnak vagy akár egy magasabb hegynek a tetejére is, hogy ott van a Cél, hogy ti már elértétek azt, amit az emberiség örök fejlődése útján csak mint utolsó állomást fog elérni. Ha ilyen magaslaton megpihenve, háziasán megtelepesztek, sőt talán fel is építitek az önimádás templomát, országutat építtek hozzája, kikövezve azt hangzatos jelszavakkal, pihenőhelyeket rendeztek be, asztalt teríttek mindazzal, ami szem-szájnak kellemes és fogadjátok a tömjénezést, amely ködbeburkol körülöttetek

mindent, akkor megszüntetek vezérek lenni, akkor az emberiség fejlődése nem várhat többé semmit sem tőletek. De azért ne csüggedsen el az, hogy a legtöbbszörnek ez a sorsa. Ha a ti elért kicsiny célotok beleesik az emberiség nagy haladásának útjába, a ti munkátoknak is megvan a maga nagy értéke, mert azok között, akik az általatok kiépített úton haladnak nyomotokban, bizonyára akad olyan is, aki a ti pantheonotokból indul meg a maga kutató, meglátó útjára.

Hasznosabb munkát is tudtok azonban végezni. A ti lelketek szárnyának mintájára építsetek repülőgépeket a tömegemberek részére. Ha aránylag kevesen fogják is ezeket igazán használni tudni, mégis megsokszorozzátok vele azok számát, akik veletek tudnak haladni, akik majd azután fokoatosan a többieket is magukkal viszik. De repülőgép legyen, amely a magasba visz, ne valami játékszer, ami nekilendülés után lecsap és tönkreteszi, aki reábizta magát.

Ti írók, ti költők, ne vigyétek közönségeteket a mocsárba, amelybe belefutad, ne hízelegjétek alacsony szenvedélyeinek! A bűn útjára rátalál magától is.

Ti festők, ti szobrászok és zenészek, mutassátok meg annak a szegény, lelki gyönyörűségben oly annyira szűkölködő tömegnek azt az eszményi szépet, amit a ti lelketek meglátott, fessétek le neki azokat az érzéseket, amelyek akkor élnek bennetek, amikor önfeledt boldogságban halljátok és érzitek a szférák zenéjét!

Ti tudósok, ti bölcselők, akik kutatjátok a természetnek, az emberi léleknek, az istenségnek titkait, akiket talán mindeneknél inkább betölt a ti semmiségetek tudata, ha látjátok, mint avul el idők folyamán a legfényesebb elmék tudása, tanításatok meg embertársaitokat arra, amit megláttatok, de ne hitessétek el vele soha, hogy ez a meglátás a tökéletes megismerést, a tökéletes megértést jelenti. Ne akarjátok trónjáról letaszítani Istent!

Látnotok, éreznetek kell, hogy még a legkisebb féregnek, a legegyszerűbb füvecskének élete titkát sem tudjátok megfejteni, de még csak azt sem tudjátok leírni, miért van az, hogy egy kimondott szó az egyik szemnek felragyogását, egy másinak elborulását okozza. Megrezeget a levegő és halálra sebződik egy szív, fölujjong egy másik! Le tudjátok-e írni azt a gépezetet, amely ezeket a jelenségeket létrehozza? Úgy-e: nem. Hát még elgondolni és megalkotni! És mégis, minő nagy a ti boldogságotok, akik haladhattok a megismerés útján és vihetitek magatok után az ezreket, a milliókat.

Ti kiváltságosai ennek a földi életnek, akik dúskálkodtok abban a boldogságban, amelyet a léleknek földi salaktói le nem nyugözött szemlélődése nyújt, akik magatok érzitek azt, hogy nincsen nagyobb boldogság ennél a szemléletnél, a megismerés tiszta gyönyörűségénei, éreztétek azt a kötelességeket, hogy annak a szegény tömegembernek, akit testi megélése a porba köt, ezt a

gyönyörűséget megszerezték. Tanítsátok meg őt is látni és érezni, tanítsátok meg megérteni, hogy mindenben, ami ott van körülöttünk, ott van a jó, ott van a szép, ott van a boldogság, hogy lelkünk pihenője és felemelője az is, ha elgyönyörködünk egy bokorban, amely ott áll a poros országút mentén, ha elnézdeljük egy nyomorult féregnek küzködését az életért. Ezt a boldogságot terjeszteti, ez a ti hivatásotok.

Korbácsoljátok ki körötökből azokat a betolakodott lélekkufárokat, akik a tudomány, a művészet, vagy az irodalom köpönyegébe burkolózva keritők módjára élnek a tömegek kéjvágyából, hogy megszerezzék azt az olcsó hírnevet és dicsőséget és mindenekfelett azt a pénzt, amit tele marokkal ad a tömeg azoknak, akik a siker bizonyosságával spekulálnak nemtelen ösztöneire. Herosztratész dicsősége ez. A tömeg végül össze is töri bálványait, ha elfogja a csömör, az undor. És ez is el fog következni.

Goethe és Arany, Raffaello és Beethoven, Phidias és Lionardo, Kant, Newton és Pasteur dicsőségére vágyakoztatok, az ő nyomukban haladjatok, akkor lesztek vezéreink, akiket követve a halálon át is eljutunk a Célhoz.

Hatodik levél:

A magyar nőkhöz.

Sem himnuszt rólatok, sem ódát hozzátok nem fogok zengeni, magyar asszonyok, magyar leányok. Azokban a gondterhes, nehéz időkben, amik reánk következnek, nincs helye az üres locsogásnak, még kevésbé a hiúság legyezgetésének: a kötelességek komoly idejében nektek is egészen be kell töltenek hivatásotokat. Erről a hivatásról akarok szólni. Nem lesz levelemben egyetlen új gondolat sem, egyetlen oly árnyalat sem, amit évezredek óta el nem gondoltak, poéták és filozófusok, nőgyűlölők és nőimádók, nők és férfiak egyaránt százszor és ezerszer el ne mondtak volna és mégis Petőfit és Goethét, Shakespearet, Petrarcat és Michelet-t, Firduzit, Tagoret és a bölcs Salamont kell segítségül hívnom, hacsak némiképen méltóan akarok írni arról, ami a legfényesebb és a leghatalmasabb, bájosan fenséges és magasztosán gyönge: a női hivatásról.

A közelmúlt és mégis oly végtelenül messze elszállt napokban, mikor még csak lappangott Európa népeiben az a nagy betegség, amelyet, amióta ki-

tört, világháborúnak nevezünk, nagyon sok szó esett a ti hivatásotokról, asszonyok, leányok. Legtöbbet persze azok beszéltek róla, akik nem ismernek, nem becsülnek, hanem talán éppen gyűlölnék titeket és akaratlanul, vagy hideg számitással megrontásotokra törekszenek. Ezek, hogy rájuk ne ismerjeteK, felvették a feminista nevet és társultak olyan nőKkel, akiket szerencsétlen külső vagy belső körülmények megakadályoztak abban, hogy hivatásuknak élhessenek, és vad kórusban, amelyben a legrikácsolóbb szoprántól a legöblösebb basszusig képviselve volt a hangok minden árnyalata, csatadalokat zengtek, szavaltak, szónokoltak: jogokról meg ismét jogokról, egyenjogúsításról, meg választójogról — csak kötelességekről nem szólt az ének.

Annak a kornak, amely az önérdeket állította fel imádandó halványul, amely a humanizmus és a szocializmus, a demokrácia és az emberi szolidaritás szebbnél-szebb jelszavait a legridegebb egyéni és tömegönzés érdekében írta zászlajára, meg kellett szülnie a feminizmust, meg kellett szülnie a legrútabb szörnyszülöttet: a harcos szüfirazsettet is, hogy egészen megérthessük, miért is kellett kitörnie a legborzasztóbb világégésnek, amelyről a história tud. Mert tinateK, asszonyok, leányok, talán ugyananyi részeteK volt abban, hogy reánk — szakadt a világháború, mint nekünk férfiaknak, mert egészen más az emberiség fejlődésének me-
nete, ha ti egészen betöltíteK a ti nagy hivatásotokat.

A ti megrontásotoknak a feminizmusnak apostolai azt szokták fületekbe súgni, hogy mi férfiak csali azért mondunk rólatok sok szépet és jót, csak azért becézünk titeket, azért halmozunk el gyöngédségünk, szeretetünk minden jelével, hogy hiúságotokat legyezgetve, annak selyemszálaival kötözzük össze akaratotokat és így tegyünk a magunk védtelen játékszerévé, hogy minden hatalom a mi kezünkben maradjon. Ezt ugyan el nem hiszitek, mert bizony nagyon is jól tudjátok, milyen nagy a ti hatalmatok, minő sok és hatásos fegyveretek van tinektek nemcsak a védekezésre, hanem a hódításra is, de azért a ti legnagyobb gyengeségeitek, az asszonyi logika, amit mi férfiak nem tudunk megérteni soha, mégis csak sokakat rávisz arra, hogy a teljesen hamis premisszákból levont következtetéseket helyeseknek fogadják el és szinte kéjelegve szívják magukba az új evangéliumot, amely önállóságról, egyenlőségről, függetlenségről és hasonló jókról, ékes, nem ékes, de mindenesetre harcias hangon szól hozzátok.

Azok az új apostolok, akik idáig még talán elolvasták, ha közületek valók, nekik is szóló leveletem, finom, gúnyos mosollyal, szánakozó lenézéssel, de esetleg megvetéssel vagy haragtól csillogó szemekkel dobják el ezt az írást és megállapítják, hogy nem érdemes engem meghallgatni, mert a világtól elmaradt hülye fráter vagyok, aki meg nem érti a kor szavát. Nem fogok velük vitatkozni. Nem udvariasságból. Megmondtam levelem

elején, komolyan akarok veletek beszélni, már pedig ilyen vita nem volna komoly, nem volna méltó sem tihozzátok, sem énhozzám.

Az Úristen, akiben — hála Neki! — minden új apostol dacára legtöbben mégis csak hisztek még, bölcsen tudta miért teremtett titeket másoknak, mint minket. Megadta nekünk a magunk feladatait, de kiróttá reátok a ti nagy kötelességeiteket is. Ha mi vagyunk a Nap és ti a Föld, ki merné azt mondani, hogy az egyiknek hivatása különb a másikénál? Sem az egyik, sem a másik nélkül nincsen emberi élet, az egyik küldi a fényt, a meleget, a másik befogadja, enyhíti és áldásthozóvá teszi. Ne akarjatok a mi szerepünkre vágyakozni, ne kívánjatok részt a mi kötelességeinkből — mert a jogokkal együtt a kötelességeket is vállalnátok kellene! Nem gorombaság, ha megállapítom, hogy képtelenek vagytok a mi feladatainknak megfelelni, nem udvariaskodás, ha azt mondom, hogy mi sem tudjuk magunkra vállalni a ti kötelességeiteket.

Nem a testiekről akarok beszélni. Ez a hivatkozás igazán üres profanizálás volna. De azért mégis csak emlékezetekbe idézem azt a szomorú divatot, hogy ezeket a legegységesebb kötelességeket is hányan, de hányan elhanyagolják és nem akarják elfogadni a legnagyobb áldást, amivel a jó Isten eláraszt: a gyermeket, nem akarnak anyává lenni! Nem érzitek, milyen végtelenül szomorú, hogy ez így van? Nézzetek be akárhány olyan házba, ahol szándékosan megszorították a gyermekáldást, mert az

asszony el akarta kerülni a második szülés fájdalmát, vagy meg akarta óvni testének leányos báját, vagy azért is, hogy együtt maradjon a vagyon, nézzetek be és lássátok, minő vad kétségbeesés, a büntudatnak minő marcangoló fájdalma költözött be a lelkekbe, amikor a drága, féltett egyke elpusztult odakünn a kötelesség mezején, vagy áldozatává lett elkényeztetett testének, meg nem fékezett lelkének. Magyar asszonyok, magyar leányok! Értsétek meg, hogy azokban az új, azokban az igazán nagy időkben, amelyek majd még csak a béke idején fognak reánk köszönteni, első és legfőbb kötelességetek lesz az, hogy minden erőttökkel iparkodjatok anyákká lenni. Fájdalommal jár? A legnagyobb gyönyörűség jár nyomában! Elvész testetek karcsú szépsége? A mérhetetlen boldogság lelketeket teszi százszor szebbé"! Megoszlik a vagyon? Milyen bőven gyarapszik, ha sok dolgos kéz munkáján van rajta Isten áldása!

Nemcsak testileg, lelkileg is anyákká, magyar anyákká kell lennetek. Már a gyügyögő picic apróságok testét is, lelkét is nektek kell ápolnotok, fiúkat, leányokat egyaránt reá kell nevelnetek feladataik, kötelességeik, hivatásuk megérzésére, megértésére. Testileg edzett, erős férfiakat egészséges, szép leányokat kell nevelnetek, mert a testi erő és szépség hozzátartozik egyiknek is, másiknak is hivatásához. Nem vagyunk angyalok, ti sem, ne is legyetek, majd csak e földi élet után. De hogy azokká lehessetek, meg hogy mi is elnyerjük jutal-

munkát, kell, hogy meglegyen a testnek és a léleknek az a harmóniája, amely képessé tesz hivatásunk betöltésére. Neveljétek a fiúkat küzdelemre, a leányokat pedig arra, hogy szülőknek és testvéreiknek, majd férjüknek és gyermekeiknek lelkesítő, bátorító, buzdító, vigasztaló, gyöngéden korholó és szeretettel jutalmazó hűségese társai legyenek a földi élet keservesen nehéz és mégis oly magasztosán szép, örök küzdelmében.

Ez az igazi női hivatás. Megértitek, minő nehéz, nagy kötelesség az, amikor tinektek kell erősek lennetek, hogy a balsiker el ne csüggesse a férfit, akinek ti vagytok a géniusza?!

Megértitek, minő fenséges feladat az, ragyogó szemmel kiküldeni férjetekeket, fiatokat a szent küzdelembe, amelyben talán el is bukik amikor odabenn vérzik a szívetek és a kétség, az aggódó félelem minden kin ja gyötri lelketeket?!

Megértitek, minő magasztos hivatás az, lélekben is eggyé válni a küzdő férfival, átérezni és átformálni minden érzését, átérteni és irányítani minden gondolatát, átélteni minden cselekedetét?!

És mindez végig vonul a ti egész életeteken. Mint gyermekek játszópajtásaitoknak, mint leánykák az életre készülő fiuknak is, atyátoknak is. mint hitvesek a szeretett férfiúnak, mint anyák gyermekeiteknek vagytok legdrágább kincse, lelki-életének osztályos társa, gyámolítója és vezére. egész meleg otthona, ha megértitek és betöltitek a ti nagy, a ti magasztos, a ti szent hivatásotokat.

Nem elérhetetlen eszménykép, még kevésbé hiú ábránd, hogy ezt a ti hivatásokat nagyonyon nagyonyon sokan betölthessétek. Ez ugyan a mai kor szellemével kevésbé vág össze, amikor titeket folyton arra ösztönöznek, hogy a magatok életét éljétek ki s amikor a férfiak sem keresik azt, hogy ti igazi hivatásoknak éljétek. De rajtatok áll, hogy másképp legyen. A ti hatalmatok elég nagy arra, hogy felébressze és istápolja a jó szándékot, hogy azt, ha küzködés árán is valóra váltsa. Neveljétek a fiúkat a ti tiszteletekre, neveljétek a leányokat olyanokká, hogy minden természetes kedvességük dacára felébresszék a tiszteletet maguk és hivatásuk iránt. Ti magatok pedig éljétek bele magatokat azokba az új, nagy időkbe, amelyek elkövetkeznek, amikor a régi világ romjain fel kell építeni az újat. Értsétek meg, hogy jgen nagy részben titőletek függ, minő lesz az új világ. Ha a férfiakban felébred a kötelesség öntudata, ápoljátok, fejlesszétek azt; ha felismerik az ő feladataikat, legyetek hűséges társaik. Mert a férfinak szüksége van arra, hogy legyen, akivel megoszthassa örömét, bánatát, aki megértse törekvését, aid biztassa, bátorítsa a csüggedés óráiban, akinek büszke örömmel mondhasson köszönetet a sikereért. Mi, erős férfiak, gyöngék vagyunk mindnyájan; nagyon kevesen vannak, — azt hiszem, nincsenek is — akik támasz nélkül állanak meg az élet minden viharában. Minekünk szükségünk van a ti erőtökre, gyöngé nő, ha el akarjuk érni a

legnagyobbat, amit tudásunk, képességünk, erőnk révén elérhetünk. Itt csak fokozati különbségek vannak: ki erősebb, ki gyöngébb, de mindenkinek kell a megértő nő. Ezért is egészen hivatásotoknak kell élnetek, a magatok érdeke, hogy a ti férfitok ne legyen kénytelen lelkének párját mástutt keresni.

A megújulás korszakában szüksége lesz a világnak a ti nagy hatalmatokra. Az önfeláldozás el sem választható a ti lelki életetektől, mert hiszen már a természet is megkívánja, hogy életetek jó részét gyermekeiteknek szenteljétek. Az önfeláldozásra, az önérdéknek tudatos alárendelésére mások érdeke alá meg kell tanítanotok mindazokat, akik a ti hatalmatok, a ti nagy szeretetek körében élnek, akkor majd napfényre kerülnek azok a kincsek, amelyeket semmi háború, semmi tűzvész, semmi világrengés el nem pusztíthat: a keresztény hit, a keresztény erkölcs, a keresztény kötelességteljesítés, amelyek újra elárasztják ezt a világot a megváltás minden áldásával.

Kell-e még ezek után felelnem arra a kérdésre: ne legyen nektek jogotok egészen kiélni a magatok életét? Úgy-e, nem. Ha egészen hivatásotoknak éltek, az életnek valódi művészei is vagytok. Az élet művészete pedig arra tanít meg, hogyan csináljunk kicsiny okokból nagy örömeket. Öröm, boldogság nem kívülünk álló dolgok, bennünk élnek, részei a mi lelkünknek. Az a harmónia, amelyben testetek lelketekkel él, önkéntelenül

is magával hozza azt, hogy kielégülést nyer testeteknek minden olyan vágya, lelketeknek minden olyan óhajtása, törekvése, amely nem áll ellentétben hivatásotokkal. Ez a harmónia szülőanyja az örömöknek, ez a harmónia adja meg a megnyugvás érzését és azt a tudatot, hogy igazán a ti legégyénibb életeteket élitek akkor, amikor a ti lelketeket viszitek be a a tieitek lelkébe.

Korzó, flört, tennisz, bridzs, póker vagy horkolás, stoppolás, nagymosás, sütés-főzés — hát nem ezekről kellett volna írnom? Semmi köze a ti hivatásotoknak mindezekhez? Egyik is, másik is benn van mindnyájatok életében, ha talán másképpen hívják is, egyik is, másik is beleváló csak úgy, mint mindenféle életfunkció, evés, ivás, mozgás, alvás de hivatásotok nem ezekből alakul ki. Se cselédjei, se játékszerei ne legyetek ti a férfiaknak, hanem a mi életünknek egyenrangú osztályostársai. Ez az a feminizmus, amit én hirdetek nektek, amely igazán felemel titeket arra a polcra, ahol a megbecsülés, a tisztelet és a mélységes szeretet a jutalma annak, aki hivatását egészen betölti.

Hetedik levél:

Második levél a magyar nőkhez.

Első levelem olvasása közben talán többen gondoltatok, hogy mégis csak elfogult vagyok a feministákkal szemben. Nem akarják azok a rossz-szat. Nem lehet, hogy okos nők, eszes férfiak széles e világon azért találkozzanak össze, azért dolgozzanak, törjék a fejüket, sőt — mi tagadás benne — azért vállaljanak még valamelyes martiriimot is, hogy kárára legyenek embertársaiknak, hogy romlásba vigyék, megromtsák őket azzal az ürüggyel, hogy hasznukat akarják.

Nem is gondoltam arra, hogy tudatos rossz-indulattal vádoljam meg őket, bár — talán nem is egészen ritka kivételként — olyan is akad közöttük, akinek csak takaró az az ügy, amelynek érdekében cselekedni látszik.

A feminizmus is csak olyan eltévelyedése az embernek, mint annyiféle más „izmus”: materializmus és monizmus, szocializmus és általában véve minden radikalizmus, amelyek rabjává az ember akkor válik, amikor sikerül egy pillantást vetnie az Úristen műhelyébe és nagyzási hóbort-

jában úgy képzei, hogy ő már most jobban tudná megcsinálni a világot. Alapjában véve minden ilyen törekvés nagyon tiszteletreméltó, mert hiszen mindnyája csak abból az akaratból fakad, hogy küzködés, fáradságos, sokszor keserves kínlódás árán is megjavítsuk ezt a világot és vigyük a felé a Cél felé, amelyről érezzük, hogy van, amelyért, — akik tudunk imádkozni — mindennap imádkozunk is: Jöjjön el a Te országod. De a feminizmus csakúgy, mint sok más „izmus”, téves utakon halad, mert elsősorban a testi boldogulásban keresi a célt, az anyagi jólét fokozását keresi, mert elvesztette hitét. Ahelyett, hogy „segíts magadon és Isten is megsegít”, azt vallja: „segíts magadon, mert senki másban nem bízhatol, mert mindenki más ellenséged”. A múlt század második felének ez a vigasztalan világfelfogása az, amit ki kell irtani, a lelkeknek ez a súlyos betegsége szülte meg a világháborút, ez a világ omlik most össze, bár rövidlátóak úgy képzeik, hogy az „izmusok” most ülik igazi diadalukat.

Az anyagi érdekeknek minden más fölé helyezése természetesen mindenféle igény felfokozásával jár, ez okozta, hogy a férfiak nagy tömege minden szocialisztikus terror dacára sem tudta és nem tudja még megkeresni azt, ami ezeknek az igényeknek kielégítésére neki és az övéinek kell; ez a világfelfogás zökkentette ki a nőt a maga hivatásából, ez okozta, hogy a 15-16 éves gyermekleánykák teste ott görnyed, lelke ott sor-

vad el az írógép mellett, a hivatalok és irodák testet-lelket mérgező levegőjében. Minő óriási diadala ez a feminizmusnak! Minő óriási kára az emberi fejlődésnek!

A legnagyobb baj, hogy ezeket a viszonyokat rövidesen megváltoztatni nem is lehet. Mintha ez volna az a nagy véráldozat, amit nektek, szegény leánykák, hoznotok kell, amiért nem fegyverrel a kezetekben kell küzdenetek odakünn a lövészárokban. Mintha így kellene helyreállania az egyensúlynak a nemek eloszlásában: a háború okozta férfihiány mellett legyen nagy a hiány az igazi nőben is.

Abból a ti szent hivatásotokból, amelynek halvány képét festettem meg nektek szóló első levelemben, fakad az a ti nagy kötelességetek, hogy segítségünkre legyetek abban a törekvésünkben, hogy megváltoztassuk a mai világot.

Legnagyobb feladatunk, talán a legnehezebb is, arról gondoskodni, hogy ti lehetőleg hivatásotoknak élhessetek megint. Ezért kell megszerveznünk a férfiak visszavándorlását is. Nagyon sok jó „anyag” van odakünn, mert hiszen magához a kivándorláshoz kell a vállalkozó szellem, kell az az akarat, hogy sorsunkat magunk irányítsuk, megbirkózva az ismeretlen nehézségekkel olyan világban, amelynek erkölcei, szokásai, de még nyelve is idegenek, ahol az egyén azért érvényesülhet még legkönnyebben, mert a küzdelem a létért a maga legnyersebb formájában folyik, ahol még ma is nyíltan hirdetik és vallják, hogy az erősebbnek

joga van legyűrni a gyengét. Abban a világban még nem állják útját megcsontosodott előítéletek annak, hogy fejével vagy szívével törhessen magának utat bárki; aki oda vándorolt ki, abban megvan a vállalkozás bátorsága, az érvényesülés akaratára. Tirajtatok áll, magyar nők, hogy ezeket az értékes nyers erőket úgy irányítsátok, hogy az újjáépítés nagy művének hasznos munkásai legyenek.

Természetes, hogy ti, nem a nyers küzdelemre teremtett lények, asszonyok, leányok, szeretitek a rendezett viszonyokat. És mégis úgy mondom: tinektek kell feltűzelnetek a férfiak vérért, hogy az életküzdelemnek ne a legkényelmesebb formáját válasszák. Ne keresse a ti iérfítok mindenekfelett a biztosított megéleést, azt a cifra nyomorúságot, amit hivatal, meg a többi fix javadalmazással egybekötött életpálya jelent; biztassátok arra, hogy olyan módon keresse meg kenyerét és a ti kenyereketek, hogy képességével, szorgalmával, munkájával álljon arányban keresete. Kockázattal jár? Nem baj! De a kockázatból magatoknak is ki kell vennetek részeteket, túrnötök, szenvednetek kell i'agyogó szemmel, ha úgy látjátok, hogy a becsületes, komoly munka sikere késik; bizalommal, hittel kell bátorítanotok a férfit, akinek talán mindennél jobban fáj az, ha a ti nélkülözéseketek látja. Ehhez persze hit kell, az az erős meggyözödés, hogy minden igazi jóság végül mégis csak elnyeri a maga jutalmát.

A hitet, a bizalmat a jó Istenben tinektek kell elsősorban ápolnotok önmagatokban is, a férfiakban is. A hit, a bizalom és megnyugvás Isten akaratában a mi legnagyobb erősségünk, ez tesz képessé arra, hogy el ne csüggedjünk, ha meg nem értjük, miért könnyebb a mások sorsa a magunkénál, ez tesz képessé arra, hogy elviseljük a bajt, a szenvedést. Annak a világnak, amely most dül romba, legnagyobb baja az volt, hogy elveszett a hit, hogy a természettudomány és vele kapcsolatban a technika óriási fejlődése elkapatta az emberiséget és önmagát imádta az ember, a saját hatalma, a saját nagysága előtt borult le. És az eredmény? A leginkább elszomorító lény, a tizenötéves gépirőleányka meg az ő sok testvérekéje, akik gyárakban, műhelyekben dolgoznak ahelyett, hogy testileg, lelkileg fejlődnének, készülnének hivatásukra.

Máról-holnapra a viszonyok — sajnos! — nem fognak megváltozni. Sokan lesztek, asszonyok, leányok, akik nem fogtok eljutni ahhoz, hogy igazi hivatásotoknak éljete. De azért mégse keressétek a mi munkánkat. Keressetek olyat, amely a ti hivatásotokkal összefügg. Legyetek feministák a szónak abban a szép értelmében, hogy visszaadjátok a nőt önmagának, a maga élete céljának, hogy átformálja a nyers erőket, irányítsa az érzést, a gondolkodást, a cselekvést.

A társadalom alsóbb rétegeiben a férfi és a nő munkaköre, hivatásuk nagy különbözősége dacára

még nem differenciálódik annyira, mint az emberi fejlettség magasabb fokán. Ott, ahol az életet túlnyomó részében az állati funkciók töltik ki, a nő munkája is a legegyszerűbb életszükségletek kielégítésével áll szoros kapcsolatban. Ezen majd csak az általános fejlődés fog változtatni, ami ezredévek munkájába kerül, bármennyire erős is a törekvés, hogy embertársainkat mind lehetőleg magasra emeljük. Minél közelebb jut azonban az ember isteni céljához, annál inkább eltér a férfiakra és nőkre háruló munka, annál inkább kifejezésre jut a munkában a hivatásbeli különbség. Főképpen annál a középosztálynál kell ezt mindig szem előtt tartani, amelynek gazdasági ereje nem áll arányban lelki fejlettségével. Az igazi, hivatásuktól bármi okból megfosztott nők élete fentartásának kérdése ebben a körben igazán probléma.

Az a munkakör, amelyben a magányos nő általában véve legjobban szolgálhatja az emberiség ügyét és így a saját érdekét is, kell hogy bennfoglaltassák a női hivatásban, abban, hogy támasza legyen a gyöngéknek. Nem véletlenség, hogy a betegápolás és a gyermeknevelés voltak már régi idők óta az önálló nők által választott életpályák. Most, amikor a férfiak sora olyan nagyon megritkult, amikor a férfiak és a férfiagy munkáját a gazdasági élet újjáépítése annyira fokozott mértékben fogja igénybevenni, a fölös számban maradt leányokra, özvegyekre kell, hogy háruljon elsősorban a gyermeknevelés gyönyörű munkája. Szándé-

kosan mondok mindig nevelést és nem tanítást. Az elmúlt korszaknak nagyon nagy baja volt az is, hogy túlságosan sokat tanított és nagyon kevésé nevelt. Az iskolareform kérdésével nem itt kell foglalkoznom. Bizonyos, hogy az életben sok pozitív tudásra is szükség van, de azért elsősorban kell a lelki egyensúly, ezt pedig csak a kellőleg-irányított és formált érzés- és gondolatvilág adhatja meg. A nevelés ezért volt és marad mindig első-sorban női feladat, az anya feladata otthon, a nevelő tanítónő feladata az iskolában. Minő gyönyörűen érvényesülhet a női szív szerető melegsége a gyermeklélek alakításánál, az öntudatlan gyermeki hitnek és bizalomnak Istenbe vetett öntudatos hitté és bizalommá fejlesztésénél. Abba a gyermeklélekbe bele kell vinni a megismerést, a jónak megismerését csakúgy, mint a rosszét, de mégis úgy, hogy a gyermeklélek az igazi keresztény optimizmusban fejlődjék. A haldokló korszakot, annak világ-felfogását az is jellemzi, hogy a kereszténységet pesszimista vallásnak szokták mondani... Magyar asszonyok, magyar leányok! Ne felejtsetek el, hogy magyar férfiakra, magyar nőkre van szüksége ennek a hazának. De ne hazafias frázisokra tanítsátok meg a reátok bízott gyermekeket, hanem oltsátok beléjük azt a szent érzést, hogy az egész emberiség ügyét csak úgy szolgálhatják igazán, ha annak a szűkebb körnek az ügyét szolgálják, amelyet származás és hagyomány, anyanyelv és szokások, életfelfogás és nemzeti

öntudat elhatárolnak a más népektől, amelynek a másokétól eltérő tulajdonságai, sajátosságai az egész emberiségnek képezik értékes kincsét. A rózsza ne akarjon őszibarack, a tehén ne akarjon sas lenni, mindegyiknek megvan a maga helye, a maga hivatása, ezt kell ápolni, ezt kell fejleszteni. A magyar életböleség, a higgadt és józan magyar nyugalom, a magyar igazságérzet és gyöngédség olyan kincsek, amiket semmi másért cserébe adni nem szabad, ezeket még amennyire lehet — növelni is kell, ami persze nem jelenti azt, hogy ne lehetne és ne kellene más nagy népek erényeit és jótulajdonságait is, különösen azok gazdasági erényeit és tudásvágyát a magyar gyermek lelkébe is beleoltani, illetve ezeket a magyar lélekben inkább szunnyadó erőket felébreszteni s munkára serkenteni.

De nemcsak a gyermeknevelés vág bele különösképen a ti hivatásotokba. A gyermekvédelem, a csecsemő és a gyermekágyas asszony védelmétől a gyermekgyógyításig, a játékszerek és ruhácskák készítésétől az ifjúsági irodalomig mind a ti dominiomotok lehet és sok-sok más téren is érvényre juthat a ti tudásotok, a *ti* jóságotok, ahol *mi* férfiak csak ritka kivételes esetben tudunk eredményt elérni.

A ti hivatásotokból folyik azután, hogy azoknál a törvényhozási intézkedéseknél, társadalmi akcióknál, amelyek mindezekre a kérdésekre vonatkoznak, gyakoroljátok a ti nagy hatalmatokat és irányítsátok elhatározásunkat. Mert megcsinálni nem igen tudnátok ezeket, ehhez kell az a hideg

számítás, minden körülmény megfontolása, a lehetőségek mérlegelése, amire ti általában véve képesek nem vagytok, nem képesít rá a ti legnagyobb erősségetek, a ti nagy szubjektivitásotok, amely mindent a ti védencetek érdekének szemüvegén át láttat veletek. Megértitek úgy-e, hogy nem lebecsülésetek, hanem megbecsülésetek az, ha ezt megállapítom, mert hiszen ebből a ti tulajdonságotokból fakad a ti hivatásotoknak egész mérhetetlen szépsége.

Megértitek most, hogy az ország ügyeinek közvetlen intézésében miért nem szabad résztvennetek? Hivatásotokból kifolyólag amúgy is igen nagy befolyással vagytok reá, a ti érdekeitek védelme az ország házában megvan a ti férfitok útján, hacsak igazán hivatásotoknak éltek. De azért abban az esetben, amikor sokan nem élhettek a ti hivatásotoknak, hanem sokaknak közületek maguknak kell megélésükről gondoskodniuk, amikor tehát nincsen meg az a férfi, aki a ti egyéni érdeketek védelmére különösen hivatva volna, magam is igazságtalanságnak tartanám, ha ott, ahol az ország ügyeit intézik, senki sem törődne a ti dolgotokkal. Ha az országházát úgy fogják átalakítani, hogy abban minden jogos érdek súlyának megfelelően legyen képviselve, akkor az önálló nők érdekeinek megfelelő képviseléről is gondoskodni kell. Ezeknek a testvéreiteknek, akiket igazi hivatásotok gyönyörűségeiért csak valamely szurrogátum kárpótol, meg kell adni a jogot

arra, hogy érdekeik képviselőit maguk válasszák meg, maguk küldjék ki az érdekek küzdelmének színterére, választhatják ezeket a képviselőiket, ha úgy vélik legjobbnak, maguk közül is, mert ezek szubjektivitására a tanácskozásokban szükség is lehet. De annak a képviselőháznak, amelyben ti közületek is helyet foglalhatnak olyanok, akiknek érdekeit nem a maga hivatásából közvetlenül kifolyólag kell, hogy képviselje a férfi, kifejezetten, becsületesen érdekeket kell képviselnie, mindazokat az érdekeket, amelyekből a nemzet nagy érdeke kialakul. Ezért kell nektek, magyar nőknek, a ti nagy befolyásokat oda is irányítanotok, hogy a ti férfítok ezt a becsületos, tiszta képviselőházat akarja. A politikában nem a 48, meg a 67, hanem csak az lehet a ti vezető eszmétek, hogy a ti férfaitok életküzdelme sikeres legyen, hiszen ettől függ a ti magatok, a ti gyermekeitek anyagi és erkölcsi jóléte, ettől függ az, ami a ti hivatásotok betöltésének legfőbb jutalma: a földi boldogság.

Magyar asszonyok, magyar leányok! Úgy érzem és rendíthetetlen hittel vallom, hogy az eljövendő új Magyarország felépítésében a ti részetek mivel sem lesz kisebb, mint a miénk. Én persze csak azt tudom elgondolni, mi az, amit tőletek kell várunk, aminek teljesítését tőletek kell kérnünk és remélnünk, azt, hogy hogyan, arra majd megtaníttétek a jó Istennek legdrágább és legjobb, legszebb és legtitokzatosabb alkotása: a ti szívetek. Arra hallgassatok!

Nyolcadik levél:
A nemzet nevelőihez.

Az újjászületésnek abban a korszakában, amelynek elkövetkezését sóvárogva várjuk, tíreátok is különösen fontos feladatok várnak, nemzetem nevelői. Nehéz, nagyon nehéz ez a feladat, mert annak a kettős életnek kell nevelnetek, amely földi életünk legnehezebb küzdelmének forrása, annak, amelyet önmagunkkal kell folyton-folyvást megküzdenünk.

Valahányszor erről a feladatról elmélkedem, betölt a köszönetnek és a hálának, a tiszteletnek és a hűséges szeretetnek érzése, amellyel reátok gondolok, ifjúkorom tanítói, tanárai. Betölti „szívemet valami nagyon meleg érzés. A hosszú évtizedek múltán, amikor alig egy-két kivétellel ott porlad már testetek az auyaföldben, még mindig hat reám a ti nemes idealizmusotok, még mindig él ben nein az a tudat, hogy tinektek van jogotok elsősorban számonkérni, hogyan sáfárkodtam a kinccesel, amit reám biztatok. Ti a ti hivatásotokat úgy fogtátok fel, hogy nem csupán a pozitív tudásnak előirt kvan-tumát kell a reátok bizott fiuk fejébe plántálnotok,

ennél fontosabbnak tudtátok azt, hogy lelkünket tegyétek fogékonyá a jóra, a nemesre, szivünket képessé a szeretetre, agyunkat az önálló gondolkodásra, és bármily nagy súlyt helyeztetek is arra, hogy megértessétek velünk annak a hideg kriticizmusnak szükségességét, amely nélkül nincsen természettudomány, bármennyire belénk neveltétek is a szigorú logikának és a matematikának kérlelhetetlen pozitívizmusát, mégis megtaláltátok a módját annak is, hogy ápoljátok a bennünk élő hitet, a bizalmat Istenben, a megnyugvást az Ő akaratában. Ti tudtátok a módját annak, hogyan kell még a legdévajabb fiú figyelmét is lekötnétek, hogyan lehet szeretettel fegyelmezni egy szilaj sereget és elvezetni oda, ahová akartátok. És mi, gyermekek és ifjak, amikor feszült figyelemmel lestük a szót ajkatokon, megéreztük, hogy nem vagytok egyformák, hogy van közöttetek, aki mestere, van, aki csak mesterembere a tudománynak, amelyet belénk plántált, megéreztük ki van velünk egész lelkével, kinek gondolata, érzése jár ellenben másutt de, ha végigjár emlékezetem azon a tizen]lét-tizennyolc esztendőn, amely a dédó játékaikaitói az önálló kutatásig elvezetett, ha végignézek a ti hosszú sorotokon, mestereim, nevelőim, úgy látom, nincs egy sem. akihez ne fűznének kedves emlékek, akinek ne tartoznám hálával, köszönettel.

Nemzetem nevelői! Nagyon rövidre szabhatnám ezt a nektek szóló levelei, csak azt kellene

mondanom, töltsétek be a ti hivatásokat úgy, amint betöltötték az én tanítóim, tanárain, ha nem merülne fel lelkemben valami kinzó kétség, valami fájó kérdés: Hogyan volt lehetséges, hogy ilyen nevelők dacára eljutott az emberiség a világháborúhoz? Nincsen itten valami félelmetes ellenmondás a nevelők dicsérete és a nevelés eredménye között? Hiszen az én tanítóim, tanárain nem lehettek mind kivételek, koruk gyermekei voltak ők is, egyformák sok százezer társukkal! Van-e megnyugtató felelet e kérdésekre?

Van. A nevelők munkáját folyton lerontani igyekeznek azok az állandóan működő őserők, amelyeknek szimbóliuma a kígyó. Ezek az erők akkor is hatnak, amikor a nevelés már megszűnt és csábító munkájuk annál könnyebb, minél édesebb a méreg, amit kínálnak. A tudás fájának gyümölcse édes, de bódító. És az ember folyton szakítja ezt a gyümölcsöt. Azokon az igazán nagyokon, akiknek lángesze új, addig nem is sejtett világokba világít be, nem fog ez a méreg, az ő lelkük meg van edzve ellene, de a törpéket, az epigónokat meg ejti a kígyó sziszegése, bódultságukban már nem is úgy értik: „eritis sicut Deus . . .”, hanem önmagukat képzelik isteneknek. És ekkor a Kopernikus és Galilei nyomában megszületik a harmincéves háború, Watt és Volta, Robert Mayer és Siemens, Darwin és Pasteur meglátásai pedig a világháborúra vezetnek. Mert az egész emberiség elbódult a baladás sebességétől, a megismerés

tömegétől, beleesett a nagyzás hóbertjába, mindenki úgy képzelte, hogy ő a nagy, ő az úr, ő, az egyén, a célja mindennek, érette van minden, az ő érdeke a legfőbb érdek, ő uralkodik mindenben.

És a kígyó folyton sziszeg: „Haladj ember a magad útján! Gázold el, aki utadban van, jogod van hozzá az erősebb jogán! Látod, hogy mindenütt az erősebb győz? A macska megeszi az egeret, még meg is kínozza, mert jólesik neki. Miért ne tennéd te is? A lónak, a marhának erejét igába fogod a te eszed erejével. Eszed a legnagyobb erő a világon. Eszed tanított meg rá, hogy repülj a levegőben, utazzál a tenger alatt, és elmondd gondolataidat azoknak, akik a föld túlsó felén vannak. Eszed tanított meg arra, hogy meghoszabbitsd az életet, megküzdj minden látható és láthatatlan ellenségeddel. A te eszed birodalma korlátlan. Isten?! Gyermezmese. A papok találták ki, hogy, megfélemlítsenek. Méltó az hozzád, te ember, te nagy, te hatalmas, hogy higj valakiben, aki nincs?” — És az ember mohón hallgatja a szót, megittasul és mámoros fővel borul le a saját nagysága előtt.

És a kígyó tovább sziszeg: „Nézz körül és lásd meg, hogy mindaz, amit szentnek mondanak, csak a te butításodra való. Tekintélyeket gyártanak, hogy ne eszmélj a magad erejére. Hazugság minden: király és haza, vallás és erkölcs mind csak arravalók, hogy segítségükkel mások uralkodjanak feletted. Csak egy igazság van: a természet. Nézd

meg a hangyákat! Látod milyen gyöngék egyenkint és mégis minő nagy a birodalmuk? Együtt dolgoznak. Látod a méneket? Egy kasba hordják a mézet. EgyesüljeteK gyöngék és ti lesztek az erősebbek!” És az ember kéjes mohósággal szívja magába a féligazságok mérégét. Fölharsan az internacionálé forradalmi éneke, mammut-vagyonokká koncentrálódik a tőke és a félrelökött hatalmasságok mellett vagy helyében zsarnoki erővel uralkodik a tömegeken a demagóg vezér, a bankvezér és hirdeti a harcot egyik a másik ellen, mindenki mindenki ellen. És a szegény tömegember azt hiszi, hogy diadalt ül, a maga eszének, hatalmának diadalát.

Es a kígyó nem nyugszik, Elfelejteti veled, hogy minden emberi dolog azért tökéletlen, mert emberi, mert fejlődésének útján még nem is juthatott el a tökéletességre. Ezért nem is engedi, hogy örülj kis sikereidnek, hanem lebecsüli munkád, törekvésed minden eredményét, nem engedi, hogy az élet művészévé légy, hanem a te „Szent Én”-edet magasztalva kigúnyolja, bemocskolja, sárba tiporja mindazt, amit jónak, szépnek, magasztosnak, szentnek tudsz, amiben hinned megnyugvást adott. Azzal áztat, hogy megkönnyíti életed küzdelmét és valójában elrabolja lelked nyugalmát. Azt mondja: a te érdekedet védi, igazában pedig felbillenti belső világod egyensúlyát.

A kígyó munkája könnyű. Segítőtársa, félelmetesen erős segítőtársa az az őszállat, amely

mindnyájunkban bennünk él, amelynek egész etikája ennyi: jó az, ami jól esik, amely egész földi útjában keresi a gyönyört, a kéjt, teste minden vágyának kielégülését. Fegyverét pedig abból a törekvésünk-ből kovácsolja, amelyet legszentebbnek, legnemesebbnek tudunk: a megismerés után való szomju-fiozásunkból, a tökéletesedés útján való haladás vágyából. Haladásról beszél ő is. Sőt radikalizmus a jelszava: gyökerestől akarja kitépni mindazokat az érzéseket, amelyek az ő munkáját hátráltatják. És az ember haladt az úton, amelyet a kígyó jelölt ki számára és eljutott a világháborúhoz, diadalát üli a demagógia és a bankimperializmus, és örjöngő táncot jár az emberiség a vértől gőzölgő földön az aranyborjú körül.

Eszmélni kezdünk. A mámor elszáll. Ez volt az a nagy gyönyörűség, amit vártunk? Büszkén hirdettük, hogy megbirkózunk a halállal — igazunk volt? Nem szedte el busás kamattal egyszerre, amit — úgy véltük — évtizedeken át megtakarítottunk? Kultúra, humanizmus, minő posványba fullasztott titeket a haladás azon az úton . . . Gazdagság! Egy évszázad munkájának gyümölcsét pusztította el e három év vagy juttatta azok kezére, akik kaján örömmel üdvözölték az alkalmat, a konjunktúrát, aminő még nem volt soha ... Eszmélni kezdünk. Rombadúl a régi világ, de megmarad belőle az, ami örök, a vágyódás az igazi haladás után, megmarad a törekvés, hogy építsünk, de most már másképen.

Nemzetem nevelői! Ennek az új életnek kell nevelnetek a reátok bizott embercsemetéket. Százszorososan fokozott szükség van a ti munkátokra ma, amikor a romok közül fakad az új élet s amikor ez az új élet is csak ugyanolyan funkciókból áll, mint aminőkből állott a régi. Mert az ember tragédiája az, hogy ember, hogy lelkében mindig megvan a küzdelem a kígyóval, hogy lelke érdekében kell testének is gondját viselni. Büz és illat, maró sav és üdítő ital, epés gúny és játszi csipkedés, ölü mérge és gyógyító szer, fanatizmus és hit, mind csak fokozatban különböznek egymástól, lényegében egyik az, ami a másik. A túlhajtásban van meg a veszedelem, a jónak túlhajtásában is, mert reakciót szül. Nevelni az életnek kell, a testi életnek csakúgy, mint a lelkinék. De a lelkiéletnek sokkal erősebben, mint a testinek, mert annak nincsen olyan erős segítőtársa, mint aminő a testnek az éhség. Az éhség, a szomjúság voltak az emberiség első nevelői, a gazdasági életre ezek neveltek. De azért még ma is elsőrangú feladata az államnak is, a társadalomnak is, hogy felszabadítsa embertársaink millióit az alól, hogy életüknek szinte egész tartalmát a test legprimitívebb szükségleteinek kielégítése és a faj fentartása képezze. Ezért bírnak a gazdasági kérdések olyan igen nagy fontossággal, de mégis végzetes tévedés, ha a gazdasági fejlődést célnak tartjuk, nem pedig csupán eszköznek. Fel kell szabadítani az embert az alól, hogy a megélés legyen legfőbb

gondja, hogy munkálkodhassék tökéletesbülésén, hogy haladhasson azon az úton, amely Istenhez vezet.

A ti nevelő munkátoknak ezeket a célokat kell szolgálnia, Neveljete az életnek. Adjatok tudást abban a formában, hogy azt az életben használni lehessen, hogy erős fegyver legyen a gazdasági küzdelemben. De oltátok bele az új nemzedék lelkébe a vágyakozást is a megismerés után, hogy az igaznak, a szépnek és a jónak tiszta szemléletében valóságos boldogságot találhasson. Tanítsátok meg a szerénységre, hogy megnyugodjék végtelen kicsinységének tudatában, öntsétek szívébe a bizalmat, amely minden gyarlósága dacára megóvja a kétségbeeséstől és folyton serkentsé a további küzdelemre és ápoljátok a szeretetet, amely megérti a mások gyöngeségét, hibáját, amely tud a mások szívével érezni, a mások fejével is gondolkozni, mert jól tudja, mennyire rászorul mindenki a megértő, a megbocsátó szeretetre.

Ti papok, ti kiválasztott szolgálói az Úrnak, kikre a legszebb, leghálásabb feladatot bizta, sáfárodjatok a reátok bízott kincscsel, embertársaitok lelkével úgy, hogy számot adhassatok róla bármikor, hogy elmondhassátok: Uram, a te girád tiz girát nyert. Ne rideg parancs, hanem meleg szeretet és élő hit legyen a tanításotok, hogy részük lehessen híveiteknek azokban a kivételes, de igazán felejtethetlen, boldog órákban, amikor lerázva az anyagiság nyűgét, a lélek egészen fel tud emelkedni

Istenhez, amikor érzi, hogy van az életnek célja, megvan a becsületes küzdelemnek jutalma, amely megér minden fáradságot, minden szenvedést, amely bőven kárpótol minden gyönyörúségért, amelyről önként mondtunk le.

Ne csüggedjen el senkit, ha fáradságos munkájának nem látja mindjárt sikerét. Nincsen nehezebb, mint a materializmus leküzdése, hiszen a kígyó folyton sziszeg, a csábítás mindenfelől túlságosan nagy, irigység, rosszindulat minden eszközt felhasznál, hogy megsemmisítse a komoly törekvés eredményét. Ezért annál mélyebben kell szántani, hogy egészen be, a lélek legmélyére hasson a tanítás.

Tanítók, tanárok, papok, nevelők! Használjátok fel munkátokban segítőtársul az örömet, ezt a hatalmas érzést, amely játszva birkózik meg nehéz akadályokkal is. Az öröm az a nagy érzés, amelyre az új világnak olyan nagy szüksége van. Az örömet a siker szüli, az öröm teszi természetessé, hogy megtesszük kötelességünket, hogy úgy érezzük, nem tesszük meg kötelességünket, ha csak kötelességünket teljesítjük. Mert a kötelességben nem a terhet, hanem a gyönyörúséget érezzük, ha öröm a jutalmunk.

Minő ősrégi mesterség a tietek, nemzetem nevelői, és mégis mindig új, ugyanaz és mindig más. De sikeres mindig csak akkor volt ez a munka, ha derűs jókedvvel, szeretettel vettek részt benne mester és tanítvány. Nagyképűség, formalizmus

azoknak az eszközei, akik mímelik a nevelést, hipokriták, akik valójában nem törődnek azzal, van-e munkájuknak más eredménye is, mint a maguk haszna. Az igazi tanító lelkét betölti az az öröm, hogy jót tesz azzal, akit tanít, hogy tanítványai-ban megsokszorozva éli tovább a maga lelkiéletét. Kell-e még részletekről beszélnem? El kell-e mondanom, hogy a hazaszeretetre is nevelnetek kell? El kell-e mondanom, hogy a memória fejlesztésénél fontosabb a gondolkozni tanítás? Kell-e azzal foglalkoznom, erkölcsstan tanítása vagy a szeretet érzésének ápolása fontosabb-e? A nevelés művészete is vele születik az igazi nevelővel, megtanítani csak a technikájára lehet, de még a technika is individuális a mester kezében. Petőfi technikája más mint Arany Jánosé, Raffaelloé más mint Munkácsyé, Phidiászé más mint Rodiné, de Szokráteszé is más volt mint Pestalozzié, Kanté más mint Helmholtzé. Egy közös vonása van azonban mindnyájuk munkájának: egész lelkük benne volt. Ti is vigyétek bele egész lelketeket a ti nevelő munkátokba, akkor fogjátok a reátok bízott emberpalántákat a magatok képére és hasonlatosságára formálni. Ha rossz emberek vagytok, vagy ha csak és kizárólag a kenyeret keresitek ezen pályán, átok lesz munkátokon, de ha jó emberek vagytok, részetek lesz a legszebb sikerben, aminek ember örülhet: a késő generációk is hálatelt szívvel fogják emléketeket áldani.

Kilencedik levél:

Második levél a nemzet nevelőihez.

Nagyon sok támadásban lesz részetek, ha azok lesztek, akiknek lennetek kell. Mert a ti munkátok megnehezíti a hamis prófétáknak, meg az álprófétáknak sikerét, és ellenetek támadnak azok is, ezek is. Vannak, akik fanatikus hittel, de többen, akik ravasz, hideg számítással akarják a ti munkátok eredményét lerontani, akik ki akarják irtani a lelkekből a hitet, a bizalmat, a szerénységet, a szeretetet, akik el akarnak ölni minden tiszta örömet, mert ezek az ő munkájuknak legnagyobb akadályozói.

Az ő érvelésükből — úgy mondják — az ész beszél, az az ész, amely megdönthetetlenül következtet, mert tudását önmagából meríti. Azt vallják, hogy szégyenletes dolog, ha az ember bevallja, hogy tudásának vannak korlátai, hogy a megismerés mindig csak tökéletlen. Ezért népbutításnak mondják a vallásos hit terjesztését, a haladás ellenségének bélyegzik, aki arra biztat, „nyugodjál meg abban, hogy nem tudhatsz mindent!”

Ölő mérég az ő beszédük. Narkotikum, amely

ellen épen úgy kell küzdeni, mint az alkohol, vagy az ópium ellen. Nemzetem nevelői! Vértézzétek tanítványaitok lelkét, tanítsátok meg őket védekezni ezek ellen a próféták ellen. A félműveltség az a talaj, amelyben az ő tanításuk leginkább elburjánzik, óvakodjatok attól, hogy félműveltséget terjesszettek. Félműveltségre vezet, ha a tanítók maguk felejtik el, mennyire korlátolt tudásuk, és igazságokról, törvényekről beszélnek ott, a hol legfeljebb hipotézisekről, tapasztalatok értelmezéséről lehet szó. A gyöngébbek lelkében — és hányan vannak mindig ilyen gyöngébbek! — rombadől a hit, a bizalom, ha arról kell meggyőződniek, hogy nem igazság, hanem tévedés volt az, amire tanították.

Az igazi tudomány ma már nem beszél a természet törvényeiről olyan módon, hogy ezeket megváltozhatatlan örök igazságoknak mondaná, az igazi tudós ki meri mondani, és nem fél tőle, hogy csorbulna nimbusza, ha bevallja, hogy az, amit ma igazságnak tartunk, holnap talán már nem lesz az, mert talán akad valami új, vagy azelőtt számba nein vett jelenség, ami megdönti. Ellensége ez a tudós a haladásnak? Vissza fog-e tartani bárkit, akiben él a vágy a megismerés után, annak a tudata, hogy még a legpozitívabb dolgokat is csak megközelítőleg ismerhetjük meg? Megakasztotta-e pl. a matematika fejlődését az, hogy a legegyszerűbb dolgokat, a pontot, a vonalat előállítani nem tudjuk? Hogy az, amit sík vagy gömbfelületnek né-

zünk, rendszerint már igen kis nagyításnál — ami magyarán annyit jelent, hogy ha jobban megnézzük — érdes, hepehupás, szabálytalan? Elriasztott-e bárkit a továbbkutatástól az, hogy a természet jelenségeit számszerűleg egészen pontosan leírni nem tudjuk, mert úgy a jelenségekben, mint azok megfigyelésénél mindig közrejátszanak olyan mellékörülmények, amelyekről vagy nem tudunk semmit, talán nem is sejtjük, hogy vannak, vagy amelynek hatását ellenőrizni, számbavenni tudásunknak, érzékszerveinknek vagy műszereinknek tökéletlenségénél fogva nem vagyunk képesek?

Nektek, nemzetem nevelői, művészeknek kell lennetek: meg kell látnotok azt, hogyan nyújthatjátok a tudást úgy, hogy vele együtt nyújtsátok a tökéletlenség öntudatát és a tökéletesedés után való vágyakozást is. Ha így tanítotok, nem lesz félműveltség, amit nyújtotok, akkor öntudattá fog válni a hit, a bizalom abban, aki teremtette és föntartja, megalkotta és kormányozza azt, amit mi még csak egészen megismerni sem vagyunk képesek.

Az ilyen beszéd nagyon nem tetszik a hamis meg az álprófétáknak. Különösen az utóbbiaknak» Mert a hamis próféták bármennyi és bármekkora kárt okoznak is, mégis inkább sajnálatraméltók, mert hiszen ők maguk is téves nézetüknek áldozatai. Az álproféták gonoszak. Ők tudják, hogy az, amit hirdetnek nem igaz, vagy csak félig igaz, vagy csak más körülmények között igaz, de mégis

hirdetik, mégis el akarják hitetni másokkal, hogy maguknak legyen hasznuk belőle. A két fajtát nagyon nehéz egymástól megkülönböztetni, mert az emberek lelkébe kellene beelátni. Valószínű, hogy az ilyen próféták valami keverékből állanak, hogy az álpróféták is hisznek valamelyest az ő tanításukban, a hamis próféták is követnek mellékes célokat. Minthogy az egyik is, a másik is kártékony, ne bántsunk meg senkit se azzal, hogy álprófétának mondjuk, tegyük fel mindnyájukról, hogy csak hamis próféták és ha az ő érdekükről beszélünk, értsük ezt úgy, hogy tanításának terjedése erkölcsi érdeke mindenkinek, aki hisz a maga igazságában. Ezek csak hipotézisek, aminthogy számos természettudományos vizsgálatnál szándékosan kikapcsoljuk a jelenségek vagy az okok egy részét a megfigyelésből, hogy egyszerűsítsük a munkát. Tehát: vannak álpróféták, vannak illegitim érdekek, csak nem beszélünk róluk.

A hamis próféták ma különösen két megváltó *ige* körül csoportosulnak, egyik csoportjuk szocializmust, a másik csoportjuk tőkekoncentrációt, kapitalizmust hirdet. Vannak még más izmusok is, de ezek kisebb jelentőségűek, inkább csak fantazmagóriák, amelyek épúgy, szinte nyomtalanul eltűnnek, mint a pörsenések a bőrön, bár olyan tekintélyek, minők Haeckel és Ostwald, akarnak is például a monizmusnak súlyt adni.

Nektek, nemzetem nevelői, tudnotok kell, hogy szocializmus is, kapitalizmus is tévtanok, amelyeket

ki kell irtani az emberiség egészséges fejlődése érdekében. Mind a kettő hatalmasan elterjedt már és még egyre terjed, talaja mindegyiknek az önérdék, amely félműveltséggel, féligazságokkal van megtrágyázva. Az önérdéket az emberből kiirtani nem lehet, de lehet helyes irányba terelni és meg lehet fékezni is. Mind a kettő a ti feladatotok. Igazság, megdönthetetlen igazság, hogy az összetartás erőt ad, hogy sok gyöngének kis ereje együttvéve félelmetesen nagy erőt ad — de nem igaz, hogy az emberiség haladásának, fejlődésének érdeke kívánja meg azt, hogy a gyengék azért egyesüljenek, hogy elnyomják az erőseket, nem igaz, hogy az emberi haladás útjára vezet az, ha az életet túlságosan könnyűvé tesszük, ha az egyesek válláról szinte egészen levesszük a kötelesség kényszerű teljesítésének, a felelősség viselésének terhét. Pedig a szocializmus is, a modern koncentrációs kapitalizmus is ezekre vezetnek.

Az ember sorsa a küzködés. Az emberi haladás a tökéletesbülés útján el sem képzelhető nehéz küzdelem nélkül, mert a legnehezebb küzdelmet, azt, amelyet önmagunkkal kell megküzdenünk, mindenkinek az elején kell megkezdnie. A haladás abból áll, hogy a későbbi nemzedékek jobban ismerik már az utat, amelyen haladniok kell, és jobb, tökéletesebb fegyverekkel küzdenek. Minden olyan törekvés, amely meg akarja kerülni ezt a részét az útnak, amely fel akarja menteni az embort ez alól a legnehezebb küzdelem alól, bármily

nemes vágyból fakadjon is, végül is hínárba vezet és megakasztja a fejlődést, a haladást.

Hamis próféták, akik ezeket hirdetik; ti, nemzetem nevelői, edzéték meg a reátok bízott lelkeket tanításuk ölü mérge ellen. De még ebben a munkátokban is csak a szeretet vezessen. Ne oltásot bele a gyermekek lelkébe a gyűlöletet, hanem a szájalmat a megtévelyedettek iránt. Oltásot bele lelkükbe a kötelesség öntudatát. A legnagyobb kincs, amit neveltjeitek útjára adhattok, az a tudat, hogy küzdeniök kell, hogy minden cselekedetükért viselniök kell a teljes felelősséget. Ez az igazi haladás legerősebb fegyvere.

Eberek vagyunk, gyöngék vagyunk. A küzdelemben önmagunkkal szemben sokszor alul maradjunk, kötelességről, felelősségről minden öntudat dacára is megfeledkezünk.

Mi védhet meg ilyenkor a kétségbeeséstől? — (csak az, amit a hamis próféták ki akarnak irtani a telkekből: a hit a megbocsátó szeretetben, a küzdelem végső sikerének reménye. Ezt a hitet ápoljátok, ezt a reménységet fokozzátok.

Ugy látom, úgy érzem, nagyot fogunk haladni mostanában a cél felé vezető úton.

Amikor a tanítványok megkérdezték Jézust, micsoda jele lesz eljövételének, ezeket felelte nekik a Megváltó: Vigyázzatok, nehogy valaki elcsábítson. Mert sokan jönnek az én nevemben, mondván, én vagyok a Krisztus, és sokakat elcsábítanak. Fogtok hallani háborúságokról és hallani fog-

játok a hadakozók mindenféle véleményét. Lássátok, de meg ne rémüljete. Így kell ennek lennie, de ez még nem minden. Felkel nép nép ellen, állam állam ellen és járványok meg éhség lesznek és megremeg a föld. Mindez pedig csak kezdete a sok fájdalomnak. Nyomorúságba döntenek és megölnék titeket, gyűlölni fog minden nép az én nevem miatt. És megbotránkoznak sokan, és kölcsönösen elárulják egymást és gyűlölik egymást. És sok álpróféta támad és sokakat elcsábítanak. És minthogy túlteng a gonoszság, kihül sokakban a szeretet. De aki végig kitart, üdvözü.

Benne élünk abban a komoran fenséges, nagy időben, amelyről az Üdvözítő beszélt. Eljött a megváltók serege, mondván, hogy ők hozzák magukkal az üdvösséget és milliók és milliók hisznek bennük, szocialistákban csakúgy, mint kapitalistákban és tele van a világ a fölszabadítók mindenféle véleményével. És felkeltek a népek a népek ellen, államok államok ellen és még a tej jelmézzel folyó magyar Kánaánban is itt van az éhség, a nyomorúság. Mert nép kelt a nép ellen. Lelkesedéssel indult neki a magyar, hogy leszámoljon a szerbvel, az oroszral, égő gyűlölet és bosszúvágy vitte neki a hitszegő olasznak, az orgyilkos oláhnak, a bosszú tüze égett a franciában, irigység az angolban, talán csak az orosz népet nem vezette más érzés, mint a félelem a kancsukától, a golyótól, a kötélről. Talán. Nem tudom.

Nemzetem nevelői! Nyomorúságba döntenek

és megölnék titeket, ha hirdetitek az igaz igét. És én mégis látom már a kelő nap aranyos sugarait. Aki végig kitart, üdvözülni fog. A kereszténység csődjét látták és hirdették kaján örömmel az álpróféták, a kereszténység diadalát látom én. Tartsatok ki végig, minden nyomorúság dacára, bármennyire túlteng is a gonoszság, bármennyire kihűlt is sokakban a szeretet. Tartsatok ki végig, minden hamis tanítással szemben hirdessétek Jézus tanítását és üdvözültök ti és veletek azok a nemzedékek, amelyeknek ti irányítjátok első lépéseit.

Tizedik levél:
A középosztályokhoz.

Szeretném, ha ez a levelem egészen kifejezné azt az érzést, amely betölt amikor Írásához fogok. Ez a levél magamnak is szól, mindnyájunknak, akik agyunk munkájával keressük meg kenyerünket, legyen szerszámunk a toll vagy az olló, az eke vagy a rőf, az ecset vagy a körző, vagy akármi egyéb. Mindnyájan, nagyon kevés kivétellel, bűnösök vagyunk abban, hogy — ha majd ismét elkövetkezik a béke vágyva várt korszaka — újra meg kell kezdenünk a honalapítás munkáját, bár meg is védte országunk határait a magyar férfikar, a magyar férfiszív ereje. Mert a hazát, a mi hazánkat újra meg kell hódítanunk, meg kell alapítanunk, ki kell építenünk, be kell rendeznünk, hogy gyermekeink, unokáink majdan igazán hónukat leljék e hazában.

Ébredjetek osztályostársaim! Nézzetek körül és lássátok meg végre, hogy szinte mindenütt idegenek ülnek apáink örökében, eszméljetez és értsétez meg, hogy a magunk gyengesége, a magunk gyávasága okozta, hogy ez így történhetett. Ide-

gének hódították el előlünk a mi hazánkat, idegenek, akik ugyan magukra öltötték a nemzeti színű köntöst, de csak azért, hogy annál könnyebb legyen, az ő hódításuk, csak azért, hogy annak vegye őket a világ, annak vegyék mások is, annak vegyük magunk is, aminek látszani ma még fontos érdekük. Ébredjetek! Érezzétek át, hogy ez az utolsó alkalom, ébredjetek annak tudatára, hogy mi veszítjük el véglegesen azt a hazát, amelynek földjét vérünkkel védték meg a mieink, ha a békében is ott folytatjuk, ahol a háború előtt elhagytuk.

Évtizedek óta elveszett a magyar név becsülete a nagyvilágban. Léháknak tartottak a háború előtt, mert csak a mi meddő pártküzdelseinkről hallottak, amelyek értelmét felfogni nem tudták, hiszen meg sem magyaráztuk nekik; megbízhatatlannak tartottak, mert a gazdasági életben alig találkoztak velünk, csak azokkal, akiknek hitellelünk volt az, hogy magyaroknak mondták magukat.

A magyar katona a harctéren szerezte vissza a magyar név becsületét, a honvéd glóriás nevét megismerte az egész világ, mirajtunk áll, hogy a békés munka, a kulturális haladás porondján is visszavívjuk azt a fényes nevet, amelyet ezredéves életünk nagyobbik felében nagyrabecsült, igaz tisztelettel övezett Európa minden népe.

Gyengék voltunk, gyávák voltunk. Ne kerteljünk, nevezzük való nevén ezt a mi két hibánkat.

Sok az enyhítő körülmény, jól tudom. A mi életünk évszázadokon át annak a küzdelemnek volt szentelve, amelyik fejlesztette harci erényeinket, de elbágyasztotta kulturális erőnket, és megakadályozott abban, hogy tudományban, iparban, de még földművelésben is lépést tarthassunk azokkal a népekkel, melyek nekünk köszönhették, hogy békében fejlődhettek, gazdagodhattak. De az, hogy nem magunk, vagy legalább is nem csak magunk voltunk az okai annak, hogy elernyedt az erőnk, hogy nem volt meg a bátorságunk a gazdasági életküzdelemre, nem ment fel az alól a kötelesség alól, hogy végre mégis csak megismerjük önmagunkat és rászánjuk magunkat arra a most már kétszeresen nehéz harcra, amelyet önmagunkkal és ellenfelünkkel kell megvívunk.

Magunk között vagyunk, beszélhetünk egészen nyíltan, egészen őszintén. Hiszen a mi nyelvünket, a mi édes magyar nyelvünket úgy sem érti más, nem volt érdemes megtanulnia . . . Nem tanulta meg még a tulajdon házastársunk sem, de a mi fiainkat a halálba is német szóval küldik odakünn ... Csak egy nép tanulta és tanulja szorgalmasan a magyar szót, ennek az egynek érdemes, hiszen ennek a kis fáradságnak az árán olyan könnyű, szinte játék az δ hódítása . . .

Gyengék voltunk. Nem tudtunk megbirkózni eióítéletelnkkel, de azért össze tudtuk egyeztetni úri büszkeségünkkel a szinekúrát, az élősködést az állam, a vármegye vagy a bankok pénzén — amikor

a magunk erejére kellett volna támaszkodnunk, elmenekültünk a munka elől a hivatalba.

Gyengék voltunk. Nem tudtunk ellenállani a hizelgésnek. Ha a mi lovagiasságunkat emlegette bárki, menten kiejtettük a sajtot szájunkból és büszkék voltunk liberalizmusunkra, szótlánul túrtük, hogy földünket, vagyonunkat, becsületünket elvegye, akit házunkba fogadtunk. Gyengék voltunk. Megalkudtunk a viszonyokkal, ahelyett, hogy erős kézzel irányítottuk volna. Kultúrában, gazdaságban, szokásokban, erkölcsben behódoltunk azoknak, akiknek hódításuk céljára nem kellett nagyobb áldozatot liozniok, mint hogy díszmagyart öltöttek a kaitáii helyett.

Gyávák voltunk. Nem akkor, amikor életünket, vérünket kérték. Akkor hősök voltunk mindig, rettenthetetlenül bátrak, sőt vakmerőek. De gyávák voltunk, amikor a meg nem szokott munkáról volt szó. A gazdasági vállalkozás bátorsága hiányzott belőlünk, meg az az erkölcsi bátorság, hogy úri dolognak ismerjük el az ipari és a kereskedő munkát, a munkát általában. Gyávák voltunk. Féltünk attól az élettől, amelyet nem ismertünk, amelyet meg sem akartunk ismerni, mert nem tartottuk magunkhoz méltónak. És akik beleszülettek ebbe az életbe, kikíváncoztak belőle, szegyeitek, hogy munkájukból, agyuk munkájából élnek, ahelyett, hogy úri módon a mások munkájából élnének. A mi eszünk gazdag kincseit elajándékoztuk, ragyogó szónoklatokra, pereskedésekre, meg az ördög bibliájának

tanulmányozására fordítottuk s a lehető legliberálisabban engedjük meg másoknak, hogy az ő eszüket munkában hasznosítsák. És amikor ez a munka fenekestől felforgatta a világot, amikor még nekünk is meg kellett látnunk, hogy a testi erő és ügyesség, a testi bátorság már nem elég a boldogulásra, megint csak gyávák voltunk, meg sem kísértettük, hogy a mi agyunk erejével vívjuk meg a harcot az új étellel, féltünk a kockázattól, hátha nem sikerül, nem volt meg az erkölcsi bátorságunk, hogy higyjünk önmagunkban, rábizzuk érdekeinket a magunk fajtájára — megfutottunk a gazdasági élet harca elől és küzdelem nélkül engedjük át a csatateret az évezredek óta edzett, mit sem kockáztató, szemfüles, ravaszul számító ellenfélnek.

Ezeket a hibáinkat annak az előrelátásnak hiánya növelte nagyra, amelyre az élet minket meg nem tanított, meg nem taníthatott. De ma már látunk. Ma már húsunkba vág a baj. Van-e okunk a kétségbeesésre? Vagy ' van-e reményünk, hogy másképp is lehet?

Hallgassátok meg szavamat, osztálytársaim! Van egy bűvös ige, amely megnyit minden elzárt ajtót, van egy varázsvessző, amely megmutatja az önmagunkban elrejtett kincseket, van egy titokzatos fegyver, amely egy csapásra vágja le a sárkánynak mind a hét fejét: ez a bűvös ige, ez a varázsvessző, ez a titokzatos fegyver az akarat. Akarnunk kell. Akarni, akarni és mindig csak

akarni, és akkor erősek leszünk, bátrak leszünk. Akarnunk kell a mi győzelmünket és meglesz a tudásunk, meglesz a bizalmunk önmagunkban is, a magunk fajtájában is, akkor majd megszületik az első, a második, a harmadik kis siker, a kitartásnak és vele a nagy sikereknek, a végső diadalnak szülőanyja.

Gyengék voltunk, bátrak sem voltunk — elhelyeztük tehát garasainkat a bankokban és azok vezérei a mi összegyűjtött pénzünk erejével bátran, mert nem a magukét téve kockára, kidobtak boltunkból, műhelyünkől, földünkől, nagy kegyesen juttatva nekünk holmi kis alamizsnakamatot, mert még szükségük van reánk, hiszen jórészt még belőlünk élnek. De gazdasági kultúrát ők sem csináltak. A béke utolsó éveiben negyedmilliárdot fizettünk Ausztriának évente azokért a pamutárúkért, amelyek nyersanyagát ötödrész árban csakúgy behozhattuk volna ide, amint bevitték az osztrákok amoda. Csak kétszáz millió tehát az, amit ezért az egy fajta portékáért elfizetünk évente adóban az osztrák tőkének, az osztrák munkának. A németek földje másfélszer annyit terem, mint a mi áldott magyar földünk, mert azt agyuk munkájával trágyázzák; erdőgazdaságunk alig több, mint favágás; bányagazdaságunk . . . hát ilyen is van néhány szénbányán kívül?!

És még mindig sokan vannak, akik nem látják a veszedelmet, nem hisznek benne, akiket elbódít az ország gazdasági és kulturális haladása.

Hiszen haladtunk, haladtunk a lefolyt ötven évben . . . Sohasem volt annyi pénz az országban, mint van most . . . papiros . . . aminek értéke majd lesz, majd akkor, talán, ha megalapozza a jövő munkája. Színházba is gyakrabban jutunk, mint nagyapáink. Nem mulatunk ugyan holmi naiv Kisfaludyak vagy Szigligetiek gyermekmeséin, de áhítattal szívjuk magunkba a hálókocsik ellenőrének erkölcsi tanításait és édes melegség tolt el a Hermelinek meg a Lyon Leak puha ölelésétől.

Ébredjete! Ébredjete! Lássátok meg, mekkora a veszedelem, értsétek meg, osztálytársaim, hogy csak a ti akaratotokon múlik, hogy másképp legyen. Jertek! Akarjuk a harcot, a győzelmet! Gyengék vagyunk egyenként? Álljunk össze és erősek leszünk. Gyávák vagyunk egyenként? Álljunk össze és megjön a bátorságunk. Tanuljunk ellenfeleinktől! Csinálhatjuk ugyanazt, amit ők, csak másképen.

A mi újságunk is legyen érdekes, változ atos, friss, a mi bankunk is kutassa fel a vállalkozás minden lehetséges és hasznos módját, a mi társadalmunk is törődjék a magunknál kisebb emberek dolgával — de másképen, ne úgy, mint az övék.

Tanuljunk végre egyszer a magunk kárán! Nem fogadtuk meg” Széchenyi szavát, úztük a gravaminális politikát, szókra fecsértük az erőnket, az alkotó munka, amely megadta volna a belső erőt, elmaradt. Pedig dehogy is nem tellett volna tőlünk! Azok az egyesek, azok a néhányan, akik

sem gyengék, sem gyávák nem voltak, megmutatták, mit tudnánk mindnyájan, ha csak akarnánk. Ne frázisokkal, tettekkel hadakozzunk! Induljunk el az úton, amelyet Széchenyi kijelölt, amelyen Fáy András és nyomában néhányan megindultak. Álljunk össze és csináljuk meg a mi újságjainkat, hogy fennen hirdessék azokat az eszméket, amelyek a mi honfoglaló hadjáratunk legerősebb fegyverei: a kötelességtudást, a felelősség érzetét, az összetartást, az egymás megbecsülését, a más vélemény tiszteletét, a léhaság, a protekció és korrupció gyűlöletét; csináljuk meg a mi bankjainkat, hogy az erők egyesítése és a kockázat megosztása által növeljék önbizalmunkat és segítségünkre legyenek a kezdet nehézségeinek leküzdésében; csináljuk meg a mi sok kereskedelmi, ipar-, földműves-, kertész-, erdésziskolánkat, hogy a mi fiaink megszeressék a gazdasági életet. Becsüljük meg egymást, becsüljük meg munkatársainkat. A mi szocializmusunk fakadjon abból a tudatból, hogy mindenkinek, aki becsületesen teljesíti kötelességét, joga van arra, hogy pihenjen is, szórakozzék is, hogy kielégíthesse testi szükségleteit, felnevelje gyermekeit anélkül, hogy azokat is kenyérkeresetre kellene szorítania, mielőtt megérett volna testük a nehéz munkára, de joga van arra is, hogy öreg korában gondoktól mentesen pihenhesse ki a munkában eltöltött élet fáradalmait.

Hogyan csináljuk mindezt? Szeretettel, azzal az igazi keresztény szeretettel, amelynek legna-

gyobb öröme, ha megtalálja módját annak, hogyan enyhítheti a mások baját. Mindenütt szükség lesz az erők egyesítésére is, a szociális problémák megoldásának hatalmas eszköze lesz mindig a biztosítás is, de a fősúly még itt is mindig az egyéni kötelességöntudaton, az egyéni felelősség-öntudaton kell, hogy nyugodjék. Minden szervezet igazi ereje abban az erkölcsi erőben van, amelyet beleviszünk, a terror uralma mindig csak ideig-óráig tart, bár sok gyermek még az iskolába is csak kényszerűségből jár.

Könyvtárra menő köteteket töltsenek be mind-annak a leírása, amit katonai, gazdasági, erkölcsi és politikai téren tenni kellett, hogy a mai háborúban meghallhatták helyüket a népek, pedig ez a világháború csak rövid, bár nagyon jelentős szakasza az emberiség életének, fejlődésének. Az a munka, amely mireánk vár, maga az élet, ezt leírni még akkor is csak vázlatosan lehet, ha már átél-tük. De át kell élnünk ezt az életet. Eddig alud-tunk, álmodoztunk. Ébredjünk! Legyünk művészei annak az új életnek, amelyre ébredünk, akarjunk élni és ezer meg ezer okunk lesz az öröme. Ne hallgassunk a kishitűekre, ők a mi törekvésünk legnagyobb ellenségei. Bátor erővel vágjunk neki a küzdelemnek, akarjuk a győzelmet és újra, most már véglegesen meg fogjuk hódítani ezt a hazát.

Tizenegyedik levél:
A kisgazdákhöz.

Egy pillanatra gondolkozóba estem, hogyan is szólítsalak. De csak egy pillanatra. Okosan, józanul hamar megéreztetek, hogy nem jó hinnetek annak a kaputos, nem közületek való városi embernek, aki úgy próbál veletek beszélni, mintha az ő tenyere volna kérges a kapától, kaszától. Már pedig azt akarom, hogy higgyetek nekem, fogadjátok meg szavamat. Tihozzátok is csak úgy szólok, amint szólottam leveleimben a mi magyar nemzetünk többi fiához, lányához, mint valaki, aki élete második huszonöt esztendejében megálmodta azt a gyönyörű, hatalmas Magyarországot, amelyik igazán bokréta Isten kalapján és megálmodta azt is, hogyan tudja mindenki a maga helyén megtenni mindazt, ami a maga boldogulásával együtt a mások jósorsát is elősegíti. Tegeződöm levelemben a királlyal is, a nagyurakkal is, tegeződöm a m agamfajtájabéliekkel csakúgy, mint az ország minden asszonyával, leányával, ezért tegeződöm veletek is, gazduraim, veletek, akikben benne él a mi fajtánk minden erénye, minden hibája, minden ereje, minden gyengesége.

Nem is tudnék a ti nyelveteken beszélni. Városi ember vagyok, Pest városának kőházai között, köves utcáinak porán át pillantottam meg” a napvilágot, gyermekkoromban fát, füvet, virágot csak a városligetben, meg a budai hegyekben láttam, nagy fiú voltam már, úrnak szólítottak az egyetemi szolgálak meg a kávéházi pincérek, amikor először kerültem ki falura, nyaralni, megint csak pestiek közé. És mégis úgy érzem, vau mit mondanom tinektek is. Mert a földet én is szeretem, vágyva-vágyódom utána én is.

Érett ésszel messze jártam, sokat láttam. Egy tucat országban megfordultam, éltem is néhányban. Érdekeltek az emberek dolga, munkája, vágyakozása és mindig azt néztem, mi van másképp, mint odahaza, miért van másképen. Jobban-e, rosszabbul-e? És úgy láttam, hogy minálunk sok minden sokkal, sokkal jobban is lehetne és hogy tinektek is jobb dolgatok volna, ha mindenfélét másképen csinálnátok, mint ahogyan azt apátoktól, nagyapátoktól láttátok.

Tudom, hogy általában véve nagy szeretettel ragaszkodtok ahhoz, ami örökségképpen maradt rátok, földetekhez csakúgy, mint szokásaitokhoz, becsülöm is nagyon ezt a hűségteket, mert ez az alapja minden jónak. De azért mégis csak kell, hogy haladjatok ti is mindenféle tudásban. Mert a tudás tinektek is legértékesebb kincsetek. Annak a révén, amit tudtok, gyarapodtok jómódban, annak a révén fogtok legkönnyebben odajutni, hogy

kevesebb munkával nagyobb földet munkálhattok, többet szerezhetek.

Nem én foglak titeket mindarra megtanítani, amit tudotok szükséges vagy hasznos. Sokat olvastam ugyan, de azért mégsem vagyok a ti dolgotoknak mestere, akármelyik jó gazdától sokat tanulhatnék magam is. Mégis van mit mondanom.

A ti gyermekeitek nem tanulhat sokat az iskolában, mert korán munkára keli fognotok. Így volt ez ma ı* tiveletek is. Pedig nem jól van az így. Erős állat a ló, az ökör, a bivaly, de mindnyájánál sokkal erősebb az ember, ha felhasználja azt, amivel a jó isten különösképen kitüntette: eszét. A mi eszünk tanított meg arra, hogy felkutassuk azokat az erőket, amiket hasznunkra fordíthatunk, a mi eszünk tanított meg arra, hogy megkeressük és megtaláljuk a módját, hogyan használjuk fel a természet erőit. A vizinialomban, a szélmalomban a víznek, a szélnek erejét fogjuk igába, úgy hogy előbb átalakítjuk ezeket az erőket, inert csakis akkor tudunk örölni, ha a folyó víz, a rohanó szél forgatja a malom kerekét, ez meg a malomkövet. A köszénben elrejtett erőt sokféleképpen át kell alakítani, amíg hasznos munkát végez. Először el kell a szenet égetni, tüzével a vizet felforralni, gőzzé változtatni, a gőzt tovább hevíteni, hogy nyomóereje legyen, amelyet azután gépekkel változtatunk át hasznos munkává. De a gőzgép munkáját még tovább is át tudjuk alakítani, villamossággá, amelylyel világíthatunk, amelyet messze

távolságokra elvezethetünk, hogy hasznos munkát ott is végezhesünk, ahol nem áll rendelkezésünkre nyerserő.

A víznek, a szélnek erejét is átváltoztathatjuk villamossággá, a petróleumban és más folyadékokban rejlő erőket világításra is, munkagépek hajtására is használhatjuk, még közvetlenebből, mint a kőszén erejét.

Nem azért mondom el ezeket, mintha amúgy is nem tudnátok, de azért, hogy gondolkozzatok rajta.

A munkát a gőzgépben, a malomban, a motorban tulajdonképen az ész végzi, ez sokszorosítja meg az erőt, ez veszi le rólunk a testi munka terhét.

De az ész másra is megtanított.

A búza meg a tengeri, a bab meg a káposzta, meg mindaz a különféle növény, amelyre élelem, vagy ruházkodás meg minden egyéb más célra szükségünk van, erejét jórészt a földből meríti, abból táplálkozik. Egyiknek erre, másiknak arra van szüksége, hogy legjobban fejlődjék. Már ősapáink úgy látták, hogy kimerül a föld, ha mindig búzát, vagy mindig csak tengerit vetnek beléje, vagy ha nem trágyázzák. A kutató ész ezen a nyomon indult el, amikor vizsgálni kezdte, mi is az, amit a növény elvon a földből, amire táplálkozás céljából szüksége van és megvizsgálta azt is, jut-e a trágyával ezekből az anyagokból elég a földbe, nem lehetne-e a földnek termőképességét

fokozni, ha nagyobb mennyiségben, előre meghatározott módon kevernek bele, ami a növények táplálkozására, erős fejlődésére kell. És az ész megint győzött. Ott, ahol mesterségesen, megfelelő műtrágyák alkalmazásával táplálják a földet, bőven megfizet ezért az áldozatért.

Megint nem azért mondom el ezeket, mintha nem hallottatok volna már erről is, megint csak azért, gondolkoztatok rajta. És gondolkoztatok azon is, hogy az egyesített kicsiny erőkből mekkora hatalom rejlik, hogy az egyesülés a közös munkánk ara, a munkának megosztása minő nagy hasznot jelent mindenkire, aki a maga erejét beleviszi a közös munkába, hogy ő is részesévé lehessen a többiek erejének.

Most, a világháborúban nehéz, nagy áldozatokat hoztatok ti. A ti véretek bőven omlott, testvéreitek, fiaitok százezrével áldozták életüket a hazáért, a haza szent földjének épségéért. Akik itthon voltatok, sokat kerestetek. Nehéz volt az élet, hiány volt is, van is, ebben is, abban is, de a pénz az gyűlt. Adósságokat, ha volt, kifizettétek, mégis maradt sok pénzetek. Ha ezt a sok pénzeteket jól használjátok fel, nem omlott a vér hiába, akkor igazán be fog köszönten a magatok meg gyermekeitek gyarapodásának aranykora.

Hogyan fogjátok pénzeteket jól használni V Erről akarok néhány szót mondani. Ti ugyan magatok is felelték erre a kérdésre, mondván: veszünk földet. Igazatok is van, de mégsem olyan

egyszerű a dolog. Földet kapni is kell, meg is kell művelni, jól kell megmunkálni. Mindezekhez szükség van azokra, amikre az ész tanított meg.

Először is egyesíteni kell az erőket, hogy nagy erőkké legyenek. Jól fogjátok tehát tenni, ha részt vesztek olyan társaságokban, amelyek a gazdasági élet újjáépítését tűzik ki céljukul, amelyekre nyugodtan bízhatjátok pénzeteket, amíg azt okosan fel lehet használni. Az ilyen társaságok módját fogják találni nemcsak annak, hogy megszerezzék a földet számotokra, hanem annak is, hogy ezt a földet az észszerű gazdálkodásra előkészítsék. Ha magatok részt vesztek az ilyen társaságok megalapításában, részetek lesz a haszonban is, amit az ő munkájuk hajt és így nem mások fogják a ti munkátok eredményét lefölni.

De az erőket nemcsak így kell egyesíteni. Mélyen kell szántani. Minél porhanyóbb a talaj, annál könnyebben tud a gyökér behatolni a föld mélyébe, annál jobban tud táplálkozni, annál bővebben terein. Kipusztult a marha, különösen a ló, de még ember is sokkal kevesebb van, aki fogja az eke szarvát. Fel kell használni, igába kell fogni a természet erejét. Motoros ekével kell szántani. Ezt egy kisgazda egymagában be nem szeresheti. Össze kell tehát állanotok. Kétakkora földet könnyen megmunkáltok ugyanakkora erővel, ha gépekkel dolgoztok. Vető- meg aratógépekkel, meg sok minden mással. Ezeket is egyesült erővel fogjátok beszerezni, és magatok csináljátok meg törvényete-

ket, ki hogyan, mikor használhassa. Jobb munkával több is terem, nagyobb földön még több. Sok lesz a feleslegetek, amit el fogtok adni. Itt is össze kell álljaitok. Ne végezzen mindenki minden dolgot maga, nem is érthet mindenhez jól. Ti tudjátok: ez jól tud vásárolni, eladni, amaz a teli énhez ért, ki a gépekkel tud bánni, ki meg gyümölcsöt termelni, konyhakertet művelni, malacot, baromfit nevelni. Álljatok össze, egyesítétek meg földeteket is, használjátok minden részét arra, amire legjobb és osztozzatok a termésen, a hasznon földetek, pénzetek, munkátok arányában. Nem baj. Im sokkal több a tej, a gyümölcs, az apró jószág, mint amennyire magatoknak van szükségetek. Hízott baromfinak, tojáznak, nyers, befőtt, megaszalt gyümölcsnek, vajnak, sajtnak jó pénzért akad mindig gazdája. Álljatok össze. Baromfihizlással, tojáscsomagolással, gyümölcsbefőzéssel, sajt-készítéssel meg minden egyéb munkával mindig csak azok a néhányan foglalkozzanak, akiknek ez különösen mesterségüké lesz, mert csak így várhatjátok azt, hogy jó áron vegye és nálatok keresse, akinek szüksége van rá.

Régóta tanítanak titeket már ezekre, akik ennek az országnak sorsát és vele a tiéteket is igazán szívéükön viselik. Most, amikor egy új világ alakul ki, különösen fontos, hogy megfogadjátok a gazdaszövetségnek, a gazdasági egyesületeknek, gazdaszövetségeknek tanítását. De tanuljatok meg még mást is.

Az a ti nagyon jó tulajdonságotok, hogy szeretitek gyermekeiteket és gondoskodni akartok az ő jó sorsukról, nagyon nagy bűnbe vitt bele sokatokat: megszorították a legnagyobb Istenáldást, nem akarták, hogy több gyermekük legyen, mint egy vagy kettő, hogy gyarapodjék, vagy legalább is megmaradjon a gyerekek jómódja. Azt hiszem, nagyon sokan keservesen megsiratták már ezt az ő bűnüket, sok ház maradt árván, üresen, elpusztult az egy gyermek. Úgy-e, mekkora döreség volt. hogy így, Istennek meg a természetnek törvénye ellenére, annak kijátszásával akarták gyarapítani a jólétet?! Pedig sok módja van annak, hogyan lehet a jómódot sok gyermek mellett is növelni. Sőt! Igazán Istenáldása a gyermek, a gazdaság akkor fejlődik igazán, ha van kiért fejleszteni. A nagy német birodalom azért lett olyan naggyá, hatalmassá, mert ott sok gyermek született mindig. A mi magyar hazánknak is erre van szüksége.

Kell is, de lehet is a ti földbirtokotokat is gyarapítani. Az államnak máris gondja van erre. de foglalkoznak evvel a kérdéssel mindazok, akik igazán akarják, hogy az új időkben, a béke idejében hatalmasan fejlődjék a mi hazánk és vele gyarapodjanak mindazok, akik becsületesen dolgoznak. Azok az új bankok, gazdasági társaságok, amelyek nemcsak a maguk, hanem az ország hasznát is fogják nézni, meg fogják találni a módját, hogy hozzásegítsenek titeket is földhöz. meg mindenhez, ami a föld okos, észszerű meg-

munkálásához kell. De még egyebekhez is. Mert nem csupán, nem pusztán és egyedül csak a föld az, amire szükségetek van nektek is, gyermekeiteknek is, az országnak is.

Az osztráknak, a németnek, csehnek, franciának, angolnak nagy gazdagsága onnan van, hogy feldolgozza a nyersanyagokat. Egy kis homokból, kőből drága szemüveget, alig valamit érő rézből, vasból, selyemből villamosgépeket, olcsó gyapjából, gyapotból finom, drága szöveteket készít, mindenbe beleviszi értelmét, eszét, és ezeket fizetteti meg drága pénzzel mivelünk, akik ilyenekkel alig foglalkozunk. A magyar ipart is meg kell csinálni, ha igazán gazdagokká akarunk lenni. A ti fölös pénzeteknek egy részét erre is rá kell szánnotok. Magatok nem tudtok ilyent csinálni, itt megint az erők egyesítésére van szükség. De ti is részt vehettek olyan pénzintézetek alapításában, amelyek az összegyűjtött pénzeket ipari vállalatok megteremtésére fordítják. Nagyokra is, kicsinyekre is. És ezek az intézetek, társaságok vagy bankok meg fogják adni a módját annak is, hogy a ti gyermekeitek között ne kelljen megosztani a földet, hanem az, amelyik gazdának való, maradjon gazdának, a másik, harmadik, negyedik fiu pedig mint iparos keresse meg kenyerét, jó módját. Mert azok az új intézetek kezére fognak járni mindenkinek, aki igazán akar is, tud is dolgozni. Nem pusztán jószívúségből, hanem azért is, mert nekik maguknak is annál nagyobb lesz a hasznuk, minél jobb soruk

van azoknak, akik velük együtt dolgoznak. A föld is akkor fizet jól, ha nem sajnáljuk tőle, ami neki kell.

A ti gyermekeitek áldani fognak titeket, ha megadjátok nekik a módját, hogy eszüket használhassák, ha kényszerítitek arra, hogy tanuljanak, hogy mesterévé lehessenek akár a földművelésnek, akár valamelyik mesterségnek. Akadt mindig, később annál inkább fog akadni, aki különösen kiválik, akit hajlandósága, képessége a papi vagy a tanítói, orvosi, ügyvédi vagy mérnöki pályára visz, vagy akiből művész, író, vagy költő lesz, ez megváltik később. Tinectek taníttatnotok kell gyermeketeket. A legtöbbje meg fog maradni gazdának, de kell, hogy jóra való iparos meg kereskedő is legyen belőlük, hogy istenadta eszüket is értékesíthessék.

Sokat beszélnek nektek mostanában szocializmusról, demokráciáról, népjogokról meg más mindenféléről. Nem igen vettétek be ezeket a tanításokat. Jól tettétek. Segíts magadon és isten is megsegít. Ez az az aranyigazság, amely el fog titeket vezetni a boldogulás útján. Segíts magadon! Tanulj, hogy minden dolgoznak mestere légy; szövetkezzél társaiddal, hogy egyesült erővel és megosztott munkával könnyebben boldogulhassatok mindnyájan. Tedd meg becsületesen kötelességedet önmagaddal és családdal, Istennel és emberrel szemben, jól tudva, hogy minden cselekedetért, minden mulasztásodért felelned kell, neked magadnak, csakis és egyedül magadnak kell viselned a tel-

jes felelősséget. Ezek azok az ősrégi igazságok, amelyek mindig újak és mindig igazságok maradnak, ezek fognak hozzásegíteni, hogy a munkában eltöltött élet ősze meleg, derűs legyen, hogy gazdag aratás, bő szüret jutalmazza becsületes fáradtságotokat. Tibennetek lakik a nemzet őserője, bizom benne, hiszem, tudom, hogy ez az őserő megállja a mai világégés tűzpróbáját és megtisztulva a némbánomságnak, a maradiságnak salakjától, a magatok sorsával együtt előre fogja vinni az ország sorsát is. Ebben a hitben, evvel a bizalommal meleg szeretettel köszöntelek.

Tizenkettedik levél:

A munkásokhoz.

Teljes a kháosz, amikor ezt a levelet írom.*)
Bömbölnek az ágyúk, kattognak a gépfegyverek;
sebesültek jajjá és haldoklók halálhörgése sír a
levegőben; suttognak az aug-urok, szavalnak a
miniszterek; a kufárok vásári lármája összevegyül
az éhesek sopánkodásával, dühös szitkozódásával;
az ima szent áhítata és a vad istenkáromlás, az
anyák, az özvegyek és árvák zokogása meg a
börze Napóleonjainak letompított diadalüvöltése
mind egy borzadalmasan fenséges hangzürzavar-
ban egyesül, amelyben a vágyaknak és reménysé-
geknek, a bizakodásnak és a kétségbeesésnek, a
szeretetnek és az izzó gyűlöletnek, a rajongó hit-
nek és a hideg számításnak ezer meg ezer szólama
közül mind erősebben, hangosabban, tisztábban
válík ki a békevágnak vezérlő motívuma. Ez a
vágy ott élt mindig a lelkek mélyén. Ez a vágy
kicsendült a milliók énekéből, amikor felvirágozva,
felpántlikázva, dalos szóval mentek neki a halál-
nak; ez a vágy felsírt az aggódó, félelem és biza-

*) 1917, november vége felé.

ködás között vergődő otthonmaradottak szívéből; ezt a vágyat szólaltatta meg elsőül hangosan a ml ifjú királyunk, amikor nagy szövetségesével együtt diadalaink közepette kínálta fel ellenségeinknek a békét; ez a vágy még a minden oroszok cárjának lelkében is tanyát ütött, aki földönfutóvá lett, mert életre akarta kelteni; minden kegyetlen elnyomó törekvés dacára ott bujkál ez a vágy félősen, elrejtve a további háborúra uszítók nagyhangú frázisai között is, aminthogy benn él mindnyájunk lelkében, ha úgy érezzük és fennen hirdetjük is, hogy meg kell fékezniük, amíg nem ölthet testet dicsőséggel. A vágyakozás, a sóvárgás a béke után olyan nagy, olyan általános, hogy még azok is kénytelenek vele számolni, akiknek a háború volt az elképzelhető legjobb konjunktúra s akiknek — szegényeknek! — súlyos gondjuk most az, hogyan fogják eredményesen folytathatni örök háborújukat a mások zsebe ellen, majd, ha béke lesz . . .

Ti, munkások, ugyancsak állítjátok a békét, nem csoda, hogy vezéritek, akik mindenkor meszterei voltak annak, hogy a mások törekvését, a mások vágyát, de még a mások önzését is a maguk javára gyümölcsöztessék, a békevágyat is a maguk hatalmának öregbítésére használják fel, amire kitűnő eszköz nekik a ti összetartásokban gyökerező erő. Nem véletlenség, hogy ma a zsidó szocialistavezérek a nagy orosz birodalom urai. Ebben is az ő végzetes ügyességük nyilvánul meg,

amelylyel minden konjunktúrát úgy tudnak kihasználni a maguk világhódításának céljaira, hogy azok eszméljenek legkevésbé az ő hódításuk öntudatára, akiknek erejét, verítékét, vérének kihasználják. Amikor a magyar, a német meg a többi szövetséges katona ereje leverte az orosz hatalmat, amikor még az orosz lélekben is felcsendült a kérdés: „Miért kell szenvednem, éheznem, pusztulnom?” — akkor eljöttek ők és földet meg békét Ígértek azoknak, akikben az emberi öntudat is csak alig, hogy fölébredt, akiknek primitív nemzeti öntudata pedig Atyuskával együtt veszett el . . .

És a ti vezéreitek, miután az igazán illetékesek már kimondották az első szót, szintén összeültek és kimondották, hogy a szocializmus fogja meghozni a világnak a békét, ma már úgy is mondják, hogy a zsidóság szerzi meg a békét a világnak. A vágyakozás a béke után olyan nagy, olyan hatalmas, hogy létrejövételének még akkor is tisztán fogunk örülni, ha ebben valójában lesz is érdemük, annak dacára, hogy világhódításukat minden erőnkkel meg kell akadályoznunk. De nem először mondom, nem is csak én mondom, de nem is lehet elég gyakran ismétetni, hogy az igazi, a legnagyobb, a legnehezebb küzdelem akkor fog majd megindulni, ha elnémulnak az ágyúk. Nem aggaszt, hogy ma közvetlen diadalt azok ülnek, akik a kötelességekből csak annyit vállaltak, amennyi elől semmiképpen ki nem térhettek, nem aggaszt az sem, hogy ők akkor is hidegen számítottak, amikor a becsületes őszinte-

séggel küzdő felek láztól égre feszítették meg minden erejüket a maguk valódi vagy képzelt nemzeti igazságának diadala érdekében. Nem aggaszt az ellenfélnek hatalmas ereje, ügyessége, felkészültsége — csak a magunk gyöngesége. Ezért szólok hozzátok is, munkások, magyar munkások.

Nem véletlenség, hogy épen a zsidók figyelme fordult felétek. Az elmúlt században, amikor beértek a több évszázados fejlődés gyümölcsei, nemcsak a természettudomány és vele kapcsolatban az ipar és a technika terén haladt az emberiség nagyobb, mint bármikor azelőtt, hanem elég erősnek érezte magát arra is, hogy szabadságról, egyenlőségről, testvériségről ne csak beszéljen, hanem ezeknek az álmoknak valamelyes formában életet is adjon. Felszabadultak a jobbágyok, a rabszolgák, felszabadultak a zsidók is. És amint leomlottak a ghetto falai, amint szabadon mozoghattak, cselekedhettek, ütött a bosszú órája. Sokkal, hasonlíthatatlanul ügyesebben csinálták, mint csinálják ma a bitó alul elszabadult csehek, nem szónokoltak hódításról: a mások érdekeit hangoztatva érték el, hogy államok és nemzetek, burzsoák és proletárok kábult öntudatlanságban hódoltak be nekik. *Divide et impera*. Uszítsd egymás ellen az embereket — ez volt legfőbb elvük. Minden táborban benn vannak, mindenütt ők a külön érdekek lehangosabb szóvivői, a kapitalizmusnak csakúgy, mint a szocializmusnak, a sovinizmusnak csakúgy, mint az in-

ternacionalizmiisnak ők a vezérei, mert az emberi gyarlóság, az emberi hiúság, az emberi önérdék mind az ő világhódításukat mozdítja elő. Népjogok, demokrácia, radikalizmus, szabadgondolkodás, szocializmus mind csak jelszavak az ő szájukban, amelyeket azért kell világgá kürtölniök, harsogó hangon belekiáltaniuk az élet vásári zenebonájába, hogy túllármázzák az ő törtetésük zaját.

És mint a társadalom többi rétege, ti is elfogadtátok őket vezéreitekül. Nem hibáztatlak érte. Az a forradalmi átalakulás, amelyen az egész gazdasági élet, de különösen az ipari termelés az elmúlt században átment, sokkal mélyebben belemarkolt a ti életetekbe, semhogy fokozatosan alakúihatott volna hozzá a kétszeresen is megváltozott viszonyokhoz. A gyárosnak még megkövetelte a maga személyes érdeke is, hogy törődjék a ti sorsotokkal, a gyárigazgató már csak a tőke szolgája volt. A gyárossal szemben még éreztetek ti is valamelyes személyes emberi vonzalmat, a részvénytársasággal csak hideg-rideg bérvizonyban álltok. Azelőtt lehetett belőletek is mester, önálló, független – ma, ha mester is a címetek, csak fizetett alkalmazottai vagytok egy tőkének, amelyről csak annyit tudtok, hogy van, hogy veletek szemben képviseli valaki. Munkátok is rideg lett. Azelőtt alkottatok, ma jórészt csak részletmunkát végeztek, felügyeltek a gépre.

Es a hatalmon levők süketek és vakok voltak. Nem hallották meg a munkában görnyedők sóhaj-

tásait, nem látták meg szenvedésüket. És a pénz szagától megmámorosodtak, ostoba önzésükben úgy vélték, hogy rövidséget szenvednének, ha nem használnák ki a végletekig munkásaik erejét.

Ekkor felhangzott a felhívás: „Világ proletárjai, egyesüljetek! és egy fantasztikus álomképet mutogattak nektek, egy szocialisztikus államnak a képét, amelyben valóság a teljes szabadság, a teljes egyenlőség.

Nem hibáztatlak, hogy felültetek az ámítóknak, hogy elbódított az a mámorító méreg, amellyel a ti önzésedet a végletekig fölcsigázták. Tudatára, ébredtetek annak az erőnek, amely a ti összetartásotokban van, vissza is éltetek vele elég gyakran — ezért sem hibáztatlak. De lássátok be, fiogy a ti vezéritek uralma maga is csak azt bizonyítja, hogy szabadság, egyenlőség csak álomképek, amelyek majd csak akkor lesznek valóságokká, ha az emberiség eljut oda, hogy le tudja küzdeni önmagát.

Nem akarok tinektek vallásosságról, vallásos hitről beszélni. Ezt a szavamat sokan közületek meg sem értenék, félreértenék; ezt a szavamat a legkönynyebben félremagyaráznák azok, akiknek nagy érdekük volt, hogy lehetőleg kiöljék belőletek azt a hitet és bizodalmat, amely megnyugvást ad az élet mostohasága közepette is. Ez a hit, ez a bizalom majd beköltözik a ti lelketekbe is megint, csak alakuljon ki a mai kháoszból az igazán békés fejlődés, majd valamikor, sokára a béke megkötése után... De

arra igazán kérlek, nyissátok ki szemeteket és rálássátok. Lássátok meg, hogy a tömegek harca az egyesek ellen olyan régi, mint maga a világ, hogy a tömegek uralma mindig csak fokozott szolgálásra vezetett. A római köztársaságból autokrata császárság lett. az Egyesült Államokban az elnöknek cézári hatalma van, a nagyrészében szocialista francia köztársaságban van a legkevesebb emberi szabadság.

Szabadság! igen, van egy nagy, szent., mindenekfelett boldogító szabadságérzés, de ez csak mibennünk él, ha teljes öntudatossággal cselekedünk azt, amit jónak ismertünk meg, ami kifelé visz bennünket a pusztá testü életből — de olyan szabadság, hogy azt cselekedhessük korlátlanul, ami jól esik — álmom, hazugság, sőt ez volna a legnagyobb szerencsétlenség. Gondoljatok csak a pártfegyelemre! Vagy gondoljatok asszonyaitokra, leányaitokra!

Egyenlőség! Nem kérek tőletek mást, csak őszinteséget önmagatokkal szemben. Egyenlőknek tudjátok ti magatokat vezéreteikkel? Egyenlőknek érzitek magatokat azokkal, akik léha dologkerülők, vagy csak ügyetlenek, félszegek is?

Az a szocialista állam, amelyről nektek regélnék, nem is csupán álomkép, a ti vezéreteik szájában ez csak ámitás, szélhámosság, amint ámitás és szélhámosság egész tanításuk. Maga a szocialista messiás, Marx hagyta nyitva azt a rést, amelyen át a tőke ellen hirdetett hadjáratban érintkez-

hessenek, összesúghassanak, megértően össze-mosolyoghassanak a vezérek, a kapitalizmus vezéréivel barátkozhassanak a szocializmus vezérei. Hozzá tartozik a tőke természetrajzához — így okoskodik — hogy idővel önmagában kell összeomlania, mert mindig nőni és nőni akar, mind kevesebb és kevesebb kézben fut össze, amelyek nem tudják majd összetartani. A szocializmus diadalát mozdítják elő, akik elősegítik a tőkének koncentrációját ... És a vezérek hatalma, gazdagsága nő itt is, ott is.

Általános, egyenlő, titkos választójog is kell nekik. Nektek talán elég volna a magatoké is, nekik kell, hogy mindenkinek meg legyen az a joga, hogy irányítólag befolyhasson az állam ügyeinek vitelébe, aki a saját maga ügyeit sem tudja intézni. De mit törődnek ők a haza, az állam sorsával, akiknek nincs hazájuk, akik államot alkotni nem tudnak. A maguk hatalmi céljából keli nekik, hogy legyen szava az ország sorsának intézésében minél többeknek olyanoknak, akik csak békatávtalból nézik a világot, akiknek látóköre nem terjed a kunyhójuk falán túl. Akkor majd könnyen lehet a sok különféle érdeket egymás ellen uszítani, akkor a kormány támogatását még könnyebben lehet feltételekhez kötni.

Megint nem hibáztatlak, hogy ebben a kérdésben is felülretek vezéreiteknek, megértem, hogy így kellett jönnie, hiszen nem törődött veletek miK csak ők. De kérve kérlek: nyissátok fel szemetek

és lássatok. Lássatok ti is, amint látni kezdünk mi. Lássatok meg, hogy a megértés, az egymás megbecsülése tinektek is épen annyira szükség-etek, amint szükségünk nekünk, akik ugyancsak munkával, ha nem is kezünk munkájával, testünk verejtékes fáradságával akarjuk előrevinni a magunk sorsával a magunkéit, hazánkét is, amint szükség-ük van a megértésre azoknak is, akiknek a sors még munka nélkül is jómódot juttatott.

Nem fogjuk elkerülhetni a választójog kiterjesztését olyan rétegekre, amelyek arra még nem érettek, de rajtunk áll és rajtatok áll, hogy ez ne legyen átka az országnak.

Szóhoz fog jutni az ország házában minden érdek, ha okosan és józanul választjuk meg, akik ott helyhez jussanak; de ne engedjük meg, hogy ezek az érdekek vakon, ridegen küzdjenek meg egymással, mert akkor csak a hódítók hódítását mozdítjuk elő, hanem vezéreljen a küzdelemben a megértés, annak megértése, hogy minden érdeknek számolnia kell a más érdekekkel is. A tőkének meg kell értenie, hogy jókedvű, megelégedett munkás jobban dolgozik, mint az elkeseredett, az önmagával és a világgal elégedetlen proletár, a munkásnak meg kell értenie, hogy virágzó vállalatnak sokkal inkább módjában áll az, hogy az fi sorsával törődjék, mint olyannak, amelynek folyton küzdenie kell sztrájkokkal, amerikázó, ellenséges érzésű munkások tömegével. Úr és szolga, birtokos és zsellér, gazdag és szegény mindig volt,

amióta az emberi társadalom kialakult és beláthatatlan időig lesz is. Az emberi sorsnak, az emberi képesség-éknek, az emberi gondolkozásnak és érzésnek különbözősége, az embereknek egyenlőtlensége az emberi haladásnak, az emberiség fejlődésének legnagyobb mozgató ereje, de ennek a küzdelemnek nem kell mindig véres háborúban, rideg erőszakosságban megnyilvánulnia, ennek a küzdelemnek leghatalmasabb eszköze a megértés, a szeretet. Még nagyon-nagyon messze vagyunk attól, hogy „csak emberek” legyünk. Még nagyon sokáig leszünk magyarok, németek vagy franciák, ez is hozzátartozik a fejlődéshez. A nemzetek versenyét sem nélkülözheti még beláthatatlan időközön át az emberiség, mint fejlődésének hatalmas mozgató erejét. Ne is akarjunk *csak* emberek lenni, de akarjunk teljes erőnkkel magyarok lenni, hogy a mi magyar nemzetünket a népek versenyében elvigyük az első helyek egyikére. Ne túrjuk, hogy egymás ellen uszítsanak, hanem szeretettel, megértéssel mozdítsuk elő kölcsönösen az egymás sorsát, engedjünk ott, ahol a rideg csökönyösséggel a mások érdekével együtt a magunk érdekének is ártanánk; csak egyben ne engedjünk soha: a tisztesség, a becsület kérdéseiben.

Magyar munkások! Nem azt mondom, ne akarjátok a magatok sorsán javítani, ne akarjátok kihasználni azt az erőt, amely a ti összetartásokban, a ti fegyelmezettségetekben rejlik. De az erő nem jelent erőszakot, igaza lehet másnak is

és különösen annak a munkástársatoknak is, aki nem a ti vezéreitek tanítására hallgat, hanem magyarnak, sőt kereszténynek is vallja magát. Legyetek mindnyájan magyarok! Ha magyar fejjel gondolkozva, magyar szívvel érezve fogtok küzdeni a magatok igazságáért, meg fogjátok találni ti is a megértést, a szeretetet és meg fogjátok találni Isteneteket is.

Benne élünk a legvadabb kiiáoszbán. Izzik, forrong, kavarog az alaktalan tömeg, amelyből az új világ fog kialakulni. Magyar munkások! Vegyétek ki ti is részeteket abból, hogy ez az új világ az öröme, a szeretetnek világa legyen, ne pedig cirkusz, amelynek porondján egy világhódítónak rabszolgái marcangolják egymást halálra gazdájuk gyönyörűségére.

Tizenharmadik levél:

Levél a zsidókhos.

Utolsókul hozzátok szólok. A legnehezebb talán ennek a levélnek a megírása, mert kellemetlen dolgokat kell elmondanom és mégsem vonhatom ki magam ez alól a kötelesség alól, sem a magunk érdekében, sem a ti érdeketekben, mert úgy érzem, van mit mondanom, úgy vélem tisztán látom az örök zsidókérdést és a speciális magyar zsidókérdést is.

Most, amikor az egész világ keresi az új elhelyezkedést, amikor az élő erők, a konzervatívok csakúgy, mint a progresszívek, a konstruktívok csakúgy, mint a destruktívok a végletekig megfeszülnek, hogy a kialakuló új világot a maguk képére alakítsák, természetes, hogy a zsidókérdés is aktuális lett, mert a zsidó nemzetben rejlő óriási energiák is ki akarják használni a mai káoszt a maguk maximális érvényesülése és legjobb elhelyezkedése érdekében.

Zsidó nemzetről beszélek, mert a zsidóság, bár nem is alkot ma már államot, mindig és mindenkor mint elkülönült nemzetiség élt a más nemzetek között és ti, Magyarországon élő.

magyarul beszélő zsidók, minden magyar állampolgárságotok dacára csakúgy irredenta részei vagytok nemzeteteknek, mint azok a testvéreitek, akik Francia- vagy Oroszországban, Amerikában vagy Ausztráliában élnek. Ezért örök kérdés a zsidókérdés.

Az évezredek folyamán belőletek, zsidókból, kivesszete az államalkotó erő, kivesszete a képesség, hogy mindazokat az életfunkciókat elvégezzétek, amelyek egy államban szükségesek, ellenben túltengenek bennetek azok a energiák, amelyek a mások fölött való uralmat célozzák. Ezért nincsen és nem lesz zsidó nemzeti állam minden cionizmus dacára, ezért van zsidókérdés ott is, ahol elenyésző minoritásban éltek, ezért van és lesz zsidókérdés minden emancipáció és recepció dacára.

A vallásnak közvetlenül csak a középkorban volt része a zsidókérdésben, amikor általában véve a vallási kérdések voltak a politikai és társadalmi élet legfőbb mozgatói. De közvetve mindig nagy része van vallásotoknak is abban, hogy a ti kérdéseitek az emberiség örök kérdése marad, mert ez az az összekötő kapocs, amely a ti nemzetetek fiait, bárhol, bármely életkörülmények között éljenek is, egybefűzi, mert a ti vallásotok a ti speciális nemzeti vallásotok, még speciálisabban nemzeti, mint Brahma vagy Mohamed vallása, ezért támadhatott az a téves nézet, mintha vallási fanatizmusnak volna köze ma is a zsidókérdéshez.

Azon a tényen, hogy a zsidókérdés nemzetiségi

kérdés, nem változtat sem az, hogy ti zsidók rendszerint csak a városokban, az országban egyebütt pedig csak elszórva laktok, sem az, hogy a legtöbb esetben annak a környezetnek nyelvét valljátok anyanyelveteknek, amelyben éltek. Huzódozásotok minden testi munkától megmagyarázza az egyiket, uraikodnivágyástok mindakettőt. Ez az utóbbi tulajdonságotok okozza, hogy — bár alapjában véve utáljátok a munkát — sokat dolgoztok, sőt mégis erőltetitek agyátokat, hogy a közepszerűségen lehetőleg felülemelkedjete. Talán ez az uralomvágy okozta azt is, hogy amióta szétszórva éltek más nemzetek között, főképen kereskedelemmel foglalkoztok. Ez a foglalkozás biztosított nektek olyan különleges helyzetet, hogy nem kellett elvegyülnötök közve rétien környezetetekkel sem, hanem minden üzleti összeköttetés dacára függetlenek maradhattatok, ele maradhattatok, mert maradni akartatok, zsidók is, nemzetiség is, amely nem is akart soha rómaivá, németté, spanyollá válni, bár külsőleg mindig alkalmazkodott.

Az a tény, hogy ti mindig zsidók voltatok és sohasem Mózes vallását követő rómaiak, németek vagy franciák, kapcsolatban azzal a másik ténnyel, hogy mindig a hatalomra törekedtetek, (ha elenyésző kisebbségben voltatok, legalább a gazdaság i hatalomra), okozta azt, hogy volt és van zsidókérdés, amióta szétszóródtatok, mindenütt. A népek, amelyek körében éltetek, mindenkor úgy látták, úgy tapasztalták, hogy titeket az ő dolguk csak a magatok

szempontjából érdekel, úgy látták és úgy tapasztalták, hogy tinálatok az anyanyelv is csak köntös, amelyet a körülményekhez képest változtattok. Valójában nem tudtok egy nemzettel sem érezni, hirdetitek az általános emberi szolidaritást, mert a ti zsidó testvéreitek ott élnek minden nemzet körében.

Mihelyt egyenjogúsítottak, mihelyt szabad polgárokká váltatok, a magatok javára fordítottatok minden hatalmat, minden erőt. A szabadkőművesség — ezt jól tudjátok — eredetileg a keresztény vallást akarta minden egyházi kényszer alól felszabadítani és alapítói úgy képzelték, hogy az embert szabad vallásosságban tudják tökéletes lényé fejleszteni. Ennek az idealizmusában hatalmas gondolatnak erejét sikerült a magatok javára fordítanotok, olyannyira, hogy a szabadkőművesség szó ma már szinte szinonimájává lett a zsidóság szónak, a szabadkőművesség maga pedig a zsidó érdekek ápolását, a zsidóösszetartás fejlesztését jelenti. Ti szerveztétek meg úgy a nemzetközi kapitalizmust, mint a nemzetközi szocializmust is, mindenütt magatoknak tartva meg a vezérlő szerepet, most ti vagytok a lehangosabb szóvivői a nemzetközi demokrácia gondolatának is.

A ti világhódító törekvéseiteknek persze nem szabad a maga való mivoltában jelentkeznie. Gondoskodni kellett tehát arról, hogy a népek abban a hitben éljenek, hogy a saját érdeküket szolgálják, hazájuk érdekében dolgoznak. A magatok

ügyének szolgálatába állítottatok tehát a legfélelmetesebb nagyhatalmat: a nyomtatott betű erejét. Az elnyomott népek szabadságvágya, amikor sikerült magukról lerázniok az igát, megteremtette a «ajtót, a maga szinte korlátlan szabadságával, ezt kellett a ti ügyeteknek szolgálatába állítanotok. És a ti sima, a célokról soha nem beszélő ügyességek elérte azt, hogy az egész világ sajtója alig számottevő kivétellel a ti kezetekben van, a ti érdekeiteket szolgálja. Minthogy mindent a magatok érdekének szemüvegén át bíráltok el, a ti ügyeteket szolgálja a legsovénebb nacionalista sajtó csakúgy, mint a legradikálisabb internacionálé sajtója, a kapitalizmus szócsöve csak ügy, mint az „oh nép” mindenféle harsonája.

Így van ez az egész kultúrvilágban, csak kvantitatív különbségekről lehet szó — ezért van mindenütt zsidókérdés, ezért — mondhatnám — szinte az egész kultúremberiség kérdése a zsidókérdés.

Ebben a megállapításban semmiesetre sem találhattok semmit, ami a ti lebecsüléseket jelentené vagy akár csak érinthetné is jogos érzékenységeket. A ti hatalmatoknak felismerése ez — de egyben annak a mérhetetlen veszedelemnek a felismerése is, amely az egész kultúrvilágot fenyegeti. A ma antiszemitizmusa védekezés a ti világhódításotok ellen: a nemzetek önfentartási küzdelme.

A zsidókérdés Magyarországon a leginkább égető. Ez a talaj volt a ti fejlődéseiteknek a leg-

kedvezőbb. Primitív gazdálkodást, elkeseredett, apatikus hangulatot, a letargiából alighogy feleszmélt népet, gavalléros könnyelműséget, szerencsétlen közjogi gravámenekből élősködő, gyakorlati kérdések iránt érzéketlen politikai helyzetet találtak ti ebben a természeti kincsekben gazdag országban, amikor az szabad polgáraivá fogadott és ti azonnal hozzáfogtatok hódító munkátokhoz. A kereskedelem amúgy is a ti kezetekben volt, könnyű volt a jól jövedelmező hitelező üzletet is szinte egészen a magatok számára lefoglalnotok ennek révén a ti kezetekben futott össze a gazdasági életnek szinte minden szála, még a földbirtok is lélekszámotokat sokszorosán meghaladó arányban jutott a ti kezetekre és most egészen nyíltan, tervszerűen dolgoztok azon, hogy a földnek túlnyomórésze a ti kezetekben koncentrált tőkék révén legalább is a ti hatalmi körötökbe jusson, ha az egészet tulajdonotokul megszereznetek nem is lehet. Ezzel a gazdasági hódítással kapcsolatban a *ti* kultúrákat is terjesztitek, amelynek semmi köze a mienkhez.

A mi hibánk, hogy mindez így történhetett. A mi lovagias érzésünk, a mi tékozló hajlandóságunk, a mi úri büszkeségünk, a mi élnemlétségünk és nemtörődömségünk, párosulva az egymás meg nem becsülésével, az összetartás hiányával, a szét húzással, örökös pártoskodással okozta azt, hogy a ti hódításotok olyan könnyű volt. Ma már felismertük a bajt, ráeszméltünk a veszedelemre és

védekezünk ellene. Ez a speciális magyar zsidókérdés. Nektek, magyarul beszélő, magyar állampolgár zsidóknak a magatok érdekében segítségünkre kell lennetek, hogy ezt a magyar zsidókérdést megoldhassuk.

Amit eddig kifejtettem, teljesen megmagyarázza azt, hogy mindenkinek meg lehet a maga zsidója, akit szeret, ha általánosságban véve gyűlöli is a zsidókat. Zsidóban is barátját szeretheti az ember, csakúgy, mint németben, franciában, vagy angolban, a szegény elhagyott zsidón, a beteg zsidó gyermekén csakúgy megesik a szive, mint minden másón, aki részvétre, támogatásra szorul, ez nem ellenkezik azzal a másik érzéssel, hogy a zsidóságban ellenséget lát, félelmetesen erős ellenséget, amellyel szemben hazáját megvédelmezni éppen annyira kötelessége, mint bárki másal szemben, aki mint hódító lép fel vele szemben.

Azt mondjátok: de hiszen ezek rémlátások! Azt mondjátok, ti is magyarok vagytok, ezt a földet ti is hazátoknak valljátok, csakúgy, mint mi és különösen csakúgy, mint mi milliók, akiknek ősei ugyancsak nem Árpád vezérrel együtt jöttek ez országba. Erre azt felelem nektek, hogy ez az, amit közületek csak keveseknek hiszünk el, mert mást látunk. A ti legjellemzőbb tulajdonságotokul a megalkuvást ismerjük. Ez a ti tulajdonságotok velejár a ti főfoglalkozásokotokkal, a kereskedelemmel. Ti keresitek a könnyű, a jó megélést, a jó módot lehetőleg a mások munkája árán, mi úgy

érezzük, hogy ennek a célnak érdekében valljátok magatokat ma magyaroknak, akik rövid ideje még osztrákoknak, lengyeleknek, oroszoknak vallottátok magatokat. Mi úgy látjuk, úgy érezzük, hogy a mi közjogi harcaink nektek Hekuba, mert épp úgy el tudtok helyezkedni a 48, mint a 67 kereteiben. Pénzelitek a 67-es kormány pártkasszáját, mert előnyöket vártok a kormánytól, szavaltok ultrahazafias frázisokat, veritek a melletteket mint radikális függetlenségiek, mert így tudjátok meghódítani a kurucokat, most pedig harsogtok népjogokról, demokráciáról, egyenlőségről, hogy mint felszabadító hősök szerepeljete, hogy ne lássa a nép, hogy a ti jármotokban nyög. Így látjuk mi a ti szerepeteket, ezért nem hiszünk nektek.

De látunk még mást is. Látjuk, hogyan iparkodtok kibúvni minden terhes kötelesség alól, miként istápoljátok azt a zsidó testvéreteket, aki idegen országból vándorol ide, miként jártok kezére az ő hódító munkájában, miként védelmezték meg, ha az. akinek hajlékot adtunk, siet fokozni a köznyomorúságot a maga haszna érdekében. Látjuk, hogy más a ti erkölcsötök, más a ti gondolkodásotok, más a ti felfogásotok arról, mi a jó, mi a rossz, mi a szép, rövid szóval: látjuk, hogy ti más világban éltek, mint mi.

Ti zsidók, az élesztő vagytok az emberiség életében. Ebben az értelemben igazán kiválasztott népe vagytok Istennek. Szükség van reátok, hogy az emberiség fejlődjék a haladás örök, magasztos Célja felé.

Erjeszteni a tésztát is, a mustot is kell. A tésztában az erjedés úgy megy végbe, hogy az élesztő megváltoztatja a tészta anyagát, de maga is megváltozik, eggyé lesz a tésztával. A mustban az élesztőnek más a szerepe: forr, erjed a szőlőnek zavaros, édes, de nem tartós nedve, bor lesz belőle, nemes, zamatos, tiszta folyadék, az élesztő csak megindítja az átalakulásnak ezt a folyamatát, de maga nem alakul át, külön marad, leülepszik, mint seprű.

Közöttetek is vannak, akik tésztába kerülve, részévé lesznek, átalakítanak és átalakulnak, akiknek lelke, világfelfogása, minden érzülete eggyé válik a néppel, amely befogadta őket. De sokan vannak, akik a mustba jutnak, akiknek, ha bevégezték feladatukat, semmi közük többé a borhoz, a sörhöz, az ecethez — elpusztulnak, vagy újra kezdik másutt az ő erjesztő munkájukat. Ahasvér, örök zsidó, ez a te történeted!

Ti, magyarul beszélő, magatokat máris magyaroknak valló, magyar állampolgár zsidók, lehettek még magyarokká, néhányan lettek is, sokan lesznek is. A magyar zsidókérdés annyit jelent, hogy megindult az erjedés folyamata a magyar tésztában, a magyar borbán is. Mi is megváltozunk. iVz a nyersanyag, a mi tésztánk, a mi mustunk a ti behatásotok alatt átalakul. Gazdasági erőnyeink kezdenek kifejlődni, az összetartás, a mások megbecsülésének szükségét kezdjük érezni, az üres úrhatnámságból kezdünk kikopni, kezdjük meg-

becsülni a munkát, a szellemi munkát különösebben. Akik úgy érzitek, hogy ennek a hazának fiaivá kell lennetek, ébredjetez annak tudatára, hogy át kell alakulnotok. Nem lehetek a hódítók, nem élhettek más világban, mint mi, mert mi tudjuk, hogy a mi világunk messze, magasan fönn van a tietek fölött. A mi erőnk abban van, hogy tudatára ébredtünk gyarlóságunknak, de tudatára ébredtünk kötelességeinknek is. Befogadunk titeket, ha a mi világunkban akartok élni, de a söprű sorsa vár rátok, ha zsidók maradtok.

Tizennegyedik levél:
Második levél a zsidókhöz.

Más világban élték, nem a mienkben. A ti kérdéseitek csak akkor jut el a végleges megoldáshoz, ha a ti világotok is odafejlődik, ahová a mienk. Ehhez örökkévalóságra van szükség, mert ma — eltekintve a kivételektől — nem tudjátok, de még csak nem is akarjátok megérteni, hogy az a világ, amelyben mi élünk, a mi törekvésünk, vágyaink világa szebb, tisztább, fényesebb, mint a ti világotok. A ti legjobbjaitok érzik ezt. Látják, hogy az az anyagiság, amely a ti egész világotokat betölti, nem lehet a Cél, nem lehet az a legfőbb jó, amely érdemes voln a arra, hogy az egész emberiség folyton fáradva, görnyedve, izzadva törtessen feléje, érzik, hogy kell valami másnak, valami nagynek, magasztosnak lennie, ami megéri a nemzedékek millióinak keserves kínlódását, fáradhatatlan örök küzködését, de valami tragikus vak-ság vagy elfogult gőg megakadályozza őket abban, hogy megértsék, hogy igazán a Megváltó volt az, akit az ő eleik ugyanilyen vakságban, vagy ugyanilyen gőgben megfeszítettek. A határvonal, amely

a ti világotokat elválasztja a miénktől, ott húzódik el Betlehemtől a Golgotáig.

Szinte hallom már az ellenvetést: No lám, elérkeztünk megint a valláskülönséghez, mint a zsidókérdés gerincéhez. Minő tévedés! A vallás gerince a hit. A mi katolikus hitünk egészen más, mint a protestánsoké és mégis egy világban élünk velük: a keresztény erkölcs világában. *A ti erkölcsötök világa egészen más.*

A ti genezisetekben van már meg ez a különbség. Jákob egy tál lencséért vette meg Ézsautól az elsőszülöttség jogait, az atyai áldástól pedig úgy fosztotta meg, hogy félrevezette öreg vak édesatyját. A ti erkölcsi világotokat ma is ezek jellemzik. A magatok érdekének minden más fölé helyezése visz rá arra, hogy a mások gyarlóságát kihasználva, azok jogait, vagyonát, birtokát lehetőleg törvényes formák között, de lehetőleg mélyen azok értéke alatt váltsátok magatokhoz, erkölcsi értékeket pedig a mások érdemeinek a magatok javára fordítása által szerezzetek magatoknak. Ti nem érzitek bűnnek, ha istápoljátok a mások könnyelműségét, ha segítségükre vagytok, hogy szenvedélyeiknek élhessenek, hogy keressék a maguk romlását, csak meg legyen a magatok haszna mellette. Ti el sem tudjátok képzelni, minő nagyot vétkeztek, amikor busás ügyvédi honorárium ellenében — kikeresitek a törvényeknek azokat a hézagait, amelyek között büntetlenül tud kisiklani a bűnös. A ti szemetekben üzleti él-

messég, nem pedig főbenjáró bűn, ha a magatok érdekében mesterségesen megdrágítjátok a legszükségesebb dolgokat, megnehezítve embertársaitok életét. A ti szemetekben szegény szerencsétlen az, aki ilyen bűnökért meglakol, ti nem érzitek annak szükségét, hogy őt kiközösítsétek társadalmatokból. Aki csalárd bukás után kitöltötte büntetését, azt ugyanazzal a tisztelettel fogadjátok, mint a legkorrektebb kereskedőt. Mert a fő az üzlet. Mert a pénznek nincs szaga. Azok a testvéreitek — sokan vannak — akik másképpen gondolkoznak, akikben él az a tudat, hogy ez így nincsen jól, ennek a világfelfogásnak általában véve enyhe bírálói szoktak lenni, sőt a legtöbben valamilyen formában tesznek koncessziókat neki, nem tudnak egészen kiszabadulni ebből a világból. A ti rendszerint magas értelmiségetek az oka annak, hogy általában véve elnézőek vagytok minden olyan hiba iránt, amely intellektuális felsőbbbségből ered, ha ez az értelmi felsőbbbség esetleg igen nagy erkölcsi inferioritást jelent is. Amennyire szent előttetek a testi épség, amennyire súlyosan megítélték és büntettek minden bűnt, amely a test biztonsága, épsége ellen irányul, annyira enyhén Ítélték meg azt, amely az értelemről ered. Természetesnek, rendjén valónak találjátok, ha valaki megmarad annak a vagyonnak élvezetében, amelyikhez úgy jutott, hogy hideg számítással tönkretett másokat. Az a ti Alapelveitek, hogy a pénz csak olyan áru, mint

bármilyen más, aminek árát a kínálat és kereslet szabja meg, az uzsorát egészen természetes valaminek tünteti fel a ti szemetekben.

A ti intellektualitásotok arra tanított meg titeket, hogy nincsen tekintély, csak önmagatok. A Darwin tanítását kéjes örömmel szívjátok magatokba és a ti vélt intellektuális erőitek jogán akartok uralkodni. Hol simán, hol brutálisan, de mindig durva kézzel belemarkoltok a mások lelki világába, hogy leromboljátok, ami az ő erejük, menedékük. A szabadgondolkodást úgy magyarázzátok, hogy nektek szabad a tudomány köntösebe burkolózva lebecsülnötök azt, ami a másé. A ti világotokban helyes, hasznos, jó az, ha az embereket „kiszabadítjátok a hit babonájából”, ha a „haza” elavult fogalma helyébe odaállítjátok az általános „emberi szolidaritás” eszményképét, — bár jól tudjátok, hogy az elrabolt hit helyett mást, jobbat adni nem tudtok, bár még jobban tudjátok, hogy az emberek milliói még csak a hazával szemben fennálló kötelességek öntudatára sem jutottak.

Mi is gondolkozunk. De mi a szabadgondolkodást úgy magyarázzuk, úgy értjük, hogy elgondolkozunk a magunk hitén, bíráljuk azt, ami a mienk és iparkodunk megérteni azt, ami máskép van, mint ahogyan mi elgondolnók, iparkodunk beleélni magunkat a mások lelki világába. Mi szentségtörést látunk abban, ha valaki kigúnyolja másnak bármilyen primitív törekvését kifelé a pusztán állati létből.

Haladásról beszéltek, hirdetitek a radikális haladást és ezt úgy értitek, hogy az ember imálandó bálványa önmaga legyen, hogy ne ismerjen el más tekintélyt, csak azt, amely az ő érdekeiről, földi jólétéről beszél neki.

A legradikálisabb haladás mellett a ti erkölcsi világotok még mindig az, ami volt ötezer év előtt: az élet célja kiélvezni mindent, amit az élet nyújt. Egész etikátok ennyi: jó az, ami jól esik. Úgy magyarázzátok tehát a törvényt, hogy ne álljon ennek a célnak útjában. Nem is lehet tehát a ti radikális politikátoknak más jelszava, mint a minél többek minél nagyobb jómódja.

A ti kultúrátok ennek a ti világotoknak képe. A ti színpadotok, irodalmotok, a ti zenétek és más művészetetek mind a ti életcélotok szolgálatában áll. Házasságtörés? Érdekes pszichológiai probléma. Lélekanalízis. Lehet-e a költészetnek méltóbb tárgya, mint boncolni a szív legrejtettebb titkait? Pornográfia?! Nincsen. A művészet szent, a művész szabadsága sérthetetlen. És nem legszebb, legfőnségesebb tárgya-e minden művészetnek az ember, az emberi szenvedély, az emberi test, a meztelen test, a meztelen női test? Nem K rász a legnagyobb mozgatój a világnak?

És veletek együtt meghódítja a világot a ti kultúrátok is.

Meghódítja? — Nem. Ez a kultúra veleszületett az emberrel, éppúgy velünk született, mint veletek. Atavizmus, évezredes visszaesés abba az

ősállati létbe, amelyből mindegyikünknek csak nehéz küzdelem árán, sok ballépés után, de megerősítve apró sikerek által lehet csak átlépnie a mi világunk küszöbét. A mi világunk a küzdelem világa, az önmagunkkal folytatott állandó küzdelem színtere. Mi is szeretnénk a ti világotokban élni, de ha ráeszmélünk arra, minő más a mi világunk, irtózáttal fordulunk el tőle és vágyva vágyunk a magunkéba. Az a vágy, hogy más legyen, az a tudat, hogy másnak kell lennie, ezek azok az erők, amelyek nincsenek meg a ti világotokban. Ezeknek az erőknek munkája meglátszik már a mi világunkban, ez a világ már nem az, ami két ezredév előtt volt, a küzdelem nem volt meddő, az erők megfeszítése nem volt hiábavaló. Mi már tudjuk érezni a lemondás gyönyörűségét is, a mi világunknak fényes eszméje a kötelesség. Messze vagyunk a Céltől még mi is, érezzük gyarlóságunkat, de él bennünk az a tudat, hogy igazán a Megváltó volt az, aki megmutatta az Utat, a Célt és belénk oltotta a vágyat, hogy ezen az Úton haladjunk, ezt a Célt keressük; haladjunk az örök állattal való küzködés útján az isteni lélek diadalmanak célja felé.

Mindig akadtak közöttetek is, akik ezt megértették, akik eljöttek a mi világunkba. Fognak is jönni még sokan. De azért zsidókérdés lesz az Idők beléltéig, mert a zsidókérdés az Ember kérdése.

Tizenötödik levél:

Második levél az egész nemzethez,

Hetven esztendeje, hogy Pató Pál bátyánkat, aki még ma is itt él közöttünk, emigy mentegette Petőfi:

... de ez nem az ő hibája,
 Ő magyarnak születek
 S hazájában ősi jelszó:
 „Ejh, ráérünk arra még!”

Még ma is egész teljességében igaz az, amit a keserű meglátás véres kacagásával vág szemünkbe a költő, hogy a patópálok nagy tömege „életét így teszi által, s bár apái nékie mindent oly bőven hagyának, soha sincsen semmije”. Hetven hosszú, keservesen hosszú esztendő! Az egész világ megváltozott azóta, idehaza is szabadságharc, abszolútizmus, elnyomatás, kiegyezés és mégis: mi fordult jobbra idehaza? Patópálok ma is vannak, többen, mint voltak bármikor, de sokan vannak a kishitűek is, akik kitérnek minden küzdelem elől, mert hiszen „sikere amúgy sem lesz”; vannak, akiket az egyéni és családi, az anyagi és erkölcsi érdekek ezer szála a pénz rabszolgájává

tett, akik nyögik ezt a jármot, de nem bírnak a maguk erejéből kiszabadulni; de vannak olyanok is, akik józan látóképességüket egészen elvesztették és büszke örömmel beszélnek a nemzet vagyonosodásáról], vagy a magyar irodalom világhódításáról, inert vannak az országban százmillió bankok, mert magyar szókkal (de nem magyar lélekkel) megírt színdarabok bejárták a világot...

Harcot hirdetek, kérlelhetetlen küzdelmet! Harcot a patópálokkal, kérlelhetetlen küzdelmet mindazok ellen, akik nem értik meg az idők szavát, akik még mindig nem akarnak akarni. A véres kard helyett szeretném körülhordozni az országban azt a fáklyát, amely bevilágítson a tennivalók tömkelegébe, szeretném fülébe harsogni mindenkinek: terajtd áll, hogy ez az ország nagy legyen, gazdag és hatalmas, terajtd, a te akaratodon, a te bátorságodon múlik, hogy ez az ősi föld megmaradjon magyarnak, hogy ez az ősi nemzet kiűzdje a maga fényes helyét a legelsők között.

Sokan, sokszor szóltak már hozzád, én magyar nemzetem. Amikor száz évvel ezelőtt ébredni kezdtél, vetekedtek egymással a te nagy fiaid, hogy rávigyenek a boldogulás útjára. Vörösmarty és Deák, Kossuth és Eötvös, Petőfi és Széchenyi buzdítottak és tanítottak, korholtak és lelkesítettek. Föl is ébredtél — de még sötétség volt körülötled. Szabadságot adtál, szabadságot követeltél magadnak és — elnyomtak. Reád feküdt a sötétség, nehéz, lethargikus álomba merültél megint. És

amikor ötven esztendővel ezelőtt ismét hajnalodott, félálomban, zsibbadt akarnimemtudásban szótted tovább álmaidat a szabadságról, szabadságot adtál megint és nem vetted észre, minő lázas sietséggel haladt a világ körülötted mindenütt, minő mohó iparkodással rendezkedett be a te házádban, akivel szabadságmámorodban összeöleleztél. . .

Nagyon sok elveszett már a te gazdag örökségedből; ami megmaradt, az meg is maradt a régiben.

Két nagyon kicsiny és mégis mérhetetlenül nagy dolgot fogok elmondani.

Vácon volt dolgom a nyáron. Túladunáról kerültem oda, a szentendrei szigetről csak a vízen át lehet odajutni. Reggel volt. Voltunk vagy tizen, akik odaiparkodtunk, két szekérnek is dolga akadt odaát. Nem tudom, azért hívják-e „pokol”-nak a csárdának csúfolt terraszos vendéglőt, mely ott áll az út szélén a rév mellett, mert a várakozás kínjait itt kell elszenvednie, akinek sietős az útja, nem értem rá ezen töprengeni, mert szerencsém volt, csak jó félórácskát kellett várnom, amíg előkerült a révész, aki Tótfalun járt dohány után. Megindult a dereglye. Tempós evezőcsapások vitték át a kis szigetre, amely Váccal szemben odanyúlik le a révig. Kikötöttünk. Lakatlan, üres kis sziget az, nem volt ottan senkinek semmi dolga, de ki kellett száll an ia három evezős legénynek, hogy nyakába vegye a hosszú kötelet és vontassa-vontassa fel a dereglyét vagy 5-600 méternyire a

víz sodra ellen. A révész a kormányon állt, hogy a dereglye orrát folyton befelé tartsa, Kis félóra múltán megint kikötöttünk, beszálltak a vontató legények, csobogott a víz az egyenletes, lassú evezőcsapások nyomán. Öt perc alatt átértünk, öt perc alatt kikötöttünk. Szerencsém volt. Másfél óra alatt a pokolból Vácra értem. Légvonalban talán négy-ötszáz méternyi az út. Nem a magam idejét sajnáltam, mert ez alatt a másfél óra alatt átéltem a magyar gazdasági élet egész történelmét. Négy embernek közel egy órai munkájára volt szükség, hogy tiz ember eljusson egyik partról a másikra, félkilométernyire. Közben három embernek félórát hosszát igavonó barommá kellett válnia . . .

Nemsokára ezután Ausztriában jártam. Az alsó ausztriai Alpok Gősing és Wienerbruck környékén különösen szépek, az Erlaf és a Lassing patakcskák mentén vad, regényes a vidék. Órák hosszát vándoroltunk, kúsztunk, másztunk. Ahol a Lassing az Erlafba torkollik, két hatalmas cső szalad le a 60-70 méter magas meredekről, lenn a völgyben villamos mii, egy gépész ügyel fel rá, a patakcskák vizét, még mielőtt leért volna a völgybe, elvezették gyűjtőmedencékbe, ahonnan a csöveken át leesik és hajtja a sokezer lóerős turbinákat. Energiája villamossággá, majd messze valahol ismét munkává alakul. Sankt-Pöltenből Máriacellbe és vissza naponta nyolc-tiz, de olykor harminc vonaton is emberek ezreit szállítja a két kis patak ereje, amelynek átalakulására egy ember ügyel. Az út

101 kilométer, közel 800 méteres emelkedéssel, néha 10 sőt 20000 ember is utazik egy napon.

Megértettem a mi tragédiánkat . . .

Sokaknak írtam levelet, nem írhattam mindenkinek külön-külön, de ha még ezer levét írnék is, mind csak arról szólhatna: tegye meg mindenki a kötelességét azon a helyen, ahová az Úristen állította, álljunk össze a közös, nagy munkára mindnyájan, megértő szeretettel 'szívünkben. Aki vezérnek született, legyen vezér a szónak abban a nagy, nemes értelmében, hogy elsől veszi ki a a legnagyobb részt a kötelességekből, elsől száll szembe a veszélyekkel; aki erős, hárítsa el a gyöngék útjából az akadályokat, egyengesse útjukat és támogassa őket küzködésükben, a gyöngék pedig sokszorozzák meg erejüket a szövetkezés, a szervezkedés által, hogy erejük egyesítése által kölcsönösen megsegíthessék egymást, előmozdíthassák az egymás dolgát, szövetkezzenek szeretettel az alkotó munkára, de ne szervezkedjenek gyűlöléssel szívünkben az erősek ellen.

És milyen könnyű mindez! Csak azt kell megérteni, hogy egy nemzet gyermekeinek igazán ellentétes érdekeik nincsenek is, hogy mindenkinek egyformán érdeke, hogy mindenki boldoguljon.

Szeretet, megértés, összetartás, ez a hármas egység fűzze egybe e hazának minden fiát, leányát, és ebben a szeretetben, a megértés és összetartás adta erővel akarják a te nagyságodat, én magyar nemzetem!

Iszonyú a megpróbáltatás, amin negyedik éve, hogy átmegy. Talán félmillió fiad áldozta fel életét megmaradásodért. „Az nem lehet, hogy ennyi szív hiába onta vért!” Nem lehet, hogy fel ne ébrednél egészen, ha felsüt a béke ragyogó napja. És akkor rázd meg magad, ébredj erőd öntudatára és akard, akard, agyad és karod minden erejével akard nagyságodat, dicsőségedet!

Izgatni, lázítani akartalak, én magyar nemzetem. Föllázítani a magad nemtörődömsége ellen, izgatni az akarásra. Dereng a hajnal, kialvóban a tűzvész, bár lángjai sok helyütt magasra csapnak még. El kell takarítani az üszkös romokat, de megmaradtak a régi erős falak, új élet költözik beléjük és megvalósul Széchenyi jóslata: Magyarország lesz, hatalmas vára a kereszténységnek, ragyogó példája az emberi haladásnak.